

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA‘LIMI MARKAZI
O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA‘LIMINI
RIVOJLANTIRISH INSTITUTI

F. E. GULMETOV, A. A. ALLABERGENOV

TURIZM GEOGRAFIYASI

Kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma

TOSHKENT — «TALQIN» — 2004

1

www.ziyouz.com kutubxonasi

75.81
U95

Gulmetov F. E., Allabergenov A. A.

Turizm geografiyasi: Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. — T.: «Talqin», 2004.—128 b.

Sarlavhada; O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi, O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini rivojlantirish instituti.

Ushbu qo'llanmada dunyoning turizm cohasi rivojlangan qator mintaqalari haqidagi ma'lumotlar jamlangan. Jumladan, O'rta yer dengizi havzasidagi mamlakatlar, Amerika va Osiyo qit'asidagi qator davlatlarning turizm geografiyasi yoritilgan. Alohida ta'kidlash joizki, qo'llanma nafaqat turizm geografiyasi, balki turli xalq va millatlarning turmush tarzi, madaniyati va xususiyatlari haqida ham ma'lymot beradi.

BBK 75.81ya722

Taqrizchilar: *Toshkent turizm kasb-hunar kolleji o'qituvchisi O. X. Azimov; O'MKHTM ilmiy xodimi I. V. Afanasyeva.*

**Farhod Erkinovich GULMETOV,
Anvar Alimboyevich ALLABERGENOV**

TURIZM GEOGRAFIYASI

Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma

Toshkent — «TALQIN» — 2004

Muharrirlar *F. Oripova, B. Akbarov*
Kompyuterda sahifalovchi *E. Kim*

Bosishga ruxsat etildi 28.01.2004. Bichimi 84×108^{1/32}. Tayms garniturası. Ojset bosma usulida bosildi. Shartli b.t. 6,72. Nashr. t. 7,25. Adadi 3000. Buyurtma № 26.

«TALQIN» nashriyoti, 2004. Toshkent, Navoiy ko'chasi 30.

«Arnaprint» MCHJ bosmaxonasida bosildi. Toshkent. H. Boyqaro, 51.

© O'MKHTM, «Talqin» nashriyoti, 2004- yil.

KIRISH

O‘zbekistonning ko‘hna tarixi, qadimiy madaniy merosi jahon turistlarini o‘ziga chorlab kelgan bo‘lsa-da, sobiq sho‘rolar davrida xorijiy mamlakatlar bilan bevosita turistik aloqalar o‘rnatish va hamkorlik qilish chegaralangan edi. O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng turizm sohasini jahon andazalariga ko‘tarish masalasi jiddiy muhokama qilinib, bu sohani yangidan isloh qilish bo‘yicha Prezident farmonlari va davlat dasturlari qabul qilindi.

Ko‘pgina tarixiy-me‘moriy obidalar qayta ta‘mirlandi. Samarqand, Shahrisabz, Buxoro va Xivada joylashgan bir qancha qadimiy arxitektura inshootlari YUNESKO himoyasiga olindi.

Turizmning dunyo miqyosidagi obro‘si ham yil sayin oshib bormoqda. 2000-yilda jahon turizm harakatlarida 700 mln.ga yaqin turist ishtirok etdi. O‘zbekistonga keluvchi xorijiy turistlar sonida ham ortish kuzatildi va bu ko‘rsatkich 238000 kishini tashkil qildi. Turizm faoliyati bilan shug‘ullanuvchi korxonalarining soni ham yildan-yilga oshib bormoqda.

Ushbu qo‘llanma «Turizm» yo‘nalishi bo‘yicha ta‘lim olayotgan kasb-hunar kolleji talabalariga mo‘ljallangan bo‘lib, 4 ta bobni o‘z ichiga oladi.

I bob O‘zbekistonning turizm mintaqalari va u yerdagi bir-biridan farq qiluvchi urf-odatlar, Buyuk ipak yo‘lining tarixiy asoslariga bag‘ishlangan.

II bob Yevropa mamlakatlari turizm geografiyasining xususiyatlariga bag‘ishlangan bo‘lib, eng asosiy turistik markazlarni yoritib beradi.

III bobda Shimoliy va Lotin Amerikasining turistik imkoniyatlari haqida soʻz yuritilgan.

IV bobda esa Osiyo va Afrika mamlakatlarining turistik markazlari va mazkur mintaqada joylashgan mamlakatlarning imkoniyatlari yoritilgan.

Ilova qismida Butunjahon turizm tashkiloti maʼlumotlari asosida tayyorlangan jahon turizm harakatlarini aks ettiruvchi maʼlumotlar berilgan.

Oʻzbekistonda ichki va tashqi turizm imkoniyatlariga bagʻishlangan, oʻquvchilar uchun moʻljallangan kitoblar deyarli yozilmagan. Shuning uchun mazkur qoʻllanmada milliy va xorijiy turistik imkoniyatlarni oʻquvchilarga murakkab boʻlmagan tarzda tushuntirishga harakat qilindi.

Turizm geografiyasi — mamlakatning ichki va tashqi turistik imkoniyatlarini tahlil qiluvchi va bulardan toʻgʻri foydalanishni oʻrgatuvchi fan hisoblanadi.

I b o b

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING TURIZM MINTAQALARI VA TARIXIY-MADANIY MEROSI

1.1. TOSHKENT VILOYATI

Tarixiy manbalarda bundan 2000 yil avval hozirgi Toshkent shahri o‘rnida yirik va obod shahar bo‘lganligi qayd etiladi. V—VIII asrlarda esa Toshkent Choch, Shosh, Shoshkent, Binkat degan nomlar bilan atalgan hamda shu nomlar bilan atalgan davlatlarning poytaxti bo‘lgan.

VI asrda Toshkent Turk xoqonligi tarkibiga qo‘shib olingan. VIII asrda Toshkentni arablar bosib olgan. O‘zaro urushlar, ko‘chmanchilarning hujumlari oqibatida Toshkent bir necha marotaba vayron etilgan. Natijada, IX asrda Toshkent avvalgi joyida emas, Bo‘zsuv etagida qayta bunyod etilgan. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha Toshkent hozirgi nomi bilan XI asrdan boshlab atala boshlangan. XIII asrda Toshkentni Xorazmshoh istilo qilgan va u 1214-yilda mo‘g‘ul qo‘shinlarining yo‘lini to‘shish maqsadida shaharga o‘t qo‘ydirib yuborgan. Shundan so‘ng shahar faqat temuriylar davrida qayta tiklangan. Ulug‘bekning vafotidan so‘ng toju-taxt uchun boshlangan o‘zaro urushlardan foydalangan mo‘g‘il xoni Yunusxon Toshkentni bosib olgan.

1503-yilda Shayboniyxon Toshkentni bosib olgan va shaharni o‘z amakilari Ko‘chkunchixon va Suyunchxojaxonlar (Ulug‘bekning nabiralari)ga topshirgan.

XVI asrning birinchi yarmida Toshkentda qurilish ishlari jonlangan. Jumladan, Baroqxon va Ko‘kaldosh madrasalari qurilgan, bu binolar hamon qad ko‘tarib turibdi.

1597-yilda qozoq xoni Tavakkal, 1613-yilda esa ashtarxoniylar Toshkentni o‘ziga bo‘ysundirgan. 1723-yilda Toshkentni ko‘chmanchi jung‘orlar egallagan va ularning hukmronligi 1758-yilgacha davom etgan. 1810-

yilda Toshkent shahri Qo‘qon xonligiga qo‘shib olingan. Toshkent shahri hayotining markazi Chorsu bozori bo‘lib, bu yerga turli shahar va mamlakatlardan savdogarlar kelishgan. Ularga shaharda va shahar atrofida qurilgan karvonsaroylar xizmat ko‘rsatgan. Shaharlarning xo‘jalik hayoti qishloq aholisining faoliyati bilan chambarchas bog‘lanib ketgan, chunki shahar hunarmandlari atrof qishloqlardan xomashyo keltirsa, ayni paytda qishloq aholisi o‘zining ehtiyojini shaharda qondirgan.

Me‘moriy va tarixiy yodgorliklar: Oqtapa (VI—VIII va XI asrlar), No‘roz tepa (X—XII va XV asrlar), Tarnoush tepa (VII—VIII va X—XI asrlar), Qo‘rg‘ontepa manzilgohi (III—XIII asrlar), Ming o‘rik (I—VIII asrlar).

Jome masjid (XV—XIX asrlar), O‘rta Osiyoda eng yirik madrasalardan biri — Ko‘kaldosh (XVI asr) ham kiradi. Mashhur Shayxontohur majmuasiga shayx Xovandi Tohur maqbarasi (XIV—XIX asrlar), Qaldirg‘ochbiy maqbarasi (XV asr), Yunusxon maqbarasi (XV—XVI asrlar) kiradi. Yuqoridagilardan tashqari qator boshqa yodgorliklarni ham ajratib ko‘rsatish mumkin, masalan, Hazrati Imom majmuasi. Bu majmuaga Kaffol Shoshiy va Suyunchxo‘jaxon maqbaralari (XVI asr), Baroqxon madrasasi (XVI asr), Shayx Zayniddin bobo maqbarasi (XII—XV asrlar), Xayrobod eshon maqbarasi va masjidi (XVIII—XIX asrlar), Sayid Abulqosim madrasasi (XIX asr), Nuriddin bobo maqbarasi (XVI asr), Cho‘pon Ota (XVIII—XX asrlar) majmuasi va boshqa yodgorliklar kiradi.

1.2. SAMARQAND VA JIZZAX VILOYATLARI

• Samarqand viloyati.

Samarqand O‘rta Osiyoning eng qadimgi shaharlaridan biri. Miloddan avvalgi 329- yili Makedoniyalik Iskandar tomonidan bosib olingan. Bu davr tarixiy manbalarda Maroqanda (*Smarakanda*) nomi bilan tilga olinadi.

Qadimda Samarqand So‘g‘diyoning poytaxti bo‘lib, mintaqa sivilizatsiyalari orasida juda muhim o‘rin tutgan. Shahar VIII asrda arablar tomonidan egallanadi. X asrdan boshlab Somoniylar saltanati tarkibiga kiradi. 1220- yili mo‘g‘ullar tomonidan vayron etiladi. Samarqand Amir Temur saltanatining poytaxtiga aylangan davrda shahar to‘la tiklanib, dunyoning eng go‘zal shaharlari qatoriga qo‘shildi.

Me‘moriy va tarixiy yodgorliklar: hozirgi davrga qadar qator yodgorliklar saqlanib qolgan. Masalan, eng mashhur markazlardan biri — Registon maydonidagi me‘moriy majmua, ya‘ni Tillakori madrasasi (XVII asr), Sherdor madrasasi (XVII asr), Ulug‘bek madrasasi (XV asr); Shohi Zinda majmuasi (XIV—XV asrlar), Bibi xonim jome masjidi (XIV—XV asrlar), Go‘ri Amir maqbaralar majmuasi (XV asr), Ruxobod maqbarasi (XIV asr), Oqsaroy (XV asr), Ishrat xona (XIV asr), Abdidarun majmuasi (XV asr), Xo‘ja Ahror me‘moriy majmuasi (XV asr), Ulug‘bek rasadxonasi (1429- yil), Hazrat Xizr masjidi (XIX asr), Xo‘ja Nisbatdor masjidi va minorasi (1901- yil) va boshqalar.

- **Jizzax viloyati.**

Me‘moriy va tarixiy yodgorliklar. Qadimiy va o‘rta asrlarda bunyod etilgan me‘moriy yodgorliklar bizgacha yetib kelmagan. O‘rta asrlarga oid qo‘pgina qal‘a-qo‘rg‘on va karvonsaroylar, tepa va ko‘rg‘onlar Kultepa, Oqtepa, Rabot, Qo‘rg‘ontepa, Xonimqo‘rg‘on, Kaltepa kabi nomlar bilan ataladi. Bularning soni 100 dan ortiq. Jizzax va G‘allaorol tumanlari hududidagi Takalisoydagi qoyatoshlarda ibtidoiy chorvachilik, ovchilik davriga oid mingdan ortiq rasm, Baxmal, G‘allaorol, Jizzax tumanlarida juda ko‘p yer osti yo‘llari saqlanib qolgan. Parpiota, Malik Girko‘shok, Avliyo Serob, Nuriddin masjidlarining qoldiqlari saqlangan. Forish tumanida qadimiy «Band» to‘g‘oni qoldig‘i hozir ham mavjud. Jizzax tumanida Uzunota qabri bor. Bu yerda sahibqiron Amir Temur 1404- yil dekabrning so‘nggi kunida bir kecha

tunaganligi tarixiy manbalarda qayd etilgan. Jizzax ruslar tomonidan bosib olingandan soʻng rus harbiy ishboshilari nazoratida mahalliy aholi kuchi bilan barpo etilgan bir qancha imoratlar (uyezd hokimi binosi, rus askarlari qarorgohi, qamoqxona, cherkov) saqlanib qolgan.

1.3. BUXORO VILOYATI

Buxoro viloyati qadimiy davr, ilk va oʻrta asrlarda qurilgan meʼmoriy yodgorliklarga juda boy. Hozirgi vaqtda Buxoro davlat meʼmoriy-badiiy muzey — qoʻriqxonasi hisobida 997 ta tarixiy yodgorliklar mavjud. Turondagi eng qadimiy yodgorliklardan biri, Buxoro hukmdorlarining qarorgohi — Buxoro arki (mil. av I asr) bugungi kungacha saqlangan.

Shahar yonidagi Fathobodda Sayfiddin Boharziy maqbarasi (XIII asr), Bayonqulixon maqbarasi (XIV asr), Buxoro tumanidagi Sumiton qishlogʻida Chorbakr ansambli (XVI asr), Hazratbobo masjidi (XVIII asr), Amirning yozgi qarorgohi — Sitorai Mohi Xosa saroyi (XIX—XX asrlar), Vobkent tumanida Vobkent minorasi (XII asr), Chashmai Ayyub maqbarasi (1208- yil), Hoja Mahmud Anjir Fagʻnaviy maqbarasi (XIII asr), Abdurahmon Vali maqbarasi (XIV asr), Vobkent hammomi (XVI—XVII asrlar), Toshmasjid (XVI—XVIII asrlar), Soʻfi Dehqon xonaqohi (XVII—XVIII asrlar), Jondor tumanida Varaxsha shahrining xarobalari (VII asr), Mahmud Torobiy dahmasi (XIII asr), Qizbibi majmuasi (XV asr), Kogon tumanidagi Qasri Orifonda Hazrat Bahouddin majmuasi, Abdulazizxon honaqohi va Dahmai Shohon (XIV—XVI asrlar), Hazrat Mir Kulol (XIV asr), Kogon shahrida Temiryoʻlchilar (sobiq Amir) saroyi (XIX—XX asrlar), Peshku tumanida Xoʻjam Bandi Kushod va Xoʻjam Said Poʻlat maqbaralari (XVIII—XIX asrlar), Romitan tumanida Xoja Ali Rometoniy — Xojai Azizon va Xoja Muhammad Boboyi Samosiy maqbaralari (XIV asr), Mulla Mir Hakim xonaqohi,

Shofirkon tumanida Vardonze shahrining yodgorligi (VI—VII asrlar), Hazor Nur dahmasi (VIII asr), Xoja Orif Revgariy — Mohitobon maqbarasi (XIII asr), Qorovulbozor tumanida Bo‘zachi va Qorovulbozor sardobalari (XVII asr), Qorako‘l tumanida Poykend shahrining xarobalari (VIII asr), Shoburxon ota maqbarasi va masjidi, G‘ijduvon tumanida Hazrat Abduxoliq G‘ijduvoni — Xojai Jahon (XII asr) masjidi va maqbarasi, Ulug‘bek madrasasi (XV asr), Toshmasjid va Dehqonbobo xonaqohi (XV—XVI asrlar), Xoja Sokter masjidi (XVII asr), Chorsu masjidi (XVIII—XIX asrlar) kabi noyob me‘moriy obidalar saqlangan. Shuningdek, Buxoro vohasida Raboti Malik karvonsaroyi va Malik sardobasi (XI asr), Karmana shahrida Mirsaid Bahrom maqbarasi (X—XI asrlar), Qosim shayx xonaqohi (XVI asr) mavjud.

Bu tarixiy yodgorliklarda Sharq me‘moriy an‘analari o‘zaro uyg‘unlashib ketgan. O‘zbek xalqi tomonidan ikki ming yil mobaynida bunyod qilingan bu obidalar ajdodlarimizning boy iste‘dodi va badiiy mahoratidan, katta yaratuvchilik qudratidan dalolat beradi. Buxoro Sharqning qadimiy shaharlaridan biri. Arxeologik ma‘lumotlarga ko‘ra Buxoroga miloddan avval 1000 yillik o‘rtalarida asos solingan. Uning nomi ilk o‘rta asr Xitoy manbalarida turlicha (An, Ansi, Ango, Buxo, Buku, Buxe, Buxaer, Buxala, Buxuala, Fuxo, Puxuala va boshqalar) atalgan. Bu atamalardan avvalgi uchtasi Buxoroning Xitoycha nomlari bo‘lib, qolgani Buxoro so‘zining Xitoy tilidagi talaffuzidir. O‘rta asr arab manbalarida esa Buxoro Numijkat, Navmichkat, Bumichkat (Yangi qo‘rg‘on), Al-Madina As-sufiyya (mis shahar), Madinat at-tujjor (Savdogarlar shahri), Foxira (Faxrli shahar) kabi nomlar bilan tilga olingan. Buxoro atamasi sanskritcha «*vixora*» so‘zining turkmo‘g‘ulcha shakli — «*buxor*» («ibodatxona») dan kelib chiqqan deb taxmin qilingan. Keyingi tadqiqotlarda bu atama sug‘diycha «*bug‘*» yoki «*bag‘*» («tangri») hamda «*oro*» («jamol») so‘zlaridan iborat bo‘lib, «tangri jamoli» degan

ma'noni anglatadi, degan fikr ilgari surilmoqda. Darhaqiqat, Zarafshon daryosining quyi oqimida joylashgan Buxoro va uning atrofidagi yerlar qadimda nihoyatda xushmanzara — hayvonot va o'simlik dunyosi betakror, ko'l va oqar suvlarga boy bo'lib, tarixchi Narshaxiyning «Buxoro tarixi» asaridagi ma'lumotlar ham buni tasdiqlaydi.

Buxoro zaminida mashhur, donishmand allomalar voyaga yetganlar, o'qib, ijod etganlar. Abu Xavs Kabir Buxoriy (767—832), Imom al-Buxoriy, Ibn Sino, Narshaxiy, Daqiqiy, Rudakiy, Balamiy, Abduxoliq G'ijduvoni, Bahouddin Naqshband, Sayfiddin Boharziy, Nosir Buxoriy, Shamsiddin Buxoriy, Ubaydulloh Buxoriy, Hofiz Tanish Buxoriy, Mushfiqiy, Turdi Farog'iy, Ahmad Donish, Fitrat, Sadriddin Ayniy, Fayzulla Xo'jayev, Ibrohim Mo'minov, Jalol Ikromiy shular jumlasidandir. 1997- yilning oktabrida Buxoroning 2500 yilligi O'zbekistonda keng nishonlandi. 50 dan ortiq tarixiy — me'moriy obidalar ta'mirlandi, yangi istirohat bog'lari, xiyobonlar barpo qilindi.

Buxoroning islomga qadar bo'lgan siyosiy tarixi xususidagi ma'lumotlar mil. avvalgi VII—VIII asrlar bilan chegaralanadi. Buxoro VI—VIII asrlar boshida Buxorxudotlar hokimligi poytaxti edi. 709- yili uni arab xalifaligi fath etgan, 9—10- asrlarda esa u somoniylar poytaxti bo'lgan. 999- yil Buxoroni qoraxoniylar, 1220- yil mo'g'ullar bosib olgan. 1370- yildan Buxoro Amir Temur va Temuriylar davlati, XVI asr boshida Shayboniylar (1533- yil bu davlat poytaxti Samarqanddan Buxoroga ko'chirilishi tufayli Buxoro xonligi deb atala boshlagan) va 1533- yildan 1920- yilgacha Buxoro xonligi (amirligi) markazi bo'lgan, so'ng shahar *Buxoro bosqini* natijasida sho'rolar tomonidan bosib olingan va 1920- yil 8- sentabrdan boshlab *Buxoro xalq Sovet Respublikasi* (BXSR) ning poytaxti bo'lgan. Buxoro 1925- yildan O'zSSR, 1991- yil 1- sentabrdan mustaqil O'zbekiston Respublikasi tarkibida.

1.4. XORAZM VOHASI

XVIII—XIX asrlarga oid inshootlar, ayniqsa Xiva shahrida ko‘plab qurilgan. Shaharning nomi qadimgi quduq — «Xeyvaq», nomidan kelib chiqqan degan taxminlar mavjud. IV asr boshidan Xiva Xorazm davlati tarkibiga kirgan. 712- yili arablar tomonidan bosib olingan. 1221- yili Xiva mo‘g‘ul bosqinchilari tomonidan egallanadi. 1388- yili shahar Amir Temur saltanati tarkibiga kiritiladi. 1740- yili Eron hukmdori Nodirshoh tomonidan vayron etilgan. XVI asr oxiridan 1920- yilgacha Xiva xonligining poytaxti bo‘lgan. 1873- yili Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingan. Mashhur me‘moriy yodgorliklar ichida Dishan qal‘a (Tashqi shahar) hamda Ichan qal‘a (Ichki shahar) alohida ahamiyatga ega. Xivaning shuhrat qozongan yodgorliklari qatoriga ko‘plab binolar kiradi. Sherg‘ozixon (1728- yil), Muhammad Amin inoq (1805- yil), Qutlimurod inoq (1809- yil), Musa to‘ra (1840- yil), Sayidboy (1842- yil) madrasalari, Pahlavon Mahmud maqbarasi (1835- yil), Solihboy masjidi (1842- yil), Ko‘xna Ark saroyi (XVII—XX asrlar), Isfandiyorxon saroyi (1912- yil), To‘rt Shabboz majmuasi (1885- yil), Oq masjid (1657- yili asos solingan, XIX asrda qayta bunyod etilgan) va boshqa binolar shular jumlasidandir. Hazoraspdagi Rahmonquli inoq saroyi, Oллоhqulixon tomonidan qurilgan Xivadagi Toshhovli nomi bilan ataluvchi ikki qavatli qasr (1832—1841- yillar) binolari sernaqsh va koshinli bo‘lib, Xorazm me‘morchiligining o‘ziga xos uslubini aks ettirgan. Oллоhqulixon madrasasi (1832- yil), Muhammad Aminxon madrasasi ham koshinlar bilan bezatilgan. Bu madrasa yonidagi Kalta minor ham moviy tusdagi koshin bilan qoplangan. Bundan tashqari, Oллоhqulixon karvonsaroyi va bozor (1835- yil) hamda Polvon darvoza (Muhammad Rahimxon davrida 1806- yilda qurilgan) o‘sha davr me‘morchiligining yorqin namunalaridan hisoblanadi. Xiva shahridagi bu ajoyib

binolar Ko‘hna Urganch me‘morchiligi xalq an‘analari-ning vorislari tomonidan yaratilgani va ularning ona zaminga bo‘lgan mehru muhabbatlari, o‘tmish merosga bo‘lgan ixlosining yorqin namunasi.

1.5. FARG‘ONA VODIYSI

Andijon viloyati — Andijon shahrining paydo bo‘lishi va nomining kelib chiqishi haqida turli xil afsona va rivoyatlar mavjud. Ayrim manbalarda shahar nomi «*andi*», «*adoq*» («*azoq*») kabi urug‘ atamalari bilan bog‘liqligi ko‘rsatilgan. Bir vaqtlar bu yerda andilar (hindlar) yashagan va shaharning nomi «Andukon» deb atalgan, degan rivoyat ham bor. Andijonning Ark qismida (hoz. Bobur mahallasi) va Shahristonda olib borilgan arxeologik qazilmalar natijasida VII—VIII asrlarga oid buyumlarning topilishi uning O‘rta Osiyodagi ko‘hna shaharlardan biri ekanligini tasdiqlaydi. O‘rta asrlarda shahar Arki mudofaa devorlari bilan o‘rab olingan. Arab xalifaligi davrida Andugon deyilgan. Andijon ilk bor yozma manbalarda X asr arab sayyohlari Ibn Havkal va Muqaddasiy asarlarida Andugon shaklida qayd etilgan. XI asrda shahar Qoraxoniylar hukmronligi ostiga o‘tgan. XI—XII asrlarda Farg‘ona vodiysining yirik savdo va hunarmandchilik markaziga aylangan. Shahar mo‘g‘ullar istilosi davrida vayron etilgan va manbalarda qayd etilishicha, XIII asr oxirlarida mo‘g‘ul xonlari bo‘lmish Tuva va Xaydu tomonidan qayta tiklangan. Andijon XIV asrning 70- yillarida Farg‘ona vodiysi bilan birga Amir Temur davlati tarkibiga kirdi. XV asrning ikkinchi yarmidan Andijon Temuriylar davlatiga qarashli Farg‘ona viloyatining poytaxti bo‘lgan. Ayniqsa, Umarshayx mirzo va uning o‘g‘li Zahiriddin Muhammad Bobur davrida shaharda xo‘jalik, fan, madaniyat rivoj topgan. Andijon XVI asrdan boshlab Farg‘ona vodiysi markaziga aylandi.

Namangan shahri — 1620- yilda Farg‘onaning qadimgi poytaxti Axsikant qattiq zilzila oqibatida vayron bo‘lganligi uchun aholi Namangan atrofiga ko‘chgan. Namangan tuz koni («*namak kon*») yaqinida qurilgan edi. Uning nomi manbalarda XVII asrdan boshlab uchraydi. XVIII asrda Qo‘qon xonligi hududiga kirgan. 1842—1845- yillarda shahar baland devor bilan o‘ralgan.

Qo‘qon shahri — tarixiy manbalarda Qo‘qonga oid ma‘lumotlar X asrdan boshlab uchraydi. Qo‘qonning yoshi 2000 yildan ortiqdir. Ma‘lumotlarda «Huvoqand» («*Havoqand*», «*Ho‘qand*») degan nomlar bilan qayd etilgan. «*Huvoqand*» so‘zi — «*go‘zal*», «*yoqimli*», «*xushmanzara*» shahar degan ma‘noni anglatadi. «*Havoqand*» — «*tepalikdagi shahar*» yoki «*shamol shahri*» ma‘nosini anglatadi degan fikrlar ham mavjud. Qo‘qon shahri XVIII—XIX asr birinchi yarmida nafaqat xonlikning, ayni paytda O‘rta Osiyoning yirik shaharlaridan biri edi.

Uzoq o‘tmishda Qo‘qondan Xitoy va Hindistonga boradigan, u yerlardan keladigan karvon yo‘li o‘tgan. Qo‘qon shahri bir necha marta tashqi dushmanlar tomonidan vayron qilingan. Shahar XIII asrda oxirgi marta mo‘g‘ullar tomonidan yakson qilindi. Qo‘qon 1709- yilda qayta tiklangan va 1740- yilda xonlik poytaxtiga aylantirilgan. 1842- yilda mustahkam devor bilan o‘ralgan. Shaharga 12 darvozadan kirilgan. Shaharning 12 darvozali bo‘lishiga sabab — uning ma‘muriy jihatdan 12 dahaga bo‘linganligi edi. Bu davrda shaharda 80 ming (ba‘zi ma‘lumotlarda 31 ming) aholi yashagan. Shaharda 15 ta madrasa, 540 masjid bo‘lgan. Madrasalar ichida Madalixon, Norbo‘tabek, Jome, Hojimoyim, Xoja Dodxoh, Mingoyim madrasalari ajralib turadi. Ularning har birida 38 tadan 100 tagacha hujrasi bo‘lgan.

Qo‘qon nihoyatda ozoda shahar edi. Ko‘chalarning to‘g‘riligi, masjid va madrasalarning kattaligi, ariqlar, ko‘priklarning sozligi shaharni yanada ko‘rkam ko‘rsatar

edi. Ko‘priklar g‘ishtdan bo‘lib, ularning ikki chekkasiga do‘konlar ham qurilgan.

Tarixiy yodgorliklar: Norbo‘tabiy madrasasi (1799- yil), Madalixon madrasasi, Madrasayi Kamol qozi (1820- yil), Madrasayi Tutqotaz, Madrasiyi Haqquli mingboshi (1825- yil), Madrasayi Miyon hazrat, Madrasayi Mohlaroyim, Madrasayi Hakim to‘ra (1795- yil), Madrasayi Xonxoja eshon (1789- yil), Madrasayi Buzrukxoja (1801- yil), Madrasayi Pirmuhammad yasovul (1802- yil), Madrasayi Xojabek (1805- yil), Madrasayi Oxund devonbegi (1805- yil), Madrasayi Mingoyim (1802- yil), Madrasayi Jome (1817- yil) va boshqalar.

1.6. BUYUK IPAK YO‘LI

1877- yili mashhur nemis olimi **Karl Rixtgofer** o‘zining «*Xitoy*» nomli yirik ilmiy asarida ulkan Yevroosiyo materigining turli qismlarini bog‘lovchi yo‘llar tizimini «Ipak yo‘li» deb atagan, keyinchalik «*Buyuk ipak yo‘li*» atamasi qabul qilingan.

Miloddan avvalgi II asrgacha ham Sharq bilan G‘arb o‘rtasida O‘rta Osiyo karvon yo‘llari orqali amalga oshirilgan aloqalar mavjud bo‘lgan. Bunga Tog‘li Oltoydagi Poziriq qo‘rg‘onidan topilgan, Kichik Osiyoda tayyorlangan buyumlar, Afg‘oniston va O‘rta Osiyodan topilgan yunon buyumlari misol bo‘lishi mumkin. Iskandar Maqduniy saltanati tuzilishi bilan bu aloqalar to‘g‘ri yo‘lga solingan. «Buyuk ipak yo‘li» ning sharqiy qismini barpo etishda so‘g‘diyalar katta rol o‘ynaganlar. Iskandar Maqduniy tomonidan So‘g‘diyona mamlakati istilo etilishi bilan ko‘plab so‘g‘diyalar Sharqqa tomon ko‘chganlar va «Buyuk ipak yo‘li» ning markaziy qismini — O‘rta Osiyodan tortib Xitoyning Chanan shahrigacha bo‘lgan oraliq masofada savdo faktoriyalari (manzilgohlari) bunyod etganlar. O‘z navbatida Xan imperiyasi miloddan avvalgi

birinchi ming yillik oxirida o‘z hududini O‘rta Osiyo tomon kengaytirish siyosatini yurgizib, bu yo‘nalishga alohida e‘tibor qaratadi va bu yo‘l haqida ma‘lumot to‘plash, ayg‘oqchilik va diplomatik maqsadlarida elchi Chjan Szyanni yuboradi. Ammo O‘rta dengizning sharqida joylashgan Suriyadagi Giyerapol shahridan Serika (Xitoy) gacha bo‘lgan masofa bo‘ylab tuzilgan dastlabki batafsil yo‘l xaritasi makedoniyalik savdogar May Tisian (milodiy 100- yil) tomonidan tuzilgan. Bu ma‘lumotlar Klavdiy Ptolemeyning «Geografik qo‘llanma»sida saqlangan. Ptolemey o‘z navbatida bu ma‘lumotlarni tarixchi Marinning taxminan 107—114- yillar oralig‘ida yozilgan va bizgacha yetib kelmagan asarlaridan olgan. Ushbu ma‘lumotlarga ko‘ra, «Buyuk ipak yo‘li» 2 katta qismga bo‘lingan: Giyerapoldan Toshminor (Toshqo‘rg‘on)gacha va Toshminordan Serikagacha. Yo‘lning O‘rta Osiyo qismi Ariya (hozirgi Turkmanistonning janubi va Afg‘onistonning shimoli-g‘arbida joylashgan viloyat)dan boshlangan. Ariyadan Marg‘iyonadagi Antioxiyaga (Bayramali shahri yaqinidagi ko‘hna Marv shahri xarobasi) ketgan, so‘ngra sharqqa burilib, Baqtra (Shimoliy Afg‘onistondagi Balx shahri)ga borgan. Bu yerdan yo‘l shimol tomon yo‘nalib, Termiz atrofida Amudaryodan o‘tgan va so‘ngra 2 tomonga ketgan. Yo‘lning birinchisi, Shimol bo‘ylab Temir darvoza orqali Marokanda (Samarqand)ga, u yerdan Farg‘onaga ketilgan, ikkinchisi — janubiyisi esa Surxondaryo vodiysi bo‘ylab komedlarning tog‘li o‘lkasi (hozirgi Qorategin)ga olib borgan. Har ikki yo‘nalish ham Toshminorga olib borgan. Uni ayrim olimlar Toshkent hududida, boshqalari Oloy vodiysida joylashgan, deb hisoblaydilar. Toshminordan so‘ng yo‘l O‘rta Osiyo hududidan tashqariga chiqqan, Ergashtom atrofida «*savdogarlar qo‘nimgo‘hi*» joylashgan, so‘ngra yo‘l Takla-Makon cho‘lidan o‘tib Dunxuanga, so‘ngra Xitoyning qadimgi poytaxti — Chananga olib borgan. Bu yerdan yo‘l ehtimol shimoli-g‘arbga Koreya va Yaponiyaga ketgan bo‘lsa kerak.

Milodiy V—VIII asrlarda «Buyuk ipak yo‘li»ning Yettisuv orqali Choch (Toshkent vohasi) So‘g‘d, so‘ngra Poykend, Marv bo‘ylab Eron Xurosoniga eltuvchi shimoliy qismi muhim ahamiyat kasb etgan. Ayni shu davrda Eron orqali Vizantiyaga ipak olib o‘tish taqiqlanganligi munosabati bilan so‘g‘d savdogarlari Vizantiya va Turk xoqonlari vositachiliklarida So‘g‘d va Xorazmdan Kaspiy dengizini aylanib o‘tib, Shimoliy Kavkazdagi dovonlardan oshib, Qora dengiz va keyinchalik Konstantinopolgacha bo‘lgan yo‘l tarmog‘ini ochadilar. G‘arbda yuksak qadrlangan, qiymati jihatidan oltin va qimmatbaho toshlarga tenglashtirilgan ipak vositasida Vizantiya imperatorlari Yevropadan jangchilar yollashgan va qo‘shni «*varvar*» — german va slavyan qabilalarining hukmdorlarini o‘z tomonlariga og‘dirib olishgan, chunki ipak ularda yanada qadrliroq sanalgan. Ipak bu paytda 3 buyuk davlat: Vizantiya imperiyasi, Sosoniylar Eroni va Buyuk Turk xoqonligi o‘rtasida iqtisodiy raqobat obektiga aylangan. Biroq, bu «ipak yo‘li» uzoq vaqt mavjud bo‘lmagan, chunki VI asrning ikkinchi yarmida Xitoy ipak ishlab chiqarish bo‘yicha monopol huquqdan mahrum bo‘lgan, asr oxirida esa Vizantiya shu qadar ko‘p miqdorda ipak yetishtirar ediki, uni Xitoydan keltirishga hech qanday ehtiyoj qolmagan. Vizantiya ipak sanoatining barpo etilishi va uni asta-sekin Kavkazortiga va O‘rta dengiz mamlatklariga tarqalishi bilan Buxoro ipak yo‘lining tarixi tugaydi. Keyingi asrlarda, ayniqsa mo‘g‘ullar saltanati davrida, garchand Sharq bilan G‘arbni bog‘lovchi karvon yo‘li mavjud bo‘lgani haqida ko‘plab ma‘lumotlarga oid qator dalillarni keltirish mumkin bo‘lsa-da, lekin «ipak yo‘li» nomini unga shartli ravishda qo‘llash mumkin, chunki bu yo‘lning ahamiyatini endilikda ipak emas, balki boshqa tovar va maqsadlar belgilar edi.

1987- yili YUNESKO madaniy taraqqiyot bo‘yicha BMT ning umumjahon dekadasi doirasida «**Ipak yo‘li — muloqot yo‘li**» xalqaro dasturini qabul qildi. Bu dastur O‘rta Osiyo xalqlari boy madaniy tarixini keng qamrovda

tadqiq etishni nazarda tutadi. Biroq uning asosiy maqsadi — Sharq bilan G'arb o'rtasida yanada mustahkamroq madaniy va iqtisodiy aloqalar o'rnatish, ushbu buyuk qit'alarda yashovchi ko'p sonli xalqlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yaxshilashdan iborat. Ko'plab (30 dan ziyod) xalqaro ilmiy konferensiya (jumladan, Samarqand, 1990- yil oktabr; Buxoro, 1996- yil fevral) va seminarlar o'tkazildi. Buyuk ipak yo'li bo'ylab birgalikda xalqaro ekspeditsiyalar uyushtirildi, kinofilmlar yaratildi, kitoblar, risolalar va maqolalar chop etildi, ba'zi arxeologik va me'moriy yodgorliklar ta'mirlandi. Ba'zi bir Sharq mamlakatlarida (Hindiston, Xitoy, O'zbekiston, Shri Lanka, Yaponiya) Buyuk ipak yo'lini o'rganish bo'yicha maxsus ilmiy institutlar barpo etilgan. Masalan, BMT va YUNESKO qaroriga ko'ra Samarqand shahrida Markaziy Osiyo tadqiqotlari xalqaro instituti ochilgan. 1997- yili may oyida O'rta Osiyoni Eron bilan bog'lagan «Saraxs — Mashhad» temir yo'li uchastkasi qurilishi tugallandi, bu bilan O'rta Osiyo mamlakatlari Fors qo'ltig'iga, Yevropa mamlakatlari esa O'rta Osiyoga chiqish imkoniga ega bo'ldilar. Ilmiy va madaniy dasturlardan tashqari «Buyuk ipak yo'li»ni tiklash bo'yicha jahonshumul ahamiyatga ega bo'lgan loyiha amalga oshirilmoqda (Yevropa—Kavkaz—Osiyo transport yo'lagi: TRASEKA). Navbatdagi vazifa — O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi temir yo'l uchastkasini qurishdir. Mana shu reja amalga oshgudek bo'lsa, Atlantika okeanidan tortib Tinch okeanigacha bo'lgan masofada «Buyuk ipak yo'li»ning «*temir yo'l*» varianti to'la tiklangan bo'ladi. O'zbekistonda «Buyuk ipak yo'li»ni tiklashga katta e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekistonda tashkil qilingan asosiy sayyohlik yo'nalishlari qatoriga «Buyuk ipak yo'li» sayyohlik yo'nalishi ham kiradi. 1994- yili Toshkent va Samarqandda Jahon sayyohlik tashkilotining «Ipak yo'li» loyihasini ishlab chiqish bo'yicha xalqaro yig'ilishi o'tkazilib, unda O'zbekiston mazkur qadimiy yo'nalishning markazi deb belgilandi. 1995- yil 2-iyunda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti «Buyuk

ipak yo‘li»ni qayta tiklashda O‘zbekistonning ishtirokini kuchaytirish va respublikada xalqaro sayyohlikni rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlar to‘g‘risida farmon qabul qildi. Shu asosda «O‘zbekturizm» milliy kompaniyasi «Ipak yo‘li» o‘tgan tarixiy manzillar bo‘ylab 200 dan ortiq yo‘nalishlar ishlab chiqdi. Ular asosiy sayyohlik zonalarini qamrab oladi va Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva hamda Farg‘ona vodiysi shaharlari bo‘ylab o‘tadi. «Ipak yo‘li»ning tarmoqlari hisoblangan Andijon, Namangan, Farg‘ona, Termiz, Nukus shaharlari orqali o‘tuvchi yo‘nalish — «Farg‘ona oltin halqasi» Qo‘qon, Farg‘ona, Andijon, Namangan shaharlarini o‘z ichiga oladi. Bu sayyohlik yo‘nalishlari o‘z maqsad va vazifasiga qarab quyidagi guruhlarga bo‘linadi:

- 1) Ixtisoslashgan va sarguzashtli sayyohlik;
- 2) Qishloq sayyohligi;
- 3) Suvda sayyohlik;
- 4) Avtomobil sayyohligi;
- 5) Kemping va karvonsaroylarda dam olishdagi sayyohlik;
- 6) Etnik va diniy sayyohlik;
- 7) O‘quv va yoshlar sayyohligi;
- 8) Boshqa turdagi sayyohlik.

«Buyuk ipak yo‘li» sayyohlik yo‘nalishida turistlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ularga namunali xizmat ko‘rsatish maqsadida yangi shinam mehmonxonalar, kempinglar, motellar, umumiy ovqatlanish va dam olish maskanlari bunyod etilmoqda. Shu sababli bu yo‘nalishlar bo‘ylab safar qiluvchilar soni yil sayin ortib bormoqda.

1.7. O‘ZBEK XALQINING URF-ODATLARI

To‘y marosimlari. O‘zbek xalqi hayotida to‘y marosimlari uzoq tarixiy davr mobaynida shakllangan. Shunday tantanalardan biri nikoh to‘yidir. Bunda ikki

yoshning yangi hayotga qadam qo‘yayotganligi el-ulus, qo‘ni-qo‘shni va jamoaga ma‘lum qilinib, ularning turmush qurganligi e‘tirof etiladi. Nikoh to‘yigacha qudandalar turli marosimlarni bajarganlar. Bu bir-birini yanada yaqindan bilish, o‘zaro ishonchni mustahkamlash, to‘yni yaqinlashtirish yo‘lidagi harakatlardan iborat. Bular *uy ko‘rar (qiz ko‘rish), sovchilik, sep taxlash, to‘qqiz tovoq, qizlar majlisi, kelin tushirish, bet ochish, kelin salom, charlar* kabi marosimlardir.

O‘g‘il balog‘atga yetgach, unga munosib qallic axtarilgan. Unda «*Onasini ko‘ru qizini ol*» maqoliga rioya etilgan. Qiz ma‘qul deb topilgach, sovchi yuborilgan. Sovchilarning so‘nggi borishida fotiha to‘yi kuni belgilangan. Bo‘lajak kelin-kuyovlarga baxt-saodat tilab fotiha to‘yiga yakun yasalgan. To‘ydan avval, qiznikida «qizlar majlisi» o‘tkazilgan. Unga qizning yaqin dugonalari qatnashib, o‘yin-kulgi qilish odat bo‘lgan.

Nikoh to‘yi kuni yoki bir kun oldin qiz tomonga oshning kerakli xarajatlari jo‘natiladi. O‘sha kuni qizning otasinikida nikoh marosimi o‘tkazilib, «*xutbai nikoh*», ya‘ni nikoh o‘qilgan.

Go‘shangaga (chimildiqqa) avval kuyov, so‘ngra kelin olib kirilgach, ayollar «*salomnoma qo‘shig‘i*»ni aytishgan. Bu marosimni bajarishda har bir viloyatlarning o‘ziga xos udumlari ham mavjud. Chimildikli uyga kuyovning o‘rtoqlari kiradi. Dasturxon yozilib, to‘qqiz tovoqqa to‘qqiz xil taom qo‘yiladi. Bosh tovoqda kelinning onasi tomonidan tayyorlangan eng lazzatli taom qo‘yilgan. Kuyov jo‘ralar tovoqqa sovrin pul tashlab, kuyov uyiga qaytganlar.

Kuyovning uyiga ketishi oldidan, qiz ota-onasi bilan xayrlashish marosimi o‘tkazilgan. Kelin yangalari, dugonalari davrasida otasining oldiga kelib, uning tizzasiga boshini qo‘yib: «*Otajon bergan nonu tuzingizga rozi bo‘ling*», — deydi. Otasi rozilik bildirib, unga baxt-saodat, uvali-juvali bo‘lishni tilaydi. So‘ngra qiz onasi oldiga borib: «*Onajon bergan oq sutingizga raxmat*», — deb

onasidan rozi-rizolik olib, aravaga chiqqan. Aravada uni kuzatib kelayotgan qiz-juvonlar o‘lan va yor-yor aytib kuyov uyiga qarab ravona bo‘lganlar. Kuyov uyi eshigi oldida gulxan yoqilgan. Bu marosim ham har bir viloyatda o‘ziga xos tarzda o‘tgan. Kelin uyga kirishdan oldin xona eshigi oldida to‘xtab, egilib, qulluq qilib, tavof etish urfini bajo keltirgan.

Kelin salom marosimi ham jozibali o‘tgan. Bu udumga ko‘ra kelin kuyovning ota-onasi va qarindoshlariga alohida-alohida salom beradi. Bu marosim hazilkash va so‘zamol ayollardan biri boshchiligida o‘tkaziladi. Shu kuni yoki ertasi kuni «*betochar*» va «*ko‘rmana*» marosimi o‘tkazilgan.

O‘zbek xalqi to‘ylaridan beshik to‘yi va sunnat to‘ylarining tarbiyaviy ahamiyati ham katta bo‘lgan. Beshik to‘yi nikoh to‘yining mahsuli sifatida oilada dunyoga kelgan ilk farzand ko‘rilganligi sharafiga berilgan. Beshik chaqaloqning ona tomoni qarindoshlari — bobosi, buvisi, tog‘a va xolalari tomonidan qilingan. Beshik udumi bilan bog‘liq chaqaloqqa zarur barcha buyumlar tayyorlangan. Oilada moddiy imkoniyat darajasi va chaqaloqning o‘g‘il yoki qiz ekanligiga qarab sovg‘a tayyorlangan. Sovg‘alar karnay-surnay sadolari jo‘rligida olib borilgan. Mehmonlar kutib olinganida bolaga baxt tilash ramzi sifatida ularning yuzlariga un sepib qabul qilganlar. Dasturxonlar bezatilib, so‘ngida chaqaloqni beshikka belash marosimi o‘tkazilgan. Marosim oxirida qarindoshlar yuz ko‘rarga kirib sovg‘alar berib, beshik ustiga shirinliklar sochib, bolaga, oilaga baxt tilaganlar.

O‘zbek xalqining qadimgi to‘ylaridan yana biri xatna to‘yi bo‘lib (o‘g‘il to‘y), undan maqsad islomning sunnatini bajarishdir. To‘y o‘g‘il bolalar 3—7 yoshga yetganlarida o‘tkazilgan. To‘yga qarindoshlar, qo‘ni-qo‘shnilar bilan bir oy atrofida tayyorgarlik ko‘rilgan. Ko‘rpa, to‘shak, to‘y sarpolarini tayyorlash mahalla yoki qishloqning keksa va o‘rta yoshdagi ayollariga topshirilgan. Bu marosimdan keyin to‘y oldidan xatmi qur‘on marosimi qilingan. Bunga

qishloq yoki mahalla keksalari, masjid imomi, yoki qori va qarindoshlar taklif qilinib, dasturxondan keyin fотиha tortilgan. То‘y arafasida to‘y bolaga qavm-qarindoshlar sarpo kiygizganlar. Sunnat to‘yi elga osh tortish va bolaga ezgu tilaklar tilash bilan yakunlangan.

Fasllar bilan bog‘liq urf-odat va bayramlar. XIX asr o‘rtalarida qadimiy va an‘anaviy o‘tkazilgan bayramlar, davr va fasllar bilan bog‘liq urf-odat va bayramlar ruhi va mazmuni bilan boyitilgan. Ularni bir necha guruhga ajratish mumkin:

1) Qishki mavsumda o‘tkazilgan gap-gashtak va ziyofatlar;

2) Bahorgi tantanali marosimlar, ya‘ni Navro‘z, shox moylar, qush chiqarish, lola yoki qizil gul sayli, loy tutish va boshqalar;

3) Yozgi marosimlar — qovun sayli, choymomo;

4) Kuzgi marosimlar — hosil yig‘imi, shamol chaqirish va uzum sayli kabi marosimlar.

Har bir faslda o‘tadigan urf-odat va marosimlar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan. Shulardan gap-gashtak va ziyofatlar qishki mavsumda o‘tkaziladigan urf-odatlar jumlasidan bo‘lib, yig‘im-terim ishlari tamomlanib, tengdoshlar va ruhiy dunyosi, gap-so‘zlari hamohang jo‘ralar navbat bilan gurungga a‘zo bo‘lganlardan birining uyida to‘planishgan. Bu dasturxon atrofidagi oddiy bir gurung bo‘lmay, ulfatchilik va jo‘rachilikning qat‘iy yozilmagan qonunlari bo‘lgan. Ziyofat tom ma‘nodagi tarbiya va intizom munosabatlaridan iborat edi. Ziyofatni boshqaruvchi og‘a biyi saylanib, to qish mavsumi o‘tgunicha uning tomonidan boshqarilar edi. Jo‘ralarning oilaviy muammolariga doir masalalar, ularni bartaraf etishda jo‘ralar yordami va shunga o‘xshash muammolar ma‘lum bir reja asosida ziyofat og‘a biyisi tomonidan olib borilgan. Muammolarni amaliy hal qilish to‘g‘risida aniq to‘xtamga kelingan. Ziyofatdosh jo‘ralar har qanday og‘ir kunlarda bir-birini yolg‘iz qoldirmas, moddiy qiyinchilikka duch

kelinsa, ko‘plashib uni og‘ir ahvolidan qutulib ketishga imkon berar, dardiga sherik va malham bo‘lar edilar.

Xalqimizda **Navro‘z bayrami** alohida ko‘tarinki va jozibadorlik, tantanavorlik hamda mehr-oqibatlilik mazmuni ufurib turgan holatda o‘tgan. Sharq alloma va mutafakkirlarining, jumladan, Abu Rayhon Beruniy, Umar Xayyom ilmiy ijodiy meroslarida Navro‘z ilk bahorning kirib kelishi, dehqonchilik bayrami sifatida ta‘riflanadi. Navro‘z bayrami ham xalq, ham davlat bayrami bo‘lgan. Shunga ko‘ra xonlar, hukmdorlar mahalliy hokimlar uni juda katta shodiyonalikka aylantirish chorasini ko‘rishgan. Navro‘zning asosiy sayllari tugagach, dehqonchilik, ekin-tikin ishlari boshlanishi darakchisi sifatida shox moylar marosimi o‘tkazilgan. Uni o‘tkazishni qishloq va ovul oqsoqollari o‘z zimmasiga olishgan. Har bir xonadon o‘sha kuni turli taomlar pishirgan, nonu qatlama, patirlar, bo‘g‘irsoq va turli xil pishiriqlar tayyorlaganlar. Marosim o‘tadigan joy tozalanib sholcha, kigizu gilamlar to‘shalgan va dasturxon yozilgan. Qishloq yoki ovul aholisi yig‘ilgach, oqsoqol yaxshi tilaklar bilan duo-fotiha qilib, pishirilgan narsalar mahalla aholisi orasida tarqatilgan. Shundan so‘ng qo‘sh chiqarish uchun maxsus boqilib turgan xo‘kizlardan bir jufti olib chiqilib va o‘tgan yilgi hosilning oxirgi boshqo tutamidan tayyorlangan kulcha qishloqning barcha mo‘tabar qariyalari va boshqa ishtirokchilariga bir parchadan sindirib berilgan. Kulchanning bir bo‘lagi tanlab olingan xo‘kizlarga ham berilgach, ularning shoxiga zig‘ir yog‘i surtilgan. Nihoyat, qo‘shni qishloqning eng obro‘li, serfarzand va ko‘p nevara-chevarali mo‘ysafidlaridan biri dalaga chiqarib, ekin ekiladigan yer bo‘ylab 3 yoki 5 marta aylantirib yer haydaydi. So‘ngra urf-odatga ko‘ra hosilning so‘nggi o‘rib olingan tutamidan olingan urug‘lik bug‘doyni haydalgan joyga sochadi. Shu bilan butun qishloq ahli uylariga qaytib bayram xursandchiligini davom ettirganlar. Boy bobolar ruhoniylar va qishloq oqsoqollari hamda turli

tabaqaning hurmatga sazovor vakillarini chaqirib ziyofat berganlar.

Xulosa qilib aytganda, tarix sinovlaridan o'tgan bayramlari va marosimlari, urf-odatlari xalqimizning ajoyib fazilatlari, milliy xususiyatlarini, qadriyatga aylangan xalqchillik ruhi bilan sug'orilgan jihatlarini, halollik, poklik, mehnatsevarlik, sodda va samimiylilik bilan mujassamlashgan xislatlarini namoyon etadi. Xalqning o'ziga xos milliy, ruhiy ko'rinishlarining barchasi xalq bayramlarida o'z ifodasini topadi.

O'zbek xalqining uy-joylari va jihozlash an'analari.

O'zbek xalqi uy-joy bunyod qilishda tabiiy sharoit va fasllar almashinuvini birinchi navbatda hisobga olgan. Har bir viloyatning xalq an'anaviy usuliga asoslangan me'morchilik maktabi bor edi. Jumladan, Toshkent, Farg'ona, Buxoro, Xorazm va Shahrisabz maktablari mashhur bo'lgan. Tog'li hududlarda qor, yomg'ir ko'p yog'ishi va zilzila xavfi mavjudligi uchun ko'pincha qo'shsinch uylar qurish, Xivada esa bir qator sinchli imorat qurish rasm bo'lgan. Yog'ingarchilik ko'p bo'ladigan tog'li hududlarda uylar tomi qalin lo'mboz qilingan. Uyning romlari ichki tomonidan qo'yilgan. Qo'shni tomon derazasiz devordan iborat bo'lgan. Boy va o'ziga to'q oilalar hovlisi ikki: ichki va tashqi qismdan tashkil topar edi. Hovlining ichki qismi bolalar va ayollar uchun bo'lsa, hashamatli, bejirim xonalardan iborat tashqi qism mehmonlar, keldi-ketdi uchun mo'ljallangan. Hunarmandlar hovlilari o'z kasbiga moslab qurilgan bo'lib, do'kon va shogirdlar yashaydigan xonalar ham tashqarida bo'lar edi. Uylar oilaning soniga qarab, bir necha xona, ayvon, xo'jalik xonalari, oshxona, mehmonxonalardan iborat bo'lgan. Aholi zichroq bo'lgan shaharlarda uylarning mehmonxonasi ko'pincha ikkinchi qavat bolaxonasida joylashgan.

Qadimda uy-joylar asosan poydevorsiz qurilgan. Imorat o'rni tekislangach, *somon*, *qamish* yoki *chipta* yoyilib paxsa

devor ko'tarilgan. Ayrim hollarda zaxga qarshi tosh, g'ola va pishgan g'isht qo'llanilgan.

Tomni yopishda dastlab bolor yog'ochlar qo'yilib, ustidan vassacho'plar terilgan yoki qora tol shox-shabbalari yoyilgan, uning ustidan esa bo'yra to'shalib, so'ngra lo'mboz qilingan. Tom usti somon suvoq bilan suvalgan. Yomg'ir suvlari oqib ketishini ta'minlash uchun yog'och va sopol tarnovchalar o'rnatilgan.

Tashqi ko'rinishi oddiy bo'lishiga qaramay uylarning darvozalari va eshiklariga naqsh berish odat tusiga kirgan. Ularga jez yoki temirdan yasalgan halqasimon boldoq osilgan. Uyga kiradigan joyda to'g'ri burchakli poygak bo'lib, unga oyoq kiyimi yechib kirilgan. Eshik oldidagi burchakda foydalanilgan suvni oqizadigan joy bo'lib, bunday hovuzchasimon suvto'kkichlar Samarqand va Buxoro tomonlarda marmartoshdan, Xivada esa sopol buyumdan tayyorlangan. Oqava suv, uy ostidagi maxsus sopol quvurlar yoki karpich (g'isht) ariqchalar orqali tashqariga chiqarilgan.

Iqlim sharoitidan kelib chiqqan holda ayvonlar katta ahamiyatga ega bo'lgan. Unda jazirama issiqda dam olinar, qishda esa qishki xonalar asqotar edi. Xorazmda ayvonlar baland va kengligi bilan ajralib turar edi. Shuningdek, Xorazm yozining o'ta issiq kelishi bois qariyib har bir uy oldida hovuz va uning atrofida *gujumlar* o'stirilgan. Gujumlar havoni salqinlashtiruvchi va toza kislorod ishlab chiqarish xususiyatiga egaligi bilan noyob daraxt sirasiga kiradi. Shunga ko'ra Xorazmni *gujumlar diyori* deb atalishi bejiz bo'lmagan.

Xonliklarning asosiy qism aholisi qishda xonalarni *sandal* yordamida isitsa, Xorazmda *mo'rili o'choq*dan foydalanilgan. Bu paytda gaz, elektr, ko'mir rasm bo'lmagani uchun asosiy qizdirish manbayi o'tin bo'lgan. O'zbek xalqi qadimdan o'z hovlisini toza, saranjon-sarishta saqlashga intilgan. Shuningdek, avlodlarimiz go'zallikka oshufta va moyil bo'lganligi bois, har bir oila o'z hovlisini chiroyli qilib

bezash, garchi oddiy bo'lsa-da, ko'rimli qilishga harakat qilgan. Uylarning devorlari bo'ylab to'g'ri burchakli yoki gumbaz shaklida bir necha **taxmon**, ular o'rtasida esa **tokchalar** qilingan. Ularga ko'rpa-to'shaklar, uy-ro'zg'or buyumlari joylashtirilgan. Boylarning uylari naqshinkor qilib bezatilar, yeriga g'isht terilib yoki pol qilinib, uning ustidan bo'yra chipta, so'ngra kigiz yoki palos to'shalib, uning ustidan turkman yoki eron gilamlari yoyilar edi. Chiroyli ko'rpacha, bolishlar sandiq ustiga taxlab qo'yilgan. Ko'chmanchi o'zbek qabilalari ham **o'tov** uylaridan foydalanganlar. Uning qulay tomoni shundaki, qishda ichida olov yoqish, yozda esa salqinlatish sharoitini yaratishga moslangan. Umuman xalqimizda «**O'z uying o'lan to'shaging**», «**Vatan ostonadan boshlanadi**» kabi naqlar bejiz aytilmagan. Shu bois ota-bobolarimiz ostonani muqaddas bilib, uning birinchi xatlab kiradigan eshigini past qilib qurganlar. Unga hurmat yuzasidan egilib kirib, egilib chiqqanlar. Uy ostonasidan g'o'dayib kirish va mag'rurona chiqishni aslo ep ko'rmaganlar. Bu umri oxiriga qadar makon bo'lgan joyga katta hurmat, ajdodlarimizning Vatanga sadoqat ramzi edi.

Milliy kiyim-kechaklar.

Xalqimizning kiyim-kechaklari ularning yashash tarzi va udumlariga hamohang va mos bo'lgan. Kiyimlar asosan ish sharoiti va uyda kiyiladigan kiyimlar, mehmondorchilik va marosimlarda kiyiladigan kiyimlar hamda harbiy jangovor kiyimlardan, tarixiy-an'anaviy, milliy liboslar esa ustki ko'ylak, ishton, chopon, do'ppi (tak'ya), kalish-maxsi va etikdan iborat edi. Viloyatlar bo'yicha o'zbek milliy kiyimlari xususiyatlariga ko'ra o'xshash bo'lsa-da, ammo etnik tafovutlar jihatdan ko'rinishi, shakli, rangi bilan farq qilgan. Chunonchi, Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo va Zarafshonda uzun va keng, uzun yengli, paxta yoki yarim ipak rangli matodan tikilgan chopon, yaltiroq olachadan tikilgan, biroz tor, kalta kamar yo'lli Xorazm choponi shular

jumlasidandir. Ayollarning o‘ziga xos chopon shaklidagi tikilgan ust kiyimi mursak deb atalgan. Ular Buxoro, Xorazm va Qashqadaryoda yengi tirsakkacha kalta va kengligi bilan, Samarqand va Toshkentda uzun, yengsiz, bilakkacha bo‘lgan yeng bilan farqlangan. Xorazm o‘zbek ayollari ipakdan tikilgan doirasimon shakldagi gulli tak‘ya (do‘ppi)ga ipdan yoki chiroyli qush patidan (ukpar) popuk taqqanlar, gir atrofidan kumush tangalar osganlar. Tak‘ya ustidan ro‘mol yopganlar. Erkaklar boshiga cho‘girma kiyishgan. Qishda qo‘y terisidan tikilgan sangsang po‘stin kiyganlar. Bu Xorazmning qahraton sovug‘idan himoyalovchi asosiy kiyim hisoblangan. Salla o‘rash ham qadimiy urf-odatlar sirasidan bo‘lib, undan bayram va marosimlarda ko‘proq foydalanganlar. Ayol va erkak salla, lachaklari birbiridan farq qilgan. Sallani ayol birinchi farzand ko‘rishda o‘ragan. Qizlar va ayollar soch o‘rimlarida ham farq bo‘lgan. Kelinlar farzandli bo‘lguncha qirq o‘rim soch, ayollarda ikki o‘rim soch qo‘yish odat bo‘lgan. Go‘dak tug‘ilishi bilan unga atab kiyim tikilgan. Ko‘ylak kiygizishda ham ayrim irimlarga rioya qilingan, ya‘ni yumshoq matodan ko‘ylakcha, kurtacha tayyorlangan. Bunday ko‘ylakni yetti uydan to‘plangan matodan tikib, chillasi chiqquncha kiygizish odat bo‘lgan. Shunga ko‘ra chilla ko‘ylak deb bejiz aytilmagan. Bolaga ko‘z tegmasin, yomon ko‘zdan asrasin, mard va jasur bo‘lsin deb ko‘ylakni it yoki qayroq toshga surkaganlar. Bir yoshga yetgan bolaga to‘g‘ri bichim usulida tikilgan ko‘ylak, qishda issiq guppicha, to‘ncha kiygizilgan. Bolaga, to uch-to‘rt yoshga yetguncha etikcha ham tikilgan.

Taqinchoqlar va pardoz turlari.

Turkiy xalqlarda (ayollar) zeb-ziynat va pardoz-andoz ishlariga qadimdan e‘tibor berishgan. XIX asr o‘rtalarida taqinchoqlarning rang-barang turlaridan foydalanishga e‘tibor yanada oshdi. Taqinchoqlar tayyorlash bilan asosan *zargar ustalar* band bo‘lishgan. Ayollar uchun ishlangan zargarlik buyumlari xilma-xil va rang-barang bo‘lgan. Ular

bilan bosh va ust kiyimlar bezatilgan. Ushbu sohaning Xorazm, Farg‘ona, Toshkent, Buxoro, Surxondaryo kabi mashhur maktablari bor. Ularda bejirim va nafis bo‘lgan taqinchoq xillari: bo‘yin va ko‘krakka taqiladigan poyponcha arpa jevak, zebgardon, nozigardon, tumor, bozvand, tillatumorcha, bo‘yintumor, ko‘kraktumor, zarkokil tanga cho‘lpi, peshonaga taqiladigan tilla bargak, tillaqosh, jiga parsochpopuk, naycha sochpopuk, panjara sochpopuk, beshkokil, qubbali sochpopuk, burunga taqiladigan aravak va boshqa xillari yasalgan. **Isirg‘alarning** ham ko‘plab turlari mavjud bo‘lgan: kana zirak, Turkiston baldoq, Qashqar baldoq, zulukzirak, oybaldoq, Farg‘onacha baldoq, Toshkent baldoq, shaldiroq baldoq, ko‘zli zirak, arava baldoq, anjir baldoq. **Uzuk** turlaridan: afg‘oncha uzuk, ko‘zsiz uzuk, rumcha uzuk, ayriband uzuk, shoxonak, quyma uzuk, o‘rama uzuk, mis uzuk, tilla uzuk, xoji uzuk. **Bilaguzuk** turlari: suqma bilaguzuk, qo‘chqor shoxli rosmana bilaguzuk, chog‘roq bilaguzuk, ilonbosh uzuk, bodomcha bilaguzuklar. Zeb-ziynatlariga zargarlar o‘yma usulda yasagan turli rangdagi toshlar: marjon shisha, sadaf kabilar bilan naqsh berganlar.

Toshkentda durdan yasalgan munchoq marjon, zumrad va shishadan ishlangan isirg‘a uzuk va bilaguzuk taqish rasm bo‘lgan. Buxoroda oltin isirg‘a shibirmak, yaproqsimon shaklda katta yoqut ko‘zli marvarid yoki dur bilan bezalgan. Barcha bezaklar buyurtma holda tayyorlangan. Boy va zodagon tabaqalar, saroy ahllari tilla, kumush, qimmatbaho toshlardan zargarlik buyumlari tayyorlatganlar, uni dur bilan bezatganlar. Kambag‘allar esa mis, jez yoki tilla suvi yuritilgan metallardan taqinchoqlar yasashga buyurtma berganlar. O‘zbek xotin-qizlari o‘ziga oro berish, o‘z go‘zal qiyofalarini uzoq vaqt saqlashga harakat qilib, upa-elik surtish, gul suvi bilan yuzini yuvish va o‘sma, xina yordamida yanada ko‘rkli bo‘lishga intilishgan. Ular go‘zallikni yuksak qadrlaganlar.

Milliy taomlar va pazandachilik.

Oziq-ovqat inson hayotida, uning faoliyatida muhim o‘rin tutadi. Shunga ko‘ra odamlar taomlarning shirin va to‘yimli, o‘zlari yashab turgan iqlimga va geografik hududga mos bo‘lishi uchun harakat qilganlar. Umuman olganda, o‘zbek milliy taomlarining shakllanishi va rivojlanishi xalqimizning asrlar davomida bosib o‘tgan yo‘li, turmush tarzi hamda etnik xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Dasturxonimizdan mustahkam o‘rin olgan taomlar asosan *xamirdan* tayyorlangan. Xamirning asosiy xomashyosi bug‘doy, arpa, oq jo‘xori uni bo‘lib, ularda inson organizmi uchun zarur hayotiy unsurlar mavjud. Ular orasida bug‘doy non shubhasiz eng ahamiyatlisi. Shunga ko‘ra xalqimizda non, azaldan aziz va muqaddasdir. *Nonvoylar* to‘y yoki bozor uchun yopiladigan nonlarni yanada chiroyli chiqishini ta‘minlashga harakat qilganlar. Xorazmda eng lazzatli non — *go‘shqli patir noni* juda mashhur va to‘yimli hisoblanadi. Shuningdek, jizzali va qovoq aralashtirilgan nonlar ham tez-tez yopib turiladi. Ayniqsa, qovoq bilan qilingan *zog‘ora noni* o‘zining to‘yimlilik bilan ajralib turgan. *Nonvoylar* gijda non, qo‘shaloq shirmoy, yog‘li kulcha, kumach kabi nonlarni yopganlar. Qizitilgan toshda non pishirish usulini ham bilganlar. Kuchli va to‘yimli taomlar jumlasiga qaziqarta, xasip, tuxum xasip, dimlama xasip, guruch xasiplar kiradi. Xuddi shunday qozon kabob, six kabob, qiyma kabob, cho‘pon kabob, xasip kabob, bug‘lama kabob, tandir kabob, charvi kabob, jigar kaboblar milliy taomlar sirasiga kirgan. Go‘sh va sabzavotlardan tayyorlangan armon qovurma, kaklik qovurma, bedana qovurma, qovurma go‘sh, qovurma jigar, tuxum qovurma va boshqa qovurma taomlar ham hayotda muhim o‘rin egallagan.

Sutli va qatiqli ovqatlar ham parhez taomlar sifatida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Xorazmda etnik taomlardan gumba, ushoq barak, tuxum barak, go‘kgumba, qayish, baliq sho‘rva, jugari kurduk tayyorlangan. O‘zbek xalqi dasturxonini palovsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Palov

tayyorlanish xususiyati, solinadigan masalliqlarining turlari jihatidan turli viloyatlarda bir-biridan farq qiladi. Umuman, palovning turlari ko‘p bo‘lib, shulardan eng mashhurlari safaki palov, oshqovoq palov, to‘ntarma palov, qazi palov, sarimsoq palov, qovurma palov, ivitma palovdir. Parhez ovqatlar tayyorlashda ham o‘zbek xalqi jahonda eng pazandalardan hisoblanadi.

Qandolat yoki shirapazlik.

Shirinliklar tayyorlashda ham o‘zbek xalqi Sharq xalqlari orasida shuhrat qozongan. Bu kasb an‘analari avloddan avlodga o‘tganligi sababli obi novvot, parvarda, pechak, qand, pashmak, lavz xolva, nisholda kabi shirinliklari bilan dunyoga mashhur bo‘lgan. Qandolatchilarning ko‘pchiligi xalq tabobatini yaxshi bilganlar. O‘zlari tayyorlaydigan mahsulotlarning inson organizmiga ko‘rsatadigan ta‘sirini o‘rganganlar. Shuning uchun qiyom tayyorlaydigan qandolatchilar o‘simliklar urug‘i va uning shirasidan *qiyom* tayyorlashda foydalanganlar. Masalan, yantoq o‘simligi yozning issiq kunlari o‘zidan sarg‘ish rangli yopishqoq shira ajratib chiqargan, kechqurun issiq pasaygach, uning bargi va poyalaridagi shira qotib donachalarga aylangan. Uni yig‘ishtirib, tozalangan, qaynatilgan va *shifobaxsh* dori o‘rnida ishlatilgan. Xalqimiz xilma-xil *murabbolar* tayyorlashga ham juda pazanda. Ajdodlarimiz barcha taomlarni asosan ikki xil — *issiqlik va sovuqlik* ovqatlariga bo‘lishgan. Bunday bo‘linish parhezdagi kishilar uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan.

Dasturxon va uning atrofida shakllangan qadriyatlar.

O‘zbek xalqining turmush tarzini uning sharqona dasturxonisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Dasturxon atrofida o‘zbek xalqining samimiyati jo‘sh urib turadi, insoniy milliy qadriyatlarimizning ham moddiy, ham ma‘naviy ko‘rinishlari omuxta va mujassam holatda yuzaga chiqadi. Turli ruhiy holatdagi insonlar ham dasturxon davrasini

hurmat qilib, bir-birlarini iliq soʻzlar bilan alqaydilar. Shunga koʻra xalqimiz dasturxonni aziz, muqaddas, rizq-roʻz manbayi, ramzi deb bilganlar. Dasturxon odobi, taom yemak qoidalariga ajdodlarimiz qatʼiy amal qilib kelganlar. Dasturxon fayzi nondir. Shuning uchun dastavval non, soʻngra uni bezaydigan qand-qurs, mevalar, turli murabbolar qoʻyganlar. Taomilga koʻra tanovul qilishni yoshi ulugʻ kishilar boshlab beradi. Mehmondorchilik insonning, oilaning, qabila va xalqning odamiylik, saxovat, madaniy va maʼnaviy aloqasi — muloqot mezonini sifatida qaralgan. Shunga koʻra «Mehmon otangdan ulugʻ! Mehmonxonang tor boʻlsa ham, diling keng boʻlsin!» deyishlari bejiz emas.

Meʼmorchilik.

Oʻzbek xalqining meʼmorchilik sanʼati dunyo miqyosida tan olingan. Meʼmorchilikning Samarqand, Buxoro, Xorazm, Qoʻqon kabi maktablari mashhurdir. Meʼmorchilik obidalari xaqli suratda tarixiy shaharlarning koʻrkiga koʻrk qoʻshdi. Ana shunday salobatli binolardan biri Xudoyorxon oʻrdasidir. Ushbu bino Oʻrta Osiyo tarixiy meʼmorchiligining eng hashamatli obidalaridan biri boʻlib, Qoʻqon shahridadir. Uning bosh meʼmori *Mir Ubaydullo usta* edi. Binoga oltin koshinlar ishlatilgan boʻlib, old tomoniga Qurʼoni Karim oyatlari va bino tarixiga doir matn bitilgan. Ushbu tarixiy matnga koʻra bino qurilishi 1863- yilda boshlanib, 1870- yilda tugatilgan. 1861—1862- yillarda bunyod etilgan Xazrati Kalon Sohib madrasasi va xonaqohlari ham maʼrifat va maʼnaviyat maskani boʻlgan. Xudoyorxon onasining vasiyatiga amal qilib, *Madrasai Hakim oyim* ilm dargohini qurishga farmon beradi. Bino ikki yilda, 1869—1870- yillarda qurib bitkaziladi. 1872- yilda Xudoyorxon oʻgʻli nomi bilan atalgan yana bir «*Sulton Murodbek*» madrasasi qurib bitkazildi. Uning 100 ta xonasi boʻlib, 200 nafar talabaga moʻljallangan.

1851—1852- yillarda Xorazm me'morchiligining yorqin namunalaridan hisoblangan *Muhammad Aminxon madrasasi* qurildi. Madrasani Xiva xoni Muhammad Amin qurdirdi. Uning yonida butun dunyoga mashhur *Kaltaminor* qad ko'tarib turibdi. Ularning har ikkisi ham Ichan qal'ada joylashgan. Madrasa ikki qavatli bo'lib, birinchi qavatidagi hujralar daxlizli, ikkinchi qavatidagilar esa ayvonli, bu uslub Xiva me'morchiligida ana shu madrasa qurilishida ilk bor qo'llanilgan. Hujralar tepasi gumbaz bilan bekitilgan. Katta xonaning gumbazlari burchaklardan chiqarilgan toqi qiya *sath kanosga* qo'yilgan. Madrasaning baland gumbazi peshtoqdan ancha yuqori ko'tarilib turadi. Xivadagi me'morchilik yodgorliklaridan biri bo'lgan *Muhammad Rahimxon madrasasi* ko'xna Ark darvozasi qarshisida qurilgan. Madrasa Sayid Muhammad Rahimxon tashabbusi bilan bunyod etilgan. Kattaligi jihatidan Muhammad Aminxon madrasasidan keyin ikkinchi o'rinda turadi. Madrasa yozgi va qishki masjid, darsxona, kutubxona va hujralardan iborat. Binoning old tomoni ikki qavatli, qolgan qismi bir qavatli. Madrasaning umumiy tuzilishi Xiva madrasalari me'morchiligidan bir oz farq qiladi. Muhammad Rahimxon madrasasi yirik ta'lim-tarbiya o'choqlaridan biri edi.

Hunarmandchilik va uning turlari.

O'rta Osiyo xalqlari turmushida hunarmandchilik muhim va qadrlanadigan mashg'ulot hisoblangan. Xalqda hunar egasini e'zozlab, usta deb chaqirishgan. «**Yigit kishiga yetmish hunar ham oz**» maqolining tez-tez tilga olinishi bejiz emas. Hatto kasb-hunarli kishilarning hunar kuchi, aql-idroki bilan hayotdagi turli mashaqqatlarni bartaraf qilishlari og'zaki ijodga ko'chib, afsonalashgan, ertaklarga o'tgan. O'rta Osiyo qadimdan hunarmandchilik markazlaridan biri bo'lib kelgan. Hunarmand bobolarimiz yasagan buyumlar shu bois jahon bozorlarida raqobatlariga

asrlar osha bardosh berib kelgan. XIX asrning ikkinchi yarmida hunarmandchilik sohasining metallga ishlov berish yoʻnalishi muhim oʻrin tutadi. Ular orasida *temirchilik* keng tarqalgan. Temirchilik ustaxonalari hunarmandchilikning turli sohalarini, quruvchilarni, qishloq xoʻjaligini asbob-uskunalar bilan taʼmin etgan. Duradgorlar uchun tesha, arra, bolgʻa va boshqa asbob-uskunalar tayyorlangan. Dehqonchilik qurollaridan ketmon, oʻroq, tok qaychi, chalgʻilar yasalgan. Temirchilik keng tarmoqli va tor ixtisosli boʻlgan. Masalan, Samarqand temirchilari uch guruhga boʻlingan. Birinchi guruhga mayda mahsulotlar: uy zanjirlari, taqalar, mixlar, qarmoqlar, arava oʻqlari; ikkinchi guruhga suvoqchi va gʻisht teruvchilar, duradgorlar ishlatadigan metallardan yasalgan mehnat qurollari, chalgʻi, oʻroq yasovchilar; uchinchi guruhga esa pichoq, qaychi, arra yasovchilar kirgan.

Oʻrta Osiyo xonliklaridagi hunarmandchilikning mehnat taqsimoti, ayrim joylarda ishlab chiqarishning ixtisoslashuviga tabiiy yer osti qazilmalarining joylashuvi taʼsir qilgan. Oʻrta Osiyo hududlari konlarida oltin, kumush, mis, temir, qoʻrgʻoshin va boshqa rangli metallar hamda zumrad, feruza kabi qimmatbaho toshlar qazib olingan. Qurama togʻlarda minerallar koʻp boʻlgan. Qoʻqon xonligida neft qazib olingan. Undan kerosin va mum ishlab chiqarilardi. Chustda va Andijonda temirchilik rivojlangan boʻlib, qurol-aslahalar tayyorlangan. Buxoro amirligida oltin, kumush, qimmatbaho toshlar, qoʻrgʻoshin, mis qadimdan qazib olingan. Xivada ham temirchilar oʻziga xos buyumlar yasashga ixtisoslashgan.

Hunarmandchilikning metallarni qayta ishlash turlaridan temirchilik, degrezlik, miskarlik, zargarlik va tunukachilik keng tarmoqlashgan edi. Miskarlik ustaxonalarida uy-roʻzgʻor buyumlari tayyorlangan.

Miskarlik mahsulotlari nafis sanʼat buyumlari darajasida nihoyatda nozik did bilan ishlangan. Naqshlar, bezaklar tushirilgan miskarlik buyumlari oʻzbek hunarmandlarining

san'atkorona mahorati ifodasidir. Badiiy zeb bilan ishlangan mis buyumlar rang-barang va xilma-xil bo'lgan. Ular dasturxonlarni bezaydigan noz-ne'matlar, non, sharbatlar, shirinliklarni solib qo'yishda qo'l kelgan. Buxoro, Xiva, Samarqand, Toshkent, Farg'ona vodiysi zargarlarining mahorati butun Sharqqa yoyilgan. Ayniqsa, xotin-qizlar uchun tayyorlangan bezaklar o'zbek ustalarining mahoratli, nozik didli bo'lganligidan darak beradi. Hatto Rossiyaning zargarlikka ixtisoslashgan sanoat korxonalarini mahsulotlari raqobatiga Turkiston zargarlari maktabi bardosh berdi. Bu katta yutuq edi. Hunarmandchilikning rivojlanishida kulollarning ham o'ziga xos o'rni bor. O'rta Osiyo shaharlarida *kulolchilik* taraqqiy etgan bo'lib, ular yasagan ko'za, ko'zacha, kosa, piyola, xum, tog'ora kabi uy ro'zg'or buyumlariga hamisha talab katta bo'lgan. XIX asr o'rtalaridan boshlab sopolga qo'rg'oshindan foydalanib sir berish usuli rivojlandi.

Hunarmandchilikning keng tarqalgan sohalaridan biri *xarrotchilik* edi. Xarrotlar ip yigirish uchun charx, bolalar beshigi va belanchak, chilim va yog'och laganlar ishlab chiqarar edilar. Xivada *alakchilik (elakchilik)* rivojlangan bo'lib, bu hunarmandlar butun bir mahallani tashkil qilgan. Shaharlarda paxtani qayta ishlash va to'qimachilik hunarmandchiligi rivojlangan. Paxta tolasi yigirilib undan bo'z va alacha to'qilgan. To'qimachilikning o'sishi bo'yoqchilikning vujudga kelishida muhim rol o'ynadi. Shaharlarda sovun, sham, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish mavjud edi. Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Marg'ilon, Namangan kabi shaharlarda shoyi, xonatlas, konovuz kabi o'zbek an'anaviy shoyi gazlamalari, beqasam, banoras, adras kabi yarim shoyi gazlamalar bilan birga ip gazlamalar, bo'z, doka va boshqalar tayyorlangan. Gilam to'qish, cho'pondo'zlik, kashtachilik, do'ppi tikish, namat tayyorlash ham hunarmandchilikning muhim, rivojlangan turlaridan edi.

Xalq amaliy san'ati.

Xalqimiz doimo tabiat go'zalligidan zavq olgan. Uning go'zalligi, betakrorligi nafaqat iste'dodni badiiy tasvirlarda ifodalash bilan cheklanmasdan, ularni turli matolar, gilamlar, kulolchilik, miskarlik buyumlari, marmar va yog'ochga nafis chizgilar orqali ifodalashga intilgan. Bu sohada ham har bir viloyat, tuman o'zining mashhur maktablarini yaratgan.

O'zbek ayollari *so'zana va kashtachilikda* o'ta didli, jumladan, tabiatning go'zal manzarasini gulzor, gullagan bog'ning bir ko'rinishini yangi, ijodiy-badiiy talqinlarda ifodalashga intildilar. Ular so'zana, kashta tayyorlar ekanlar, tikayotgan ishlariga o'zlarining qalb dunyosidagi tuyg'ularini ham singdirib, turli ranglarda jilo berganlar. Ularning mashaqqatli mehnatlari tufayli mazkur sohalar amaliy san'at darajasiga ko'tarildi.

Amaliy bezak san'atida avvalo davr ruhi o'z ifodasini topdi. **Mis** buyumlaridagi qandakori naqshlariga hayvon, qush, baliq, mashhur me'moriy obidalar va boshqa naqshlarni tushirish keng tus olgan. Rishton, Xorazm, G'ijduvon sopol idishlarida musiqa asboblari, pichoq, miltiq, ko'za, choynak, hayvonlar, qushlarni tasvirlash an'anaga aylana bordi. Yog'och o'ymakorligi sohasidagi badiiy bezak ishlari yanada rivojlangan. Jumladan, eshik, darvoza, ustun, ayvon uchun ishlatilgan yog'ochlarga o'yma naqsh berishda katta yutuqlar qo'lga kiritildi. Unda xivalik yog'och o'ymakorlaridan mashhur usta Abdusattor va usta Ota polvonlarning xizmatlari katta bo'ldi. Ro'zg'or buyumlari, uy jihozlari, musiqa asboblarini bezashda ustalar o'yma, bo'yama va qadama usullardan unumli foydalanganlar.

II bob

YEVROPA MAMLAKATLARI TURIZM GEOGRAFIYASI

2.1. GERMANIYA

Mamlakatning maydoni — 356955 kv. km, aholisining soni — 83 million 870 ming kishi*. Poytaxti — Berlin. Urbanizatsiya darajasi 87%. Aholisining 95% — nemislar, 2% — turklardan iborat. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi — 1 trillion 452,2 milliard AQSH dollari bo‘lib, kishi boshiga 17944 dollar. Bu mamlakat transport sohasining rivojlanishi bo‘yicha G‘arbiy Yevropada birinchi o‘rinni egallaydi. Eng yirik aeroport — Frankfurt-Mayn shahrida joylashgan. Bu shaharda yiliga ikki marta yirik xalqaro savdo yarmarkasi bo‘lib o‘tadi. Daryo transporti ham (asosan Reyn daryosi bo‘yicha) yaxshi rivojlangan shaharlarda yirik otellarning soni juda ko‘p. Qishloq mintaqalarida kichik otell va kafelar — «*gastshete*»lar mashhur. Shimoldagi eng yirik shahar — Gamburg bo‘lib, turistlarning asosiy qismi shu yerga keladi. Gamburg milodiy IX asrda vujudga kelib, shaharning nomi «*o‘rmon qal‘asi*» ma’nosini anglatadi. Hozirgi vaqtda Gamburg mamlakatning yetakchi sanoat markazi bo‘lib hisoblanadi. Gamburg yiliga 15 mingdan ortiq kemalarni qabul qiladi. Lyubek va Kil — qadimgi go‘zal shaharlardan bo‘lib, bu yerdagi ibodatxonalar juda mashhur. Bu shaharlar markazidagi o‘rta asrlar davriga oid tarixiy yodgorliklar kishining diqqatini o‘ziga jalb qiladi. Shtutgart shahri buyuk shoir va olim **Shiller** nomi bilan bog‘liq. Myunxen shahri o‘z vaqtida katoliklarning markazi bo‘lgan. Bu shaharning

---

* Mamlakatlarga tegishli ma’lumotlar (maydoni, aholisining soni va h.k.) «Туристический атлас мира» — CD hamda «Geografiya — CD» manbalaridan olingan.

nomi «Myonx» — rohib, degan ma'noni beradi. Myunxenda saroy, monastir va ibodatxonalar ko'p. Xalq liboslari hozirgacha katta ahamiyatga ega. Ovqatlanishda turli ko'rinishdagi kolbasa, sosiska va umuman cho'chqa go'shtidan bo'lgan mahsulotlar katta o'rin tutadi. Nemis pivosi mashhur bo'lib, Germaniyada ushbu ichimlikning bir necha yuz turi ishlab chiqariladi. Mahalliy aholi va turistlar orasida juda mashhur maxsus pivoxonalar — «kneype» deb ataladi. Mamlakatning shimolida protestantlar, janubida esa katoliklarning soni nisbatan ko'proq. Katoliklarning milliy kiyimida ko'k, qizil va yashil ranglarga katta ahamiyat beriladi.

Mamlakatda tranzit sayohatchilar ko'p bo'lib, ayniqsa Polshadan shop-turga keladiganlarning soni anchagina. Shu bilan birga xorijda o'z ta'tillarini o'tkazuvchi nemislarning qismi ortib bormoqda. Nemislar, amerikaliklardan keyin, ta'til davrida eng ko'p mablag' sarflovchi xalq hisoblanadi. 1991- yili jahon turistlari sarflagan pul miqdorining 13% nemislarga to'g'ri keldi. Asosiy dam olish mintaqasi esa O'rta yer dengizi qirg'oqlari bo'lib qolmoqda. Shveysariya va Avstriyaga — 18,4%, Skandinaviya mamlakatlariga nemis turistlarining 5,1% qismi to'g'ri keladi. 1990- yili Germaniya birlashgandan keyin Ispaniya, Portugaliya, Turkiya va Kiprga boruvchi nemislarning soni ortdi. O'lis turistik yo'nalishlaridan Janubi-Sharqiy Osiyo mintaqasi, Maldiv orollari, Shri-Lanka va Keniya nemis sayyohlarini o'ziga jalb eta boshladi.

Germaniyaning o'zida dam oluvchilarning soni nisbatan kamligi narxlarning yuqoriligi bilan izohlanadi. «Biznes-turlar» asosan Buyuk Britaniya, Yaponiya, Fransiya va Shveysariyadan bo'ladi. Mamlakat madaniyatining o'ziga xosligi milliy liboslarga bo'lgan katta e'tiborida. Ayniqsa bayram va dam olish kunlari ko'pgina germaniyaliklar milliy kiyimda yurishni xush ko'radilar.

Qadimdan oilaviy hayotda uch «K» (**Kirche**, **Kuche**, **Kinder** — cherkov, oshxona, bolalar) asos hisoblanar edi.

Hozirda bu odat ancha o'zgargan. Ayollar ijtimoiy va siyosiy hayotda borgan sari katta o'rin egallamoqda. Sport ham germaniyaliklar hayotida sezilarli o'rin egallaydi. Maxsus sport klublari — «fereyn»larning soni 50 mingdan ortiq. Bular 15 milliondan ortiq a'zoni birlashtiradi. Ayniqsa futbol, gimnastika, tennis va sportning yana bir qator turlari mashhur.

Germaniyada rojdestvo bayramidan tashqari, «masle-nitsa», «pasxa» bayramlari ham nishonlanadi. Shuningdek bu yerda cherkov bayramlari — «kirmes»lar ham turistlarni jalb etishda katta ahamiyatga ega. Qishloq hududlarida qadimgi urf-odatlar asosida o'tkaziladigan to'ylar saqlanib qolgan. To'y arafasi — «polterabend» deb atalib, juda quvnoq bo'ladi. Odat bo'yicha bu kuni ko'plab idishlar sindiriladi.

Germaniya shaharlaridagi eng yirik otellar: Gamburg shahri — «Norge» oteli, Gannover shahri — «Entenfang» oteli, Dortmund shahri — «Dortmund» oteli, Kyoln shahri — «Park Plaza Xotel Kyoln» oteli, Bonn shahri — «Eygner» oteli, Frankfurt shahri — «Kempinski Hotel Gravenbryux», «Rezidens» otellari, Geydelberg shahri — «Vo'yelder», «Xo'llander Xo'ff» otellari, Shtutgart shahri — «Pannoniya», «Vyortsur vaynstege», Berlin shahri — «Shpri Bogen», «Park Plaza», «Tempelxoff» otellari, Myunxen shahri — «Orbis» oteli, Drezden shahri — «Elbflorens», «Pattis» otellari, Veymar shahri — «Porotin xoff», «Russisher Xoff» otellari, Karlsrue shahri — «Rezidens» oteli, Potsdam shahri — «Sansusi» oteli.

Germaniyaning butun dunyoda shuhrat qozongan kurortlari qatoriga Baden-Baden, Visbaden, Bad-Reyxnaxal va boshqalar kiradi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport va qaytish chiptasi. Milliy valuta — «evro»*. **Mahalliy bayramlar:**

---

* Yevropadagi Germaniya, Fransiya, Avstriya, Ispaniya, Niderlandiya, Gretsiya, Italiya, Daniya, Lyuksemburg kabi davlatlar 2000-yildan boshlab yagona pul birligi — *evroga* o'tgan.

«Yangi Yil» — 1- yanvar, «Ehtirosli Juma», «Pasxa», «Mehnatkashlar kuni» — 1- may, «Birlik kuni» — 3- oktabr, «Barcha Avliyolar kuni» — 1- noyabr, «Rojdestvo» — 25- dekabr, «Svyatka» — 26- dekabr.

2.2. SHVEYTSARIYA

Mamlakat aholisining soni — 7 million 185 ming kishidan iborat. Umumiy maydoni — 41293 kv. km. Poytaxti — Bern shahri. Urbanizatsiya darajasi — 84%. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 158,5 milliard AQSH dollari (jon boshiga 22640 AQSH dollari). Mamlakatning qadimgi nomi «**Gelvetsiya**». Shveysariya 1815- yildan betaraf mamlakat hisoblanadi. 1291- yili tog‘lik kanton (Shveysariya viloyatlari shunday nomlanadi) Shvis boshchiligida chet el bosqinchilariga qarshi kurash boshlandi. Keyinchalik Shvis nomidan mamlakatning yangi nomi, ya’ni Shveysariya kelib chiqqan.

1863- yili **Tomas Kuk** kompaniyasi Jeneva ko‘li bo‘yiga **birinchi turistik guruhning safarini tashkil etdi**. 1870- yili Alp tog‘lariga birinchi temir yo‘l o‘tkazilishi bilan turizmning rivojlanishi yanada jadallashdi. Mashhur sog‘lomlashtirish kurortlari Sankt Moris hamda Bad-Ishl bunyod etildi. 1920- yillargacha yozgi turizm ustun edi. Bundan keyingi davrda tog‘ chang‘i sporti rivojlanishi munosabati bilan qishki turizm rivojlana boshladi. Shunga qaramasdan 1990- yillarning boshida barcha sayyohlarning 57% yozgi mavsumga to‘g‘ri keldi. Turistlarning asosiy qismi Germaniyadan tashrif buyuradi. Keyingi o‘rinlarda Niderlandiya, Buyuk Britaniya, Fransiya, Belgiya, Italiya, AQSH, Yaponiya, Ispaniya va Avstriya turadi. 1980- yillarning o‘rtalarida shveysar frankining kuchayishi uzoq muddatli turistik tashriflarni qisqartirdi. Qisqa muddatga kelgan sayyohlarning soni oshdi. Xalqaro turizm Shveysar-

sariya xazinasiga har yili 13 milliard shveysar franki olib keladi. Bu ko'rsatkich mamlakat milliy daromadining 8% ini tashkil etib, 14% aholini ish bilan ta'minlaydi.

Shveysariyaliklarning o'zlari ham sayohat qilishni yoqtiradilar. Ularning 60% asosan O'rta yer dengizi havzasida dam olib, 10 milliard shveysar frankiga yaqin mablag'ni chet elda sarflaydi. Shunday qilib xalqaro turizmga tushayotgan daromad 3 milliard shveysar frankini tashkil etadi.

Mintaqaning reliefi mahalliy uysozlikka o'z ta'sirini ko'rsatgan. Mamlakatning tog' qismida terrasasimon binokorlik asosiy xususiyatlardan biri bo'lib, o'rmonlar orasidagi uylar, peyzajga o'ziga xos jozibani kasb etadi. Odatda, uylarda deraza ko'p bo'lib, maxsus idishlarda rang-barang gullar yetishtiriladi.

Shveysariyaliklar tozalik va ozodalikka juda katta e'tibor berishadi. Mamlakat ko'chalari changyutgich yordamida tozalanishining o'zi fikrimizning tasdig'i bo'la oladi.

Shaharliklarning asosiy taomi makkajo'xoridan tayyorlangan ovqatlar hisoblanadi. Makkajo'xorili quyuq bo'tqa — «*polenta*» juda mashhur. Shveysariyaliklar pishloqdan turli xildagi taomlar ham tayyorlaydilar. Pishloqning oliy navlari — «*emmental*» hamda «*gryuyer*» (bu bizda «shveysar pishlog'i» deb nomlanadi) eksport qilinadi. Ichimliklardan sutli kofe ko'p iste'mol qilinadi. Sport o'yinlaridan kegli, qishki turlardan tog' chang'isi, bobsley va alpinizm mashhur. Ijtimoiy bayramlardan 1-avgust — Shveysariya davlatining tashkil topgan kuni keng nishonlanadi.

Yirik otellar Syurix shahrida joylashgan: «*Glokenxof*», «*Bristol*» va boshqalar turistlarni qabul qiladi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport va qaytish chiptasi. Milliy valuta — «*frank*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar «*Ehtirosli Juma*», «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Milliy kun*» — 1- avgust, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr, «*Avliyo Stiven kuni*» — 26- dekabr.

2.3. AVSTRIYA

Mamlakatning umumiy maydoni 83856 kv. kmni tashkil etadi. Aholisining soni — 8 million 39 ming kishi. Poytaxti — Vena shahri. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy maxsulotning umumiy hajmi 152 milliard AQSH dollari (jon boshiga 19209 AQSH dollari).

Avstriyaning qulay geografik o'rnini va yuqori sifatli avtomobil yo'llari tranzit turizmining rivojlanishiga ijobiy ta'sir etadi. Keyingi yillarda Sharqiy Yevropada totalitar tizimning parchalanishi bilan, bu yerdan Avstriyaga tashrif buyurayotgan sayyohlarning soni ancha ortdi. 1990-yillarning boshida Avstriyaga qo'shni Vengriya, Chexiya, Slovakiya va Polshadan kelayotgan sayyohlarning soni ko'paydi. Odatda bu tashriflar «shop-tur» ko'rinishida bo'ladi. Avstriyaliklarning o'zi O'rta yer dengizi bo'ylarida dam olishni xush ko'radilar. Avstriya sportning qishki turlari markazi hisoblanadi. Xalqaro turizm asosan mamlakatning g'arbiy tog' qismida mujassamlashgan. Tashrif buyurayotganlarning 80% Germaniya, Niderlandiya va Buyuk Britaniyaga to'g'ri keladi. Keyingi o'rinlarda Italiya, Shveysariya, Fransiya, AQSH, Belgiya, Shvetsiya va Sharqiy Yevropa mamlakatlari turadi. Turistlarning asosiy qismi yozda — avgustga, qishda — fevralga to'g'ri keladi. Keyingi yillarda barcha Alp mintaqasidagi davlatlar singari Avstriyada ham ekologik muammolar ko'ndalang bo'layapti. Bu jarayon asosan turistlarning sonini ko'payishi bilan bog'liq bo'lmoqda.

Vena mashhur binolaridan «*Avliyo Stefan*» ibodatxonasi, «*Xofburg*» saroyi, «*Belveder*» saroyi, «*Madaniy-tarixiy muzey*» turistlar orasida ayniqsa mashhur. Poytaxt kafelari ham katta shuhrat qozongan. Vena taomlari shu qadar mashhurki, «*Vena taomnomasi*» majmui sifatida barcha Yevropa va ko'pgina jahon restoranlari taomnomalariga kiritilgan. Venaning eng yirik otellari: «*Imperial*», «*Siti Klab*», «*Kyummer*», «*Ibis*», «*Reysxoff*».

Zalsburg — Avstriyaning yana bir mashhur shahri. Bu yerda mashhur musiqachi Vo‘lfgang Amadey Motsart tavallud topgan. Motsart o‘z shahrining nomini tarixda qoldirdi. Sayyohlar Zalsburgga, bu yer aynan Motsart vatani bo‘lgani uchun ham tashrif buyuradilar.

Avstriyaning eng mashhur kurortlari asosan tog‘ mintaqasida joylashgan. Bularni ichida butun dunyoga mashhur Insbruk kurorti alohida o‘rin egallaydi. Insbrukda ikki marotaba qishki Olimpiada o‘tkazilganining o‘zi so‘zimizning tasdig‘i hisoblanadi. Shu bilan birga Insbruk o‘rta asrlardayoq yirik markaz bo‘lib, bu yerda qator gotik ibodatxonalar ham saqlanib qolgan. Insbruk otellari: «*Yevropa—Tirob*», «*Alpinpark*», «*Grayf*», «*Zayler*», «*Maksimilian*», «*Gastxaus Xazerer*» va boshqalar. Kitsbyuel nomli kurortda tog‘ chang‘i trassalari ko‘plab o‘tkazilgan. Kitsbyuelda sayyohlar uchun tashkil qilingan asosiy otellar: «*Shvayser Adler*» va «*Resh*».

Badgasshtayn kurorti o‘zining yer osti termal suvlari bilan mashhur. Bu yerda «*Vaysmayer*», «*Elizabet Park*», «*Krone*» va boshqa otellar bunyod etilgan. Simmertal nomli tog‘ kurortida Avstriyadagi eng baland tog‘li kanat yo‘li o‘tkazilgan (3250 m). Bu kurortning faqat tog‘ chang‘i trassalarining uzunligi 441 kilometrni tashkil etadi. Simmertalda sayyohlarni «*Bergxoff*», «*Noyxaus*», «*Kirxbixloff*», «*Roze*» va boshqa otellar qabul qilishga shaylangan.

Lex nomli kurortda Avstriyadagi birinchi tog‘ chang‘i trassalari o‘tkazilgan edi. Mahalliy otellardan «*Gottxard*», «*Zandxoff*», «*Lex-Cheza Roza*», «*Sentral*» va boshqalar turistlar orasida mashhur. **Otstal** kurortidagi otellar: «*Alpina*», «*Zelderxoff*», «*Garni Bruno*» va boshqalar. **Zalbox-Xinteglemm** kurortidagi otellar: «*Zonnlyayten*», «*Zonnblik*», «*Kyonig*», «*Forderronax*» va boshqalar.

Milliy kiyimlar asosan servis sohasida saqlanib qolib, otel xizmatchilari, ofitsiantlar va boshqalar shunday liboslar kiyadilar. Mahalliy taomlar mintaqalar bo‘yicha bir biridan

farqlanadi. Masalan, Alp mintaqasida sutli mahsulotlar ko‘proq iste‘mol qilinadi. Dunay pasttekisligidagi hududlarda unli mahsulotlardan tayyorlangan taomlar keng tarqalgan. Mahalliy shirinliklar — «*shtrudel*» va «*zaxer—tort*» (tortni kashf etgan oshpaz nomi bilan) xorijda ham shuhrat qozongan. Ichimliklardan kofe ko‘proq tarqalgan bo‘lib, uning har xil turlari mavjud, masalan: «*mokka*», «*braun*», «*kapusin*», «*melanj*» va boshqalar. Avstriyadagi kafelar ijtimoiy hayotda muhim o‘rin egallaydi. Odatda kafelar doimiy mijozlarga ega bo‘lib, bu yerda turli tantanalar va oilaviy bayramlar o‘tkaziladi. Kasbiy yo‘nalish bo‘yicha bo‘lgan kafelar ham mavjud, masalan: yozuvchilar, artistlar, musiqachilar va boshqalarning kafelari.

Bo‘sh vaqtning katta qismini avstriyaliklar sportga bag‘ishlaydi. Chang‘i sporti eng mashhur bo‘lib, uning asoslari hatto maktablar dasturiga ham kiritilgan. Avstriya — muzdagi baletning vatani hisoblanadi.

Rojdestvo katta bayramlardan bo‘lib, mahalliy qorbobo «*Vaynaxtsman*» deb ataladi. Bayramlarda ko‘plab xalq qo‘shiqlari ijro etiladi. Avstriyaning Tirol viloyati, ayniqsa o‘z musiqalari bilan turistlarni o‘ziga jalb etadi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport va qaytish chiptasi. Milliy valuta — «*shilling*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Kreshcheniye*» — 6- yanvar, «*Pasxa dushanbasi*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Ruhlar kuni*», «*Uspeniye*» — 15- avgust, «*Milliy kun*» — 26- oktabr, «*Barcha avliyolar kuni*» — 1- noyabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

2.4. SKANDINAVIYA MAMLAKATLARI

Bu mintaqa aholisining soni unchalik katta bo‘lmagani bilan, turistik soha ancha rivojlangan. Mahalliy aholining ta‘til kunlari 5 haftadan ortadi. Mahalliy sayyohlar, o‘z uyidan unchalik uzoq bo‘lmagan yerda dam olishni xush

ko'radi. Tashqi turizmda faol dam olishga katta e'tibor beriladi. Masalan, shvedlarning 70% turli xil sport musobaqalarida (suzish, baliq ovlash, alpinizm va boshqalar) qatnashadilar. 1980- yillardan boshlab biznes turlarining soni orta boshladi. XIX asrdan boshlab, Shimoliy Amerika bilan madaniy aloqalar faollashgani sababli, AQSH va Kanada yo'nalishi ham ancha mashhur.

Shvetsiya — Mamlakatning maydoni — 449964 kv. km, aholisining soni — 8 million 928 ming kishini tashkil etadi. Aholining 92% shvedlardan iborat. Poytaxti — Stokgolm shahri. Urbanizatsiya darajasi 83%. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 177,3 milliard AQSH dollari (jon boshiga 20270 AQSH dollari). Ushbu mintaqa tarkibiga 2000 dan ortiq orollar kiradi. 1990- y. Shvetsiya, Upsala shahri bilan birga, barcha xorijiy turistlarning 24% ni, ichki sayyohlarning 17%ni qabul qildi. Turizmning asosiy markazi poytaxt — Stokgolmda joylashgan. Bu shahar 1252- yildan tarixiy yilnomalarda tilga olinadi. Mamlakatning yana bir mashhur turistik mintaqasi «Oltin qirg'oq» bo'lib, bu hududga 13,7% tashqi turistlar, hamda 14% ichki turistlarning tashrifi to'g'ri keladi. Sayyohlar dam oladigan joylaridan Ko'llar mintaqasi, Glass (shisha ishlab chiqarish markazi) hamda Tunggi qirg'oq hududlari bo'lib, bu yerlarga ichki sayyohlarning 10% to'g'ri keladi.

XX asr boshigacha 80% shvedlar qishloq mintaqalarida istiqomat qilardi. Bu xususiyat madaniyatga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmadi. Qurilishda mahalliy iqlim e'tiborga olingan holda qadimgi an'analar ham saqlanib qolgan. Milliy urf- odatlar, ayniqsa, saami xalqida juda qadrlanadi. Saamilar azaldan bug'ularni boqib kun ko'rgan. Ovqatlanishda katta o'rinni sutli mahsulotlar egallaydi. Ertalabki nonushta — «*fryukost*» va kechki ovqat — «*middag*»ga qat'iy rioya qilinadi. Hozirda butun dunyoga mashhur «**shved stoli**» vatanida ham muhim hisoblanadi. Rojdestvo bayrami Shvetsiyada «*yul*» deb ataladi. Bayramdagi asosiy

taom — cho‘chqa go‘sh tidan tayyorlangan dudlama. Rojdestvoga qadar 13- dekabrda «Avliyo Lyusi» bayrami o‘tkaziladi. Bu kuni barcha tashkilot va o‘quv yurtlarida o‘z Lyusisini, ya’ni eng go‘zal qizini tanlaydilar.

Yozda barcha skandinavlar singari shvedlar ham «Oq tunlar» davrida «Ivan kuni»ni nishonlaydilar. Shvetsiyada bu kunni «*Midsommar*» deb ataydilar. Odatga ko‘ra Stokgolm shahrining xiyoboni «*Skansen*»da bu kuni havaskor musiqaviy guruhlarning tanlovi o‘tkaziladi.

Stokgolmdagi yirik otellar: «*Fyost Hotel Amaranten*», «*Fyost Hotel Reysen*», «*Skandik Hotel Englz*» va boshqalar. **Mamlakatga kirib kelish shartlari:** pasport. Milliy valuta — «*krona*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Ehtirosli juma*», «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Ruhlar kuni*», «*Barcha Avliyolar kuni*» — noyabr oyining boshi, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr, «*Avliyo Stiven kuni*» — 26- dekabr.

Finlyandiya — mamlakatning maydoni 338145 kv. km. Aholisining soni — 5 million 110 ming kishi. Poytaxti — Helsinki shahri. Savodxonlik darajasi — 100%. Ichki milliy mahslotning umumiy hajmi 92,4 milliard AQSH dollari (jon boshiga 18275 AQSH dollari).

Xorijlik turistlar asosan poytaxt — Helsinkiga tashrif buyuradilar. 1992- yili Helsinkiga butun Finlyandiyaga tashrif buyurgan chet el mehmonlarining 38% to‘g‘ri keldi. Mahalliy aholining 60% dan ortig‘i Finlyandiya ko‘llari hamda shimoldagi Laplandiya va Tunggi qirg‘oqlarda dam olishni odat qilib olganlar. Mahalliy binokorlikning o‘ziga xos uslubi — «*sauna*»lar (maxsus hammomlar) ko‘p mamlakatlarga hozirda tarqalgan. Finlyandiyada muzeylar talaygina bo‘lib, mamlakatning 80 dan ortiq shaharlarida mavjud. Bularning eng yirigi Helsinkidagi «Milliy muzey» hisoblanadi. Milliy kiyimning ba’zi elementlari qishki to‘qilgan liboslarda saqlanib qolgan. Mahalliy taomlarning o‘ziga xosligi shundaki, finlar ko‘p baliq, sabzavot va turli

bo‘tqalar iste‘mol qiladilar. Rojdestvo bayramiga go‘shtni va baliqni dudlaydilar, kichik pishiriqlar — «torttu», yoki shirin kulchalar — «kalakukko» tayyorlaydilar. Ijtimoiy bayramlardan 6- dekabrda nishonlanadigan «Mustaqillik kuni» mashhur. Xalq musiqasiga e‘tibor Finlyandiyada juda katta. Havaskorlik musiqaviy guruhlari ham talaygina. Sportning qishki turlari — chang‘i, xokkey va biatlon juda mashhur. Finlyandiyadagi mashhur viloyat — Laplandiyada quyidagi otellar joylashgan: «Sirkantati», «Xallu Poro», «Kyulpyulya» va boshqalar. **Mamlakatga kirib kelish shartlari:** pasport. Milliy valuta — «marka».

Mahalliy bayramlar: «Yangi yil» — 1- yanvar, «Kreshcheniye», «Hissiyotli Juma», «Pasxa», «Mehnatkashlar kuni» — 1- may, «Troisa kuni», «Ivan kuni», «Barcha Avliyolar kuni», «Mustaqillik kuni» — 6- dekabr, «Rojdestvo» — 25- dekabr, «Svyatka» — 26- dekabr.

Norvegiya — mamlakatning maydoni — 386958 kv. km (shu jumladan orollarning maydoni 62 ming kv. kilometr). Aholisining soni — 4 million 397 ming kishi. Poytaxti — Oslo shahri. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 106,2 milliard AQSH dollari (jon boshiga 24692 AQSH dollari).

Bu mamlakatda ham asosiy sayyohlik markazi sifatida poytaxt — Oslo ajralib turadi. Shaharda ko‘pgina madaniy markazlar, skandinaviyaliklarning ajdodlari — vikinglarning muzeylari mavjud. Yana bir turistik mintaqa — Sharqiy Vodiy bo‘lib, bu hududda Norvegiya mehmonxonalar majmuasining 30% joylashgan. Otellarning 10% Bergen shahri atrofida, 7,4% Trondxeym shahri mintaqasida to‘plangan.

Norvegiyaliklarning milliy kiyimi — «bunad» deb ataladi. Hozirda «bunad» odatda bayram va tantanalarda kiyiladi. Mahalliy taomnomada baliqdan tayyorlangan turli ovqatlar katta o‘rin egallaydi. Turistlarda katta qiziqishni mahalliy sutli taomlar uyg‘otadi. Ayniqsa, echki sutidan tayyorlangan pishloq, tuzsiz non («flatbryod»), qaymoqli

boʻtqa («*fletegryot*») oʻziga xosligi bilan sayyoxlarni oʻziga jalb etadi. Skandinaviya xalqlarining milliy afsonalari — «saga» deb ataladi. Bulardagi turli personajlar kino va televideniye orqali dunyoning turli nuqtalariga tarqalgan. Masalan, yovuz kuchlar sardori — «*troll*», ezgulik himoyachilari «*gnom*»lar, va boshqalar.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport. Milliy valuta — «*krona*».

Mahalliy bayramlar: «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Ozoda payshanba*», «*Hissiyotli juma*», «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Konstitutsiya kuni*» — 17- may, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

Daniya — maydoni 43094 kv. km (Grenlandiya va Farer orollarisiz). Aholisining soni — 5 million 261 ming kishi. Poytaxti — Kopengagen shahri. Urbani-zatsiya darajasi 85%. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi — 112,8 milliard AQSH dollari (jon boshiga 21772 AQSH dollari). Mamlakat qishloqlaridagi qurilish uslubi «*Solskifte*» deb nom olgan. Daniyada milliy anʼanalarga katta eʼtibor beriladi. Oʻrta asrlarda qurilgan shamol tegirmonlari mamlakatga oʻziga xos joziba beradi. Qadimgi qasrlar va ibodatxonalar koʻplab turistlarni jalb etadi. Butun dunyoda, asli daniyalik boʻlgan, bolalar yozuvchisi Gans Kristian Anderesen juda mashhur. Uning ertaklaridagi personajlarining haykallari butun Daniya boʻylab qoʻyilgan. Eng mashhurlaridan biri, poytaxt Kopengagendagi «*Suv parisi*» haykali hisolanadi. Poytaxtning nomi datchada «savdogarlarning shahri» maʼnosini anglatadi. Kopengagenda mashhur pivo zavodlari — «*Karlsberg*» va «*Tyuborg*», hamda «*Kopengagen qirol farfor zavodi*» qarorgohlari joylashgan. Sayyohlarni poytaxtda kutib oluvchi eng yirik otellar — «*Radisson sas Royyal*» va «*Kosmopole*». Oʻrta asrlarda qurilgan koʻp shaharlarning tashqi qiyofasi qonuzgacha saqlanib qolgan.

Ko'p asrlik tarixi mobaynida Daniya xalqi o'ziga xos madaniyatni shakllantirdi. Milliy liboslarda yugurayotgan hayvonlarning tasviri katta o'rin egallaydi.

Milliy taomnomada kartoshka va cho'chqa go'shti katta o'rin egallaydi. Ichimliklar orasida pivo juda mashhur bo'lib, uning iste'moli bo'yicha Daniya Yevropada yuqori o'rinlardan birini egallaydi. Rojdestvo bayrami arafasida, 24- dekabrda butun mamlakat bo'ylab do'konlar yopiladi. Bayram kuni yasatilgan stolda, odat bo'yicha, albatta qovurilgan g'oz bo'lishi kerak. 21- fevral kuni dengizchilar homiysi Avliyo Peter sharafiga bayram o'tkaziladi. Bu ham turizmning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Hatto ko'pgina otellar ham o'rta asr ruhida, ya'ni «roman» yoki «gotik» uslubida bunyod etilgan.

Butun Yevropa singari, Daniyada ham rojdestvo eng katta bayram hisoblanadi.

21- fevral «Avliyo Peter» bayrami bo'lib, u dengizchilarga bag'ishlangan.

Tyonner shahrida tayyorlangan milliy liboslar va mayda hunarmandchilik buyumlari turistlar orasida katta shuhrat qozongan. Milliy taom sifatida «smyorrebred» — o'ziga xos buterbrodlar aholi va sayyohlar orasida juda mashhur. Ta'lim tizimida Yevropada eng qadimgilardan biri Kopengagen universiteti (1479- yili tashkil etilgan) alohida o'rin egallaydi.

Bu mamlakatga Germaniyaning yaqin bo'lgani alohida ahamiyat kasb etadi. Sayyohlarning 37% aynan Germaniyadan tashrif buyurishi tasodif emas. Daniya tarixiy yodgorliklar va muzeylarga boy bo'lib, poytaxt — Kopengagen bosh turistik markaz hisoblanadi. 1990- yili bu shahar barcha xorijiy mehmonlarning 28% ini qabul qildi. Kopengagenning, ayniqsa *Tivoli-Garden* xiyoboni mashhur. Bu bog' 1843- yili ochilgan bo'lib, dunyodagi eng birinchi atraksionlar bog'i hisoblanadi. Tivoli-Gardenga har yili 4 millionga yaqin mehmonlar tashrif buyuradilar. *Lego-lend* nomli xiyobon har yili 1 millionga yaqin

mehmonlarni qabul qiladi, ayniqsa britaniyaliklar shu yerni xush ko'radilar.

Skandinaviyaliklar xorij turizmida Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Polsha va O'rta yer dengizi qirg'og'idagi mamlakatlarga ko'proq e'tibor beradilar.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport va qaytish chiptasi. Milliy valuta — «krona». **Mahalliy bayramlar:** «Yangi yil» — 1- yanvar, «Pasxa», «Ruhlar kuni», «Konstitutsiya kuni» — 5- iyun, «Rojdestvo» — 25- dekabr, «Svyatka» — 26- dekabr.

2.5. FRANSIYA

Mamlakat maydoni 547026 kv. km. Aholisining soni — 58 million 160 ming kishini tashkil etadi. Poytaxti — Parij shahri. Urbanizatsiya darajasi 73%. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi — 1 trillion 173 milliard AQSH dollari (jon boshiga 20336 AQSH dollari).

Fransiyaning turizm tizimi G'arbiy Yevropa davlatlaridagi tizimdan birmuncha farqlanadi. Birinchidan, fransuzlarning atigi 18% o'z ta'tillarini xorijda o'tkazadi, ikkinchidan fransuzlar, ko'proq avtomobillarda sayohat qilishni yoqtiradilar, uchinchidan, sayohatchilarning ko'pchiligi — shaharliklardir. Agar yozda fransuzlarning 50% qirg'oq bo'ylarida dam olsa, qishda atigi 17% bu yerlarni tanlaydi. Yozda, qo'shni Ispaniya va Italiyaga turistlarning tashrifi ko'payadi. 1991- yili Ispaniya — 8 million, Italiya esa — 7,3 million turistni Fransiyadan qabul qildilar. 1980—1991- yillar mobaynida xorij turistlarining soni Fransiyada 29 milliondan 55 millionga yetdi. Fransiyaga turistlar asosan Germaniya, Buyuk Britaniya, Belgiya, Italiya, Shveytsariya, Niderlandiya va Ispaniyadan tashrif buyuradi. Sayyohlar, birinchi navbatda Fransuz Riverasi, Parij, Alp hududi, Akvitaniya hamda

Langedok-Russilon mintaqalarini xush ko‘radilar. La-Grand-Mot kurortida mashhur yaxta klubi mavjud. «Tu» deb nomlangan kurortlarning majmuasi 30 km uzunlikdagi qumloq qirg‘oqlarida joylashgan. Bu yerda sportning suv turlari rivojlangan. Bu majmuaga Set, Meze, Marsel, Kap-d-Adg kurortlari kiradi. Shuningdek, Valras-Grussan, Lyuka-Barkares, Kane-Arjeles majmualari ham bor.

1960—1970- yillarda katta mablag‘ avomobil yo‘llarning sifatini yaxshilashga qaratildi. Natijada, tashrif buyurayotgan turistlarning soni ancha ortdi.

Asrlar davomida Fransiya Yevropa mamlakatlarining, hozirda esa hatto dunyoning moda markazi hisoblanadi. Turli moda uylari — «*Kristian Dior*», «*Shanel*», «*Karden*», «*Iv Sen Loran*» va boshqalar butun dunyoga mashhur. Milliy liboslar ham o‘z ta’sirini, ayniqsa qishloq mintaqalarida, hozirga qadar yo‘qotmagan. Mahalliy qadimgi poyabzal — «*sabo*» (yog‘ochdan yasalgan oyoq kiyimi) hozirda ko‘pgina mamlakatlarga tarqaldi.

Shu bilan birga fransuz taomlari ham jahonda shuhrat qozongan. Umuman olganda, Fransiyada sabzavotlarni ko‘p iste’mol qiladilar. Boshqa Yevropa davlatlariga nisbatan, Fransiyada sutli mahsulotlarni (pishloqdan tashqari) unchalik xush ko‘rmaydilar. Shunga qaramasdan, pishloq ishlab chiqarish Fransiyada yuksak darajada rivojlangan. Mahalliy pishloqlarning turlari 400 dan ortadi. Fransuz taomnomasining o‘ziga xos tomoni — mahalliy vinolar bo‘lib, bu ichimlikni iste’mol qilish bo‘yicha Fransiya dunyoda birinchi o‘rinni egallaydi. Fransuz taomlaridan «*blanket*» (raguning bir turi), buyyabez (baliqli sho‘rvaning bir turi) va boshqa taomlar ko‘p restoranlarda tayyorlanadi. Eng mashhur taomlar qatoriga qurbaqaning qovurilgan oyoqchalari hamda toshbaqali sho‘rva kiradi. Fransuzlar bo‘sh vaqtlarini kichik kafe — «*bistro*»larda o‘tkazishni yaxshi ko‘radilar. Ayniqsa, yakshanba hamda bayram kunlari bunday kafelar gavjum bo‘ladi. Umuman olganda, fransuzlar o‘z ona tilini juda hurmat qiladilar.

Fransiyada bo'lganingizda ingliz tilida gapirmaganingiz ma'qul — fransuzlar buni xush ko'rmaydilar. Mamlakatda «Davlat tili to'g'risidagi qonun»ga qattiq rioya etadilar.

Oilaviy bayramlarning eng asosiysi «Rojdestvo» bo'lib, mahalliy qorbobo «Per Noel» deb ataladi. Bahorda «Karnaval» bayrami o'tkaziladi — bu eng quvnoq bayramlardan biri hisoblanadi. Fransiyaning milliy bayrami — 14- iyulda «Mustaqillik kuni» nishonlanadi.

Fransiya shaharlarida joylashgan yirik otellar: Parij shahri — «*Prins de Gall*», «*Skrib*», «*Moriss*», «*Plazaten*», «*La Bristol*», «*Disneylend*», «*Hotel de Krilon*», «*Luvr*», «*Venet*» va boshqalar (poytaxtda hammasi bo'lib 57 ta yirik otellar joylashgan); Luara shahri — «*Shato d-Esklimont*», «*Artig*», «*Shato de Jill*» va boshqa otellar mujassamlashgan.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport. Milliy valuta — «*evro*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Ozodlik kuni*», «*Bastiliya kuni*» — 14- iyul, «*Barcha avliyolar kuni*» — 1- noyabr, «*Yarashuv kuni*» — 11- noyabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

2.6. ITALIYA

Mamlakatning umumiy maydoni — 301309 kv. km. Aholisining soni — 57 million 520 ming kishi (Yevropada Germaniyadan keyin 2-o'rinda turadi). Poytaxti — Rim shahri. Milliy jihatdan aholining 98% ni italiyaliklar tashkil etadi. Savodxonlik darajasi — 97%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 1 trillion 88,6 milliard AQSH dollari (jon boshiga 19209 AQSH dollari).

XX asrda Italiya dunyoning eng yirik turistik markazlaridan biriga aylandi. 1991- yili O'rta yer dengizi havzasiga tashrif buyurayotgan sayyohlarning 36% aynan shu mamlakatga keldi. Italiyaning asosiy turistik zaxiralari

tog'lar, ko'llar va madaniy boyliklar kiradi. Kelayotganlarning 45% ni Italiyaning madaniy-tarixiy boyliklari qiziqtiradi. Xalqaro turizm mamlakatning shimolida mujassamlashgan. Mehmonlarni qabul qilish bo'yicha 1-o'rinni Venetto shahri egallaydi. Barcha turistlarning 20% shu yerga keladi. Undan keyin Toskano va Alto-Adije shaharlari turadi (har biriga 13%). 39 mlnga yaqin italiyaliklar o'z kurortlarida dam olishni xush ko'radilar. Emiliya-Romanya, Venetto, Toskano va Lombardiya viloyatlari, o'rtacha har biri, ichki turistlarning 10% ni qabul qiladi. Mehmonxonalarining asosiy qismi (46,1%) mamlakatning shimoli-sharqida joylashgan. Ayniqsa, Trentino va Alto-Adije hududlarida mehmonxonalar ko'p qurilgan. 1980- yillarda Yevropa Ittifoqi yordami bilan Italiyaning janubi Medzojorno mintaqasida yangi loyiha bo'yicha turistik infratuzilma rivojlantirila boshlandi. Natijada qo'shimcha 65 ming mehmonxona nomerlari tashkil etildi. Turistlarning asosiy qismi 3 yulduzli otellarda joylashadi. Shuningdek kemping, turistik qishloqlar, dam olish uylari, yoshlar markazlari, xususiy xonadonlar, alp uylar tizimi ham yaxshi rivojlangan. Tashqi turistlar asosan qo'shni Germaniya, Fransiya. Avstriya va Shveysariyadan tashrif buyuradilar. AQSH va Yaponiyadan kelgan sayyohlar asosan Rim, Florensiya va Venetsiya shaharlarini xush ko'radilar. Keyingi yillarda turizmning rivojlanishiga Italiyaning «*Turizmning milliy boshqarmasi*» katta hissa qo'shmoqda.

Rim — mamlakatning poytaxti bo'lib, qadimgi yodgorliklarga juda boy. Turistlarni joylashtirishda quyidagi otellar katta ahamiyatga ega: «*Kavaleri Xilton*», «*Lord Bayron*», «*Djoli Leonardo da Vinchi*», «*Kuirinaye*», «*Kommodore*», «*Regent*», «*Delta*», «*Forum*», «*Medison*» va boshqalar.

Milan shahrining asosiy otellari: «*Palas*», «*Vindzor*», «*Andreola*», «*Sanpi*», «*Markoni*», «*Nyu-York*», «*Paster*» va boshqalar.

Venetsiya shahrining asosiy otellari: «*Daniyeli*», «*Gritti Palas*», «*Luna Baloni*», «*Amadeus*», «*Ala*», «*Bizanzio*» va boshqalar.

Florensiya shahrining asosiy otellari: «*Grand Otel*», «*Savoy*», «*Per*», «*Rivoli*», «*Reks*», «*Makkiavelli*», «*Parij*», «*Alinari*» va boshqalar.

Italiyadagi dengiz kurortlaridan quyidagilari eng mashhur: Liguriya, Rimini, Lido de Ezolo, Kaorle, Cherviya, Pezaro, Linyano va boshqalar. Alohida guruh sifatida togʻ kurortlarini ajratsa boʻladi, masalan: Kurmayor, Kronplas, Val Gardena, Sestrier, Madonna de Kampilo, Passo Tonale va boshqalar.

Italiyaning milliy taomnomasidagi eng mashhur hamda dunyo miqyosida tarqalgan taom «*pitsa*» boʻlib, uning turlari talaygina. Restoranlarda koʻp taqdim etiladigan maxsus gazak — «*chipole*» tarkibida qizil qalampir bor. Italiyaliklar orasida «*anguila*» (baliq shoʻrvaning bir turi) taomi ham mashhur. Ichimliklardan kofe koʻp imteʼmol qilinadi. Spirtli ichimliklardan oq vino — «*Tokay*» hamda qizil vino — «*Kaberne*» sayyohlar orasida ham katta shuhrat qozongan. Italiyaliklar kiyimga katta eʼtibor beradilar va ayniqsa, bayramlarda chiroyli kiyinishni yoqtiradilar. Italiyaliklarga xos boʻlgan yana bir xususiyat — har bir italiyalik oʻz tugʻilgan hududini juda hurmat qiladi. Shu sabab Italiyada boʻlganingizda biror hudud toʻgʻrisida keskin bir fikr bermaslikka harakat qiling — siz oʻtirgan kompaniyada Italiyaning turli mintaqalarida istiqomat qiluvchi kishilar boʻlishi mumkin.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport. Milliy valuta — «*lira*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Kreshcheniye*» — 6- yanvar, «*Pasxa*», «*Ozodlik kuni*» — 25- aprel, «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Respublika kuni*» — 2- iyun, «*Barcha avliyolar kuni*» — 1- noyabr, «*Milliy birlik kuni*» — 5- noyabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr, «*Avliyo Stiven kuni*» — 26- dekabr.

2.7. ISPANIYA VA PORTUGALIYA

Ispaniya — Umumiy maydoni — 504750 kv. km. Aholisining soni — 39 million 220 ming kishi. Poytaxti — Madrid shahri. Savodxonlik darajasi — 96%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 565 milliard AQSH dollari (jon boshiga 14622 AQSH dollari).

Qadimda bu mintaqa **Iberiya** deb nomlangan. Dunyoning eng yirik turistik markazlaridan biri hisoblanadi. Asosiy tashriflar O'rta yer dengizi qirg'oqlari va Balear orollariga to'g'ri keladi. Kanar orollarida sayyohlar asosan qishda dam oladilar. Turizm ayniqsa ikkinchi jahon urushidan keyin jadal rivojlana boshladi. Agar 1950-yili tashrif buyurgan turistlarning soni 3 million bo'lgan bo'lsa, 1990-yili ularning soni 34,3 millionga yetdi. Turizm rivojlanishi tufayli 1960-yillarning o'rtasida — 500 ming, 1975-yili — 1 million, 1990-yili esa 2 milliondan ortiq yangi ish joylari tashkil etildi. 1970-yillarning o'rtasida yirik zamonaviy qurilish faollashdi. 1980-yillarda Benidorm, Salou, Torremolinos va Balear orollaridagi kurortlar qayta ta'mirlandi. 1992-yilli Barselonada bo'lib o'tgan Olimpiya o'yinlari va Sevilya shahridagi Butunjahon ko'rgazmasi — «Ekspo-92» ta'sirida turizm yangi turtki oldi. Shu yillari poytaxt — Madrid Yevropaning madaniy markazi deb tan olindi. Shaharning yirik otellari: «*Rits*», «*Villa Magna*», «*Xyusa Prinsesse*», «*Menfis*», «*Ambassador*», «*Monkloa*», «*Vashington*» va boshqalar. Barselona shahrining otellari: «*Xyusa Palas*», «*Madjestik*», «*Regina*» va boshqalar. Sevilya shahrining otellari, «*Alfonso XIII*», «*Sol Makarena*» va boshqalar. Ispaniyaning eng mashhur kurortlari: Almeriya, Kosta Brava, Tossa de Mar, Blanes, Kosta del Maresme, Santa Susana, Kalella, Sitjes, Salou, Aventura, Kambrils, Tarragona, Peniskola, Kosta Blanka va boshqalar. Ispaniyaga tegishli va turizm tizimida juda muhim o'rin egallaydigan mintaqa — Mayorka oroli hisoblanadi. Bu yerda sayyohlarni «*Riu Festival*», «*Melya*

Konfort Belver» va boshqa otellar qabul qilishga shaylangan. Ichki turistlarni qabul qilish bo'yicha Valensiya shahri 1-o'ringa turadi.

Ispan taomnomasida dengiz taomlari katta o'rin egallaydi. Achchiq so'uslardan «*chilindron*», «*romesko*», «*aloli*» va boshqalari juda mashhur. Maxsus pivoxonalardagi gazaklar bepul tortiq etiladi. Tabiiy hol, Ispaniya haqida ma'lumot berar ekanmiz, «*korrida*», ya'ni buqalar jangi haqida gapirib o'tmasdan iloji yo'q. Sayyohlarni o'ziga jalb etuvchi mahalliy unsurlardan biri aynan shudir. Shu bilan birga Ispaniyaning o'zida «*korrida*»ga munosabat turlicha. Ayniqsa keyingi yillarda Ispaniyada hayvonlarni himoya qilish harakatlari kuchayganda, «*korrida*»ni taqiqlovchi markazlar ham paydo bo'lmoqda. Shu sabab, agar Ispaniyaga borib qolsangiz, «*korrida*» to'g'risida o'z fikrlaringizni bayon etmaganingiz ma'qul bo'ladi. Yana bir mahalliy xususiyatlardan biri — ispanlar deyarli ingliz tilida gaplashmaydilar. Bizning maslahatimiz — Ispaniyaga borishdan oldin, hech bo'lmasa, oddiy ispancha jummalarni o'rganib oling.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, qaytib ketish chiptasi. Milliy valuta — «*peseta*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Kreshcheniye*» — 6- yanvar, «*Avliyo Jozef kuni*» — 19- mart, «*Ehtirosli juma*», «*Millat kuni*» — 12- oktabr, «*Barcha avliyolar kuni*» — 1- noyabr, «*Konstitutsiya kuni*» — 6- dekabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

Portugaliya — mamlakatning maydoni — 91985 kv. kilometr (shu jumladan, orollarining maydoni — 3,4 ming kv. kilometr). Aholisining soni — 10 million 800 ming kishi. Poytahti — Lissabon shahri. Savodxonlik darajasi — 85%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 116,2 milliard AQSH dollari (jon boshiga 11665 AQSH dollari).

Mahalliy turizm industriyasi Ispanyanikidan miqyos bo'yicha qolsa-da, ikki mamlakat o'rtasida juda ko'p umumiylik mavjud. Masalan, ikkala mamlakatda ham

turizm mintaqasi kichik hududlarda joylashgan — mamlakatning ichkarisida hamda janubiy qirg‘oqlarda. Turistlarning eng gavjum joyi Portugaliyaning janubiy qismi — Algarva viloyatiga to‘g‘ri keladi. G‘arbiy Afrika qirg‘oqlari yaqinida joylashgan va Portugaliyaga qarashli Madeyra oroli qishki turizmda muhim o‘rin egallaydi. Portugaliyaliklarning taxminan 30% o‘z mamlakatida dam oladi. Bu ko‘rsatkich Yevropadagi boshqa davlatlardan birmuncha pastroq. Portugaliya har yili 20 millionga yaqin turistlarni qabul qiladi. Bularning ko‘pchiligi bir kunlik turistlardir. Sayyohlar asosan Ispaniya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Niderlandiya, Italiya va AQSHdan tashrif buyuradi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza (agar tashrif 60 kundan ortiq bo‘lsa). Milliy valuta — «evro».

Mahalliy bayramlar: «Yangi yil» — 1- yanvar, «Ehtirosli juma», «Inqilob kuni» — 25- aprel, «Mehnatkashlar kuni» — 1- may, «Portugaliya kuni» — 10- iyun, «Respublika kuni» — 5- oktabr, «Barcha avliyolar kuni» — 1- noyabr, «Mustaqillik kuni» — 1- dekabr, «Rojdestvo» — 25- dekabr.

2.8. GRETSIYA, KIPR VA MALTA

Gretsiya — mamlakatning umumiy maydoni — 131957 kv. km. Aholisining soni — 10 million 560 ming kishi. Poytaxti — Afina shahri. Savodxonlik darajasi — 95%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 101,7 milliard AQSH dollari (jon boshiga 9686 AQSH dollari).

Mamlakat hududi asosan orollardan iborat. Gretsiya tarkibiga O‘rta yer dengizidagi eng yirik orol — Krit oroli kiradi. Ko‘p yillar mobaynida mamlakat tarixiy-madaniy turizmga yondashgani sababli ommaviy turizm Gretsiya uchun yangi soha hisoblanadi. Tarixiy-madaniy turizm 1950- yillarda, ayniqsa AQSHdan turistlarni ko‘p jalb etardi. 1967—1974- yillari Gretsiyada harbiylar hoki-

miyatni qo'lda ushlab targan davrda turizm sohasining o'sishi deyarli to'xtab qoldi. 1990- yildan boshlab turistlar kelishi ko'paydi. Hozirda turistlar mamlakatga asosan Buyuk Britaniya, Germaniya, Italiya, Niderlandiya va Fransiyadan tashrif buyurmoqda.

Afina — Gretsiyaning poytaxti va shu bilan birga asosiy turistik markazi. *Omoniya* nomli kvartalda nisbatan arzon buyum va suvenirlar sotiladi. Shu sabab bu yerda sayyohlar doimo gavjum. Afinaning eng yirik otellari quyidagilar: «*Atenaum Interkontinental*», «*Sant Georg Likkabetus*», «*Divani—Karavel*», «*Atens Xilton*», «*Astir Palas Rezort*», «*Emmantina*», «*Titaniya*», «*Dorian Inn*», «*Oskar*» va boshqalar.

Salonika — mashhur tarixiy shahar bo'lib, XV asrda turklar tomonidan qurilgan *Oq Minora* shaharning ramzi hisoblanadi. Asosiy otellar: «*Makedoniya Palas*», «*Elektra Palas*», «*Park*», «*El Greko*», «*Qirolicha Olga*» va boshqalar.

Kastoriya — shaharning nomi, oliy xudo Zevsning o'g'li — Kastor ismi bilan bog'liq. Asosiy otellar: «*Tsamis*», «*Petra*», «*Anessis*» va boshqalar.

Gretsiya o'zining dengiz bo'yidagi kurortlari bilan shuhrat qozongan. *Piyeriy*a kurortining ramzi mahalliy Olimp tog'i hisoblanib, uning balandligi 2917 metr. Olimp tog'i va uning atroflaridagi hudud 1937- yildan milliy qo'riqxonaga deb e'lon qilingan. Piyeriyaning asosiy otellari: «*Poseydon Palas*», «*Strass*», «*Olimpian Bey*», «*Stella*», «*Yevropa*» va boshqalar. Gretsiyaga tegishli bo'lgan orollar ham turizm infratuzilmasida juda muhim ahamiyatga ega. Ioniya orollari — bu yerning asosiy markazi Korfu; Itaka oroli — afsonaviy Odisseyning vatani bo'lib, asosiy otellari quyidagilar: «*Korfu Imperial*», «*Messani Bich*», «*Kayzer Brij*» va boshqalar; Kikladi orollari — bu mintaqa go'zalligi sababli «*Gretsiyaning durdonasi*» deb ataladi. Asosiy otellari: «*Afrodita Bich*», «*Dionisos*» va boshqalar; Rodos oroli — mamlakatning eng qadimgi savdo markazlaridan

biri. Asosiy otellar: «*Rodos Imperial*», «*Atrium Palas*», «*Kaktus*» va boshqalar; Krit oroli — Yevropaning eng qadimgi davlat birlashmalari aynan shu yerda paydo boʻlgan, asosiy otellari: «*Grekotel*», «*Elaunda Palas*», «*Minos Palas*», «*Kalimera Kriti*», «*Germes*», «*Poseydon*» va boshqalar. Gretsiyaga sayohat qilmoqchi boʻlganlarning diqqatiga quyidagi maʼlumotni bermoqchimiz — mamlakatga 1000 AQSH dollaridan ortiq mablagʻni olib kirish taqiqlanadi. Shuningdek, narxi 220 dollardan ortiq boʻlgan sovgʻalar Gretsiyaga olib kirilsa, qoʻshimcha soliq solinadi.

Gretsiya taomnomasidagi koʻp ovqatlar jahon restoranlariga tarqalgan, masalan, sovuq gazaklar majmui — «*mezedes*»; ekzotik salatlardan, momiq gullardan tayyorlangan gazak — «*xortu*». Greklarning stolida doimo pishloq boʻladi. Mahalliy pishloqning turlari talaygina boʻlib, ayniqsa quyidagilari mashhur: «*feta*», «*gravera*», «*kasseri*», «*kefalotiri*» va boshqalar. Qizigʻi shundaki, mahalliy aholi choyni asosan dori sifatida isteʼmol qiladi. Greklar koʻproq qahva ichadi va bu ichimlikning quyidagi turlari keng tarqalgan: shakarsiz qahva «*sketo*», nimshirin — «*metrio*», shirin — «*gliko*». Spirtli ichimliklardan oq vino — «*Resina*» mashhur hamda qizil vino — «*Rapsani*» koʻp isteʼmol qilinadi. Greklarning eng qiziqarli xususiyatlaridan biri — «ha» yoki «yoʻq» degan belgilarni oʻziga xosligidir: ular biron narsaga rozi boʻlsalar, boshni tepadan pastga qaratadilar, norozi boʻlsalar, boshni chapdan oʻnga qaratib siltaydilar. Shuningdek, koʻrishganda qoʻllarini uzatmaydilar. Ular odatda oʻpishib koʻrishadilar.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport. Milliy valuta «*evro*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Kreshcheniye*» — 6- yanvar, «*Ozoda dushanba*» — 26- fevral, «*Mustaqillik kuni*» — 25- mart, «*Ehtirosli juma*», «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr, «*Svyatka*» — 26- dekabr.

Kipr — aholisining soni 633 ming kishi. Savodxonlik darajasi — 94%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 7,8 milliard AQSH dollari (jon boshiga 13589 AQSH dollari).

Bu orol O'rta yer dengizida kattaligi bo'yicha Sitsiliya va Sardiniyadan keyingi o'rinni egallaydi. 1974- yili Turkiyaning bosqini turizmning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Bu voqeadan keyin orol siyosiy jihatdan 2 ta'sir zonasiga ajralib ketadi. Hozirgi vaqtda mehmonxona xo'jaligi Kipr poytaxti — Nikosiya shahrida va Trodos shahrida joylashgan. Turizm infratuzilmasiga kiruvchi binolar 1980- yillarda Limasol, Larnaka va Pafosda qurildi. 1990- yillardan boshlab dengiz qirg'oq qismlari Aya-Napa hamda Paralimni kurortlari rivojlanmoqda. 1980- yillarning oxirida turizm darajasining o'sishi yillik 10% dan yuqori bo'ldi. Bu ko'rsatkich bo'yicha Kipr Yevropada 1 o'ringa chiqdi. 1990- yillarda tashrif buyurayotgan turistlarning yarmidan ko'pi, ya'ni 54% Buyuk Britaniyaga to'g'ri keldi. Bu hol Kiprning 1968- yilgacha Buyuk Britaniyaning mustamlakasi bo'lgani bilan bog'liq. Keyingi o'rinlarda Skandinaviya, Germaniya, Irlandiya, Avstriya va Shveytsariya, shuningdek Kiprga tarixiy va siyosiy jixatdan bog'liq bo'lgan Livan hamda Gretsiyadan ham sayyohlar ko'p tashrif buyuradilar.

Malta — bu mamlakat orollar arxipelagida joylashgan. Maydoni — 316 kv. km. Aholisining soni — 369,7 ming kishi. 1990- yillarning boshida bu mintaqa 1 millionga yaqin mehmonlarni qabul qildi. Tashrif buyurganlarning 60% britaniyaliklar, 15% nemislar edi. Malta 1964- yilgacha Buyuk Britaniyaning mustamlakasi bo'lgani britaniyaliklarning ko'p kelishiga asosiy sabab hisoblanadi. Malta boshqa Yevropa davlatlariga nisbatan arzon turistik markaz sifatida shuhrat qozongan.

2.9. BUYUK BRITANIYA

Mamlakatning umumiy maydoni — 244101 kv. km. Aholisining soni 58 million 550 ming kishi bo‘lib, ularning 82% ni inglizlar tashkil etadi. Poytaxti — London shahri. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy xajmi — 1 trillion 138,4 milliard AQSH dollari (jon boshiga 19641 AQSH dollari).

Britaniyaliklar, ayniqsa, ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda faollik bilan sayohat qila boshlashdi. Sayohatlar miqdorining o‘shishiga 1970- yillardagi neft inqirozi va 1980- yillardagi iqtisodiy tushkunlik salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

Shu bilan birga biznes-turlar miqdorining o‘shishi davom etdi. Masalan, agar 1978- yili biznes-turning soni 17 million bo‘lgan bo‘lsa, 1980- yili ularning soni 20 millionga yetdi. 1970- yillardan boshlab tashqi turizm ichki turizmga nisbatan faolroq rivojlanmoqda. Britaniyaliklar ta’tillarini dunyoning eng yaxshi kurortlarida — Ispaniya, Fransiya, Gretsiya, Kipr, Portugaliya, Tunis va Turkiyada o‘tkazishni xush ko‘radilar. Xorijlik turistlar oqimining o‘shishiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillardan biri — Buyuk Britaniyaning qudratli valutasidir. 1990- yillardan tashqi turizm yanada faollashdi. Britaniyaliklarning 43% asosan AQSHga sayohat qiladilar. Buning sabablaridan biri — ikki mamlakat madaniyatining yaqinligidadir. Buyuk Britaniyada ham, AQSH da ham aholi asosan ingliz tilida so‘zlashadi. Shu bilan birga amerikaliklarning ingliz tili ko‘p jihatdan, Buyuk Britaniyadagi ingliz tilidan farq qiladi. Shu sabab, tilshunoslar, AQSH dagi ingliz tilini «Amerika ingliz tili» deb ataydilar. Yuqoridagi xususiyatlar bu ikki mamlakatning nafaqat turizm sohasida, balki boshqa yo‘nalishlarida ham yaqinlik mavjudligini anglatadi. Yoz faslida, ayniqsa Amerika kurortlaridan Mayami britaniyaliklar orasida mashhur bo‘lib qoladi. Ekzotik yo‘nalishlar — Tailand, Gambia hamda Karib dengizi havzasidagi

mamlakatlarga sayohat qilish ham muhim o‘rin egallaydi. 1977—1979- yillarda Buyuk Britaniyaga 12,5 million xorij sayyohlari kelgan bo‘lsa, 1980- yillarning boshida ularning soni biroz qisqardi (11,4 mln). 1992- yili bu ko‘rsatkich 18,1 million turistni tashkil etdi. Buyuk Britaniyaga tashrif buyurayotganlarning 43% ta‘tilini o‘tkazish uchun, 21% ish bilan keladi. Xorijlik mehmonlarning 50% Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridan, qolgan qismi Shimoliy Amerikadan tashrif buyuradi.

London — poytaxtning eng hashamatli otellari Park Leyn ko‘chasi hamda Meyfeyr kvartalida joylashgan. Bu otellar nomerlarining o‘rtacha narxi 1000 funt sterlingga yaqin. Londonning metrosi dunyodagi eng qadimgi bo‘lib, 1863- yili ishga tushgan. Qizig‘i shundaki, dastlabki lokomotivlar bug‘ yuritgichlarida ishlagan. Dunyodagi eng hashamatli magazinlar ham Londonda mujassamlashgan. Bu do‘konlar «*Xerods*» majmuasiga oid bo‘lib, bu yerda asosan mashhur kino «yulduzlari», shuhrat qozongan sportchilar va umuman dong‘i ketgan odamlar xaridor bo‘lishadi. Shu bilan birga do‘konlarning asosiy qismi Oksford-strit deb nomlangan ko‘chada joylashgan. Londonning mashhur otellari: «*Sheraton Park Tauer*», «*Rits*», «*Mantkalm*», «*Royyal Garden*», «*Iston Plaza*», «*Kensington*», «*Xolidey inn Viktoriya*», «*Vestminster*», «*Norfolk Plaza*», «*Byorns*», «*Lankaster Holl*», «*Edvard*», «*Brauns Hotel*» va boshqalar. Faqat poytaxtning o‘zida 14000 ga yaqin restoranlar joylashgan. Buyuk Britaniyaning mashhur shaharlaridan biri Oksford, birinchi navbatda, shuhrat qozongan o‘quv markazi sifatida turistlarni jalb etadi. Oksford 912- yili tashkil topgan bo‘lib, hozirga qadar ingliz tilini dunyo miqyosida tashviqot qilishda juda muhim o‘rin egallaydi. Buyuk Britaniyaning shimolida joylashgan Shotlandiyaning qadimgi poytaxti — Edinburg (hozirgi poytaxti Glazgo) turizm tizimida muhim o‘rin egallaydi. Mahalliy mintaqa asosan tog‘ relyefidan iborat bo‘lganligiga qaramasdan, bu yerda o‘rta asrlarda ko‘plab qasrlar

qurilgan. Ayniqsa, 133 metr balandlikdagi qoyada bunyod etilgan qadimgi qasr, sayyohlar orasida katta qiziqish uygʻotadi. Edinburgda har yili bir marta harbiy orkestrlarning xalqaro festivali oʻtkazilib, «Tatu» nomi bilan mashhur boʻlgan. Edinburgning yirik oteli — «Dalxauz Kasl».

Milliy liboslar Shotlandiyaning baʼzi mintaqalarida saqlanib qolgan. Ayniqsa togʻliklarning kiyimi oʻziga xos. Mahalliy erkaklar maxsus yubka — «kilt» hamda charmdan ishlab chiqarilgan poyafzal kiyadilar. Turistlarni Shotlandiyaga jalb etuvchi xususiyatlar qatoriga Lox-Ness koʻli ham kiradi. Gap shundaki, mahalliy afsonalarga koʻra, bu koʻlda sirli suv ajdahosi yashar emish. Olimlar, qator tekshiruvlardan soʻng hech qanday ajdaho yoʻqligini isbotlaganlar. Biroq, shunga qaramasdan bu sir hozirga qadar butun dunyo sayyohlarini oʻziga jalb etadi. Maʼlum darajada, katta pul ishlash maqsadida, bu afsonani mahalliy turistik kompaniyalari ham maʼqullab turadilar.

Ingliz taomlari ham oʻziga xos boʻlib, dunyo restoranlarining taomnomasiga kirgan. Ayniqsa goʻshtli taomlar — «rostbif» va «bifshteks» keng tarqalgan. Ingliz nonushtasi odatda maxsus boʻtqa — «porridj», qaynatilgan tuxum va sariyogʻdan iborat boʻladi. Taomnomaning yana bir oʻziga xos tomoni shundaki, britaniyaliklar shirinliklarni xush koʻradi.

Dunyoda mashhur boʻlgan britaniyaliklarning iborasi — «**Mening uyim — mening qasrim**» mahalliy aholining karakterini ifodalaydi. Britaniyaliklar uchun azaldan oila va u bilan bogʻliq boʻlgan barcha muammolar muqaddas hisoblangan. Kamchiliklar ovoza qilinmagan. Shu bilan birga, keyingi yillarda bu sohada ham oʻzgarishlar boʻla boshladi. Britaniyaliklarning qadimgi urf-odatlariga sodiqligi va maʼlum darajada konservatorligi hayotning koʻp sohalariga hozir ham taʼsir koʻrsatadi.

Buyuk Britaniyada, koʻp mamlakatlar singari, Rojdestvo — eng katta bayram hisoblanadi. Bu kuni albatta qovu-

rilgan kurka (Shotlandiyada — g‘oz) tayyorlanadi. Ichimliklardan britaniyaliklar choyni afzal ko‘radilar, keyingi yillarda kofe ham keng tarqala boshladi. Eng quvnoq bayramlardan biri — har yili 5- noyabrda o‘tkaziladigan «*Gay Foks*» bayrami hisoblanadi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport. Milliy valuta — «*funt sterlingi*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1-yanvar, «*Ehtirosli juma*», «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr, «*Svyatka*» — 26-dekabr.

2.10. BENILUKS VA MONAKO MAMLAKATLARI

1958- yili Belgiya, Niderlandiya va Luksemburg davlatlari o‘rtasida iqtisodiy ittifoq to‘g‘risida shartnoma imzolandi. Bu ittifoq, mamlakatlarning qisqartirilgan nomi bilan «**Beniluks**» deb ataldi. Beniluks hududi mashhur turistik markazlardan iborat.

Belgiya — maydoni 30518 kv. km. Aholisining soni — 10 million 190 ming kishi. Poytaxti — Bryussel shahri. Urbanizatsiya darajasi 97%. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 197 milliard AQSH dollarini tashkil etadi (jon boshiga 19602 AQSH dollari).

1990- yili bu mamlakatdagi ichki turizmining 59% qirg‘oq oldi hududlar: Ostendl, Knokkl va Blankenbergga to‘g‘ri keldi. Ichki turistlarning 6% Ardenn tog‘i yonbag‘r-larida dam olishni yoqtiradi. Mehmonlar asosan Buyuk Britaniya, Germaniya, Italiya, Ispaniya, Niderlandiya, AQSH va Fransiyadan tashrif buyuradilar. Belgiyaning poytaxti Bryusselda Yevropa Ittifoqi, NATO va boshqa yirik tashkilotlarning markazlari joylashgan. Shu sabab tashriflarning asosiy qismi, odatda, ish yuzasidan, ya‘ni «*biznes-tur*»lar ko‘rinishida bo‘ladi. O‘rta asr shaharlaridan Antverpen, Bryugge va Gent turistlar orasida juda mash-

hur. Bryuggeda XIII—XIV asrlarda qurilgan «*Belfi end Kloz xoll*» va «*Toun xoll*» binolari joylashgan. Gent shahri, bu yerda bo‘lib o‘tadigan «*Gullar yarmarkasi*» bilan mashhur. Antverpen shahri olmosni qayta ishlash markazi hisoblanadi. Belgiya muhim yo‘llarning kesishmasida joylashganligi uchun tranzit turistlar ko‘p. Belgiyaliklar ko‘proq Fransiya, Italiya, Ispaniya va Alp tog‘lari hududidagi davlatlarda dam olishni xush ko‘radilar. Mahalliy aholi tarixan asosan 2 etnik guruhdan iborat — *flamandlar* hamda *vallonlar*. Erkaklarning milliy liboslari qo‘shni gollandlarnikiga yaqin. Ayollarning milliy kiyimlari fransuz milliy liboslariga o‘xshab ketadi.

Mahalliy taomnomada asosiy o‘rinni kartoshka, sabzavot va tuzlangan baliq egallaydi. Non nisbatan kam iste‘mol qilinadi. Flamandlarning milliy taomi «*voterzyon*» (o‘ziga xos tovuq sho‘rva) hisoblanadi. Belgiyaliklarning sevgan taomi — mayda to‘g‘ralgan qovurilgan kartoshka, «*frityur*» deb ataladi. Qo‘shni davlatlarga nisbatan Belgiyada turli avliyolarga bag‘ishlangan xalq bayramlari juda ko‘p. Shuningdek, mahalliy muzeylar ham juda mashhur. Umummilliy muzeylardan tashqari o‘ziga xos muzeylar ham mavjud. Masalan, «*O‘yin kartalari muzeyi*» (Turna shahri), «*Poyafzal muzeyi*» (Izegem shahri), «*Qulupnay muzeyi*» (Vepion shahri), «*Organ muzeyi*» (Koksid shahri).

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «*frank*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Ruhlar kuni*», «*Barcha avliyolar kuni*» — 1- noyabr, «*Yarashuv kuni*» — 11- noyabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

Niderlandiya — mamlakat maydoni — 41864 kv. kilometr. Aholisining soni — 15 million 615 ming kishi. Poytaxti — Amsterdam shahri. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 301,9 milliard AQSH dollari (jon boshiga 19706 AQSH dollari).

Bu yerda ichki turizm yaxshi rivojlangan. Masalan, 1990- yili niderlandiyaliklarning 14,6 millioni ta'tillarni o'z vatanida o'tkazdi. Hozirda «Senter Parks» kompaniyasining sog'lomlashtirish majmualari mashhur. Bu majmualar tarkibiga restoran, bungalo, do'kon, basseyn, sport maydonchalari va boshqa shu kabi turli markazlar kiradi. Niderlandiyalik turistlar xush ko'radigan mamlakatlar qatorida Germaniya, Fransiya, Avstriya va Shveysariya alohida o'rin egallaydi. Xorijlik sayyohlar Niderlandiyada, odatda, qisqa muddat sayohatda bo'ladilar (o'rtacha 2,8 kun). Buni asosan, mamlakat hududining kichikligi bilan tushuntirsa bo'ladi.

Amsterdam — Niderlandiyaning poytaxti, asosiy turistik markaz sifatida tanilgan. Shaharda 100 dan ortiq kanal barpo etilgan. Shaharda yirik otellarga nisbatan, oilaviy otellar tizimi yaxshiroq rivojlangan. Boshqa shaharlardan farqli ravishda, Amsterdamda asosiy transport vositasi velosiped hisoblanadi.

Gaaga shahriga tarixiy manbalarga ko'ra 1097- yili asos solingan. Gaaga rasmiy shahar hisoblanib, qator xalqaro tashkilotlarning qarorgohlari shu yerda joylashgan. Tashkilotlarning eng mashhurlaridan biri — «Inson huquqlari bo'yicha xalqaro sud» aynan shu yerda joylashgan.

Utrext — o'rta asrlardan beri mashhur shahar bo'lib, bu yerda Niderlandiyaning eng yirik ibodatxonalaridan biri — Domkerk joylashgan. Shuningdek sayyohlar orasida Utrextning «Tangalar muzeyi» katta shuhrat qozongan.

Maastrixt shahrida o'rta asrlar davriga oid (1229- yili) bunyod etilgan shahar darvozalari diqqatga sazovor. Bu inshoot Niderlandiyadagi eng qadimgi darvozalar hisoblanadi. 1990- yillarda Maastrixtda, Yevropaning yagona pul birligini qabul qilish xususida qator muhim hujjatlar tasdiqlangani ham bu shaharni mashhur qildi.

Rotterdam shahri 1282- yildan beri yilnomalarda qayd etiladi. Rotterdamda jahondagi eng yirik dengiz bandargohi

joylashgan. Shu qatorda shahardagi «*Entomologiya*» va «*Dengiz tarixi*» muzeylari hamda. Musiqaviy minorali soatlar turistlarni o'ziga jalb etadi. Mamlakat bo'ylab bunday soatlarning soni 70 dan oshib, ularning ko'pchiligi xalq musiqasini ijro etadi. Niderlandiya peyzajining asosiy xususiyatlaridan biri o'rta asrlarda bunyod etilgan shamol tegirmonlaridir. Bularning ba'zilarida restoranlar va kichik muzeylar tashkil etilgan. Niderlandiyaga tegishli Marken oroli barcha sayyohlarni o'ziga jalb etadi. Gap shundaki, bu yerdagi dengizchilar doimo milliy liboslarda yurib, azaliy urf-odatlariga qattiq rioya etadilar. Markenliklar qadimdan mavjud bo'lgan poyafzalning turi — «*klomp*» kiyishadi. Bu hol turistlar uchun g'oyat qiziqarlidir.

Niderlandiya ushbu mamlakatning rasmiy nomi bo'lib, odatda bu yerni, viloyatlarning birini nomi bilan — Gollandiya deb ham ataydilar. Gollandlar non o'rniga ko'p kartoshka iste'mol qiladilar. Pishloq va past tuzlangan baliq ham mashhur. Shuningdek, tarkibida go'sht va guruch bo'lgan mahalliy taom — «*Ridjstaffel*» sayyoxlar orasida juda mashhur. Ichimliklardan qahva, (kofe) ham ko'p iste'mol qilinadi. Mamlakatdagi eng yirik restoranlar majmuasi «Niderlands Dis» bo'lib, ushbu tizimga 100 dan ortiq restoranlar kiradi. Umumilliy bayramlardan 30 aprel — qirolichaning tavallud kuni hamda 5 may — Gollandiyani fashist bosqinchilaridan ozod bo'lgan kuni keng nishonlanadi. Milliy sport turlaridan muz chang'isi juda mashhur.

Sayyohlar diqqatiga shuni aytib o'tish kerakki, Niderlandiyada tabiiy mo'ynadan tikilgan kiyimlarda yurish maqsadga muvofiq emas. Buning sababi Niderlandiyada hayvonlarni himoya qilish jamoat tashkilotlari talaygina va ular faol ish olib boradi. Mahalliy restoranlarda odatda raqs tushishmaydi — buning uchun mahsus diskotekalar mavjud.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport. Milliy valuta — «*evro*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Ehtirosli juma*», «*Pasxa*», «*Qirolichaning tavallud kuni*»

— 30- aprel, «Ozodlik kuni» — 5 may, «Rojdestvo» — 25- dekabr, «Svyatka» — 26- dekabr.

Luksemburg — mamlakatning umumiy maydoni — 2,6 ming kv. km. Aholisining soni — 419 ming kishi. Poytaxti — Luksemburg. Urbanizatsiya darajasi — 89%. Savodxonlik darajasi — 100%. Ichki milliy mahsulotning umumiy darajasi 10 milliard AQSH dollari (jon boshiga 24938 AQSH dollari).

963- yili fransuz zodagonlaridan biri hozirgi Luksemburg yerlarida qasr qurdiradi. Qasr atrofida Lyusilinburxuk («kichik shaharcha») nomli manzilgoh paydo bo‘ladi. Keyinchalik bu yerda Luksemburg mamlakati paydo bo‘lgan. Luksemburg 1815- yildan mustaqil davlat hisoblanadi. Davlat tillari — nemis, fransuz va luksemburg tillari. Bu mamlakat Belgiya va Niderlandiyaga nisbatan kamroq turist qabul qiladi. Shunga qaramasdan turizm iqtisodiy sohaning muhim bo‘g‘ini hisoblanadi. Luksemburgda Yevropa Ittifoqining banki joylashgani ish yuzasidan keladigan turistlarni jalb etadi. Aholi sonining unchalik katta bo‘lmasligiga qaramasdan Luksemburgdan xorijga har yili 250 mingga yaqin turistlar hordiq chiqarishga ketadi.

Mahalliy aholi musiqani, ayniqsa xalq musiqasini juda xush ko‘radi. Hatto kichik qishloqlarda ham mahalliy havaskor orkestrlar tashkil qilingan. Ijtimoiy hayotda dinning ta’siri katta. Hatto o‘rta maktablarda maxsus diniy darslar mavjud bo‘lib, diniy bayramlar keng yoyilgan. O‘rta asrlardan saqlanib qolgan qasrlar turistlarni o‘ziga tortadi. Bunday qasrlar Klervo, Vianden, Bofor va qator boshqa shaharlarda ko‘p saqlanib qolgan. Shuningdek Luksemburgning qadimgi ko‘priklari ham turistlarda katta qiziqish uyg‘otadi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «evro». **Mahalliy bayramlar:** «Yangi yil» — 1- yanvar, «Pasxa», «Mehnatkashlar kuni» — 1- may, «Milliy kun» — 23- iyun, «Barcha avliyolar kuni» — 1- noyabr, «Rojdestvo» — 25- dekabr, «Avliyo Stiven kuni» — 26- dekabr.

Monako — 1419- yildan mustaqil davlat sifatida dunyo xaritasida paydo bo‘ldi. Monako quruqlikdan Fransiya bilan chegaradosh. Janubiy chegarasi O‘rta yer dengizi qirg‘oqlariga chiqadi. Bu mamlakat kichkina bo‘lsa-da, jahon turizmining markazlaridan biri hisoblanadi. Bu yerga har yili 1 millionga yaqin sayyohlar tashrif buyuradi. Monakoning janubiy chegarasi mashhur kurort mintaqasi bo‘lib, «Zangori qirg‘oq» nomi bilan dong taratgan. Monako hududining maydoni 1,9 kv. km. Rasmiy davlat tili — fransuz tili. Ijro etuvchi hokimiyat Hukumat Kengashi qo‘lida bo‘lib, odat bo‘yicha uning raisi — Fransiyaning fuqarosi bo‘ladi. Mamlakat aholisining ko‘pchiligini fransuzlar tashkil etadi. Tub aholi — monegasklarning soni 5 mingga yaqin. Monte-Karlo shahrida butun dunyoda mashhur kazinolar tashkil etilgan. Qizig‘i shundaki, mahalliy fuqarolarga kazinolarda o‘ynash taqiqlanadi. Monako shahrida mashhur Okeanografik muzey hamda Ekzotik bog‘ joylashgan. Turizm sohasi mamlakat byudjetining 30% beradi.

Monako davlatida 25 mingdan ortiq aholi yashaydi. Mamlakat aholi zichligi bo‘yicha dunyoda birinchi o‘rinni egallaydi. Shu kichik hududda 25 ta otel joylashgan. Har yili o‘tkaziladigan «*Formula-1*» deb nom olgan avtopoygalarga butun dunyodan turistlar tashrif buyuradi. Knyaz saroyida joylashgan kutubxona ham sayyohlar orasida katta shuhrat qozongan. Bu yerda 120 ming jilddan ortiq kitoblar saqlanadi. Xorij kompaniyalari Monakoda soliqlardan ozod etilgani sababli ularning soni juda ko‘p. Bu yerda 50 dan ortiq bank va 800 dan ortiq chet el banklarining filiallari ochilgan. 1885-yildan Monakoda markalar chiqarilib, filatelistlarda katta qiziqish uyg‘otadi. Markalarning ishlab chiqarilishi ham davlatga katta foyda keltiradi. Sayyohlarda Observatorik g‘orlar katta qiziqish uyg‘otadi. Bu yerda bir vaqtlar ibtidoiy odamlar yashagan bo‘lib, hozirda turistik markazlardan biriga aylangan. Bu yerdagi stalaktit va stalagmitlar xuddi san‘at asarlari singari yoritib turiladi.

Monako otellaridan eng mashhurlari: «*De Pari Monako*», «*Le Meridien*», «*Loes*», «*Mirabo*» va boshqalar.

2.11. SHARQIY YEVROPA

Chexiya va Slovakiya — 1993- yil Chexoslovakiya davlati 2 qismga bo‘linib ketdi. Chexoslovakiya — Sharqiy Yevropaning eng yirik turistik markazi edi. Yiliga bu yerga ≈24,6 million sayyoh keladi. Mahalliy aholi asosan Vengriya, Germaniya, Polsha va Avstriyaga sayohat qiladi. 1989—1991- yillardan boshlab turizm sohasi tez rivojlana boshladi.

Chexiyaning umumiy maydoni — 78864 kv. km. Aholisining soni 10 million 320 ming kishini tashkil etib, ularning 94% chexlardan iborat. Poytaxti — Praga shahri. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 106,2 milliard AQSH dollari (jon boshiga 10212 AQSH dollari).

Slovakiyaning maydoni — 49035 kv. km. Aholisining soni — 5 million 385 ming kishi. Ularning 85% slovaklardan iborat. Poytaxti — Bratislava. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 39 milliard AQSH dollari (jon boshiga 7361 AQSH dollari). Chexiyada turizmni rivojlantirish uchun yirik xorij sarmoyalari kiritilmoqda.

Slovakiyadagi *Bratislava*, *Koshise*, *Preshov*, *Jilina*, *Banska-Bistrisa* va boshqa. Mashhur kurortlar Tatra tog‘ yonbag‘irlarida ko‘p bunyod etilgan. «*Ozon*», «*Elizabeta*», «*Astoriya*», «*Fontana*» va boshqa sanatoriylar sayyohlarni hamda mahalliy aholini o‘ziga jalb etadi.

Milliy liboslar slavaklarda ko‘proq saqlangan. Xalq kiyimlarida qizil va ko‘k rang ko‘p uchraydi. Mahalliy taomnomada xamir ovqatlar katta o‘rin egallaydi. Bunday taomlardan chexlarda — «*knedliklar*» (tuzli suvda pishgan xamir), slovaklarda — «*galushkilar*» (brinzali taom) ko‘p iste‘mol qilinadi. Shuningdek, forel nomli baliqdan

tayyorlangan taomlar, «*longoshe*» (gummaning bir turi) va boshqa ovqatlar mahalliy taomnomaning asosini tashkil etadi. Turistlar orasida dudlangan sosiskalar — «*parkilar*» mashhur. Slovaklarning Zvolen shahrida eksportga chiqariluvchi brinza va dudlangan pishloqlar — «*oshtepok*» va «*parenisa*» (ishlab chiqarish markazlari Liptov hamda Banska-Bistritsa shaharlari) mashhur. Ichimliklardan yengil vino («*Risling*», «*Velteliner*» va boshqa turlari) hamda olxoʻridan tayyorlangan aroqlar — «*slivovitsa*», «*borovichka*» koʻproq isteʼmol qilinadi. «*Rojdestvo*» bayramiga mahalliy aholi yaxshi tayyorgarlik koʻradi. 25- dekabr kuni asosiy taom sifatida «*karp*» baligʻi tayyorlanadi. **Boshqa bayramlar:** «*Uch qirol kuni*» (6- yanvar), «*Avliyo dushanba*» va «*Avliyo juma*» (mart — aprel), «*Mehnatkashlar kuni*» (1- may), «*Haloskorlik kuni*» (8- may), «*Kirill va Mefodiy kuni*» (5- iyul), «*Uspeniye*» (15- avgust), «*Konstitutsiya kuni*» (1- sentabr), «*Avliolar kuni*» (1- noyabr), «*Sochelnik*» (24- dekabr), «*Svyatka*» 26- dekabr.

Mamlakatlarga kirib kelish shartlari: pasport, visa (agar tashrif 30 kundan ortiq boʻlsa). Milliy valuta — «*krona*». Sayyohlar orasida mahalliy raqslar — «*odzemek*», «*verbunk*», «*sedlaska*» va boshqalar qiziqish uygʻotadi.

Vengriya — mamlakatning maydoni — 93030 kv. km. Aholisining soni — 9 million 963 ming kishi. Poytaxti — Budapesht shahri. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 72,5 milliard AQSH dollari (jon boshiga 7042 AQSH dollari).

Vengriya — Sharqiy Yevropaning eng barqaror davlati hisoblanadi. Vengriyaga kelayotgan turistlarning asosiy qismi Avstriya, Germaniya, Yugoslaviya va Ruminiyaga toʻgʻri keladi.

Tekislik mintaqalarida chorvachilik yaxshi rivojlangan. Mahalliy otliq choʻponlar — «*chikoshi*»lar milliy liboslarda yurgani sababli sayyohlarni jalb etadi. Azaldan «*chikoshi*»lar quritilgan xamir («*tarxonya*») dan tayyorlangan taomlarni isteʼmol qiladilar. Yogʻli ovqatlardan choʻchqa goʻshtidan tayyorlangan qalampirli taomlar katta oʻrin egallaydi. Vengrlarning quyuq qalampirli shoʻrvasi — «*gulyash*» xorijda ham juda mashhur. Ichimliklardan qora

kofe ko‘proq iste‘mol qilinadi. Spirtli ichimliklardan yengil vino va mevali aroq — «*palinka*» iste‘mol qilinadi. Milliy liboslardan «*pruslik*» (yengsiz kurtka), «*syur*» (plashning turi) kiyiladi. Rojdestvo bayramida — cho‘chqa ramzini bir-birlariga taqdim etadilar. Yumoristik ertaklardan — «*truf*» ertaklari juda mashhur.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport. Milliy valuta — «*forint*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Milliy kun*» — 4- aprel, «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Konstitutsiya kuni*» — 20- avgust, «*Respublika e‘lon qilingan kun*» — 23- oktabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr, «*Svyatka*» — 26- dekabr.

Polsha — mamlakat maydoni 313895 kv. km. Aholisining soni — 38 million 915 ming kishi. Poytaxti — Varshava shahri. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 226,7 milliard AQSH dollari (jon boshiga 5882 AQSH dollari).

Polsha — aholi soni bo‘yicha mintaqadagi eng yirik mamlakat hisoblanadi. Siyosiy o‘zgarishlar 1989—1992-yillarda xorijlik turistlar sonining birmuncha kamayishiga olib keldi. Shu bilan birga G‘arb davlatlaridan, jumladan, Germaniyadan tashrif buyuruvchilar soni o‘sa boshladi. Turizm infratuzilmasi Chexiya va Vengriyaga nisbatan past rivojlangan. Polshada azaldan katolik mazhabining ta‘siri kuchli bo‘lgan. 1978- yili asli polyak bo‘lgan Karol Voytila Rim papasi etib saylangandan keyin bu ta‘sir yanada kuchayib ketdi.

Polyaklarning milliy kiyimlaridan «*kerpse*» (yozgi poyabzalning turi), «*sukman*» (kurtkaning turi) va boshqalarni ajratsa bo‘ladi. Liboslarda turli tasvir va ornamentlarga katta e‘tibor beriladi. Chorva mahsulotlarini iste‘mol qilish bo‘yicha Polsha Sharqiy Yevropa mamlakatlari ichida yuqori o‘rinni egallaydi.

Polyak taomnomasida brinza, pishloq va boshqa sutli mahsulotlar ko‘p. Karamdan tayyorlangan taomlar ham mashhur bo‘lib, maxsus sho‘rva — «*bigos*» keng tarqalgan. Shirinliklardan kichik pecheniy turi — «*novoletka*» iste‘mol qilinadi. To‘y marosimlarida azaliy urf-odatlar qishloq

mintaqalarida saqlanib qolgan. Shaharlarda to‘ydan keyin yoshlar odatda alohida yashaydilar.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport. Milliy valuta — «*zlotiy*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Konstitutsiya kuni*» — 3- may, «*G‘alaba kuni*» — 9- may, «*Barcha avliyolar kuni*» — 1- noyabr, «*Mustaqillik kuni*» — 11- noyabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

Ruminiya — mamlakat maydoni 237500 kv. km. Aholisining soni — 22 million 260 ming kishi. Poytaxti — Buxarest shahri. Savodxonlik darajasi — 97%.

Qirg‘oq bo‘yi va tog‘ zaxiralari bilan boy bo‘lgan Ruminiyada ichki turizm rivojlangan. Tashrif buyurayotganlarning asosiy qismi Sharqiy Yevropa mintaqasiga to‘g‘ri keladi. Yevropaning boshqa qismlaridan tashrif buyurgan sayyohlar 13% ni tashkil etadi.

Yirik shaharlardan *Buxarest, Kluj-Napoka, Timishoara, Yassi, Brashov, Krayova, Konstansa* va boshqalarni ta’kidlash joiz. Yirik kurortlardan *Mamaya, Kostineshti, Sinaya, Predyal, Poyana-Brashov* va boshqalar turizm infratuzilmasida juda muhim o‘rin egallaydi. Milliy kiyimlar — «*chiorechi*» (shimning turi), «*kechule*» (uchli qalpoqning turi), «*suman*» (to‘nning turi) sayyohlarda qiziqish uyg‘otadi. Milliy taomnomada sabzavot muhim o‘rin egallaydi. Suyuq ovqatlardan «*cho‘rba*» (ko‘katli sho‘rva) iste‘mol qilinadi. Bizning kabobimizga o‘xshash ruminlarning taomi «*mititey*» deb ataladi. «*Bolqon gazagi*» deb nom olgan gazak tarkibiga bodring va pomidordan tashqari oq pishloq ham kiradi. Ishlov berilgan echki suti juda mashhur. Ichimliklardan qora kofe ko‘proq iste‘mol qilinadi. Spirtli ichimliklardan yengil vinolar hamda olxo‘rili aroq — «*suyka*» mashhur. Bayramlardan Yangi yil, Rojdestvoga nisbatan mahalliy aholi o‘rtasida mashhurroq. Shuningdek, Pasxa (mart—aprel), Milliy birlik kuni (1- dekabr) va boshqa bayramlar keng nishonlanadi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza (agar tashrif 30 kundan ortiq bo‘lsa), qaytish chiptasi. **Mahalliy**

bayramlar: «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Ehtirosli juma*», «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Milliy kun*» — 1- dekabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

Bolgariya — mamlakat maydoni — 110994 kv. km. Aholisining soni — 8 million 628 ming kishi bo‘lib, ularning 85% bolgarlardan iborat. Poytaxti — Sofiya shahri. Urbanizatsiya darajasi — 71,7%. Savodxonlik darajasi — 98%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 43,2 milliard AQSH dollari (jon boshiga 4902 AQSH dollari).

1989- yili g‘arbdan kelayotgan turistlar soni umumiy sayyohlar soniga nisbatan atigi 18% ni tashkil etardi. Tashrif buyurayotganlarning asosiy qismi Sharqiy Yevropa mintaqasidan edi. 1992- yildan g‘arb davlatlaridan kelayotgan turistlarning soni orta boshladi. Qora dengiz bo‘ylaridagi dam olish maskanlari va tarixiy yodgorliklar mehmonlarni jalb etadi.

Sofiyadagi yirik otellardan «*Mariya-Luiza*» sayyohlarni qabul qiladi. Bansko shahrida — «*Glazne*» oteli, Nesebir shahrida — «*Mistrab*» oteli, Sozopol shahrida — «*Albatros*», «*Kavaler*», «*Buruna*» otellari, Albena shahri — «*Dobrudja*», «*Mura*», «*Dorostor*», «*Gergana*», «*Slavuna*», «*Elisa*», «*Kameliya*», «*Shabla*» otellari bunyod etilgan. Mashhur kurortlardan «*Oltin qumlar*», «*Pamporovo*», «*Bolgariya Riverasi*», «*Quyoshli sohil*» va boshqalar sayyohlar orasida katta shuhrat qozongan.

Mahalliy taomlar orasida «*kebabcheta*» (kabobning bir turi), «*sarmi*» (tok barglaridan tayyorlanadigan taomning turi), «*plakiya*» (baliqli taom) va boshqalar mashhur. Sharqiy Yevropa davlatlari 1990- yillarning boshidagi qiyinchaliklardan keyin turizm sohasini rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza. Milliy valuta — «*lev*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Mustaqillik kuni*» — 3- mart, «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Ta’lim kuni*» — 24- may, «*Haloskorlar kuni*» — 9- oktabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

III bob

AMERIKA QIT'ASIDAGI MAMLAKATLAR TURIZM GEOGRAFIYASI

3.1. SHIMOLIY AMERIKA

AQSH — maydoni 9 809431 kv. km. Aholisining soni — 266 million 890 ming kishi. Bulardan oq tanlilar — 84%, qora tanlilar — 12%, osiyoliklar — 3% ni tashkil etadi. Poytaxti — Vashington shahri. Urbanizatsiya darajasi 76%. Savodxonlik darajasi 97%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi — 7 trillion 247,7 milliard AQSH dollari (jon boshiga 27941 AQSH dollari).

Mamlakatda turizm asosan 3 mintaqada — Florida, Kaliforniya va shimoli-sharqiy shtatlarda mujassamlashgan. AQSH aholisining taxminan 40% aynan shu hududda istiqomat qiladi. Mamlakatning bu qismida Nyu-York, Pensilvaniya, Virjiniya, Aylend, Nyu-Jersi, Delaver, Merilend va G'arbiy Virjiniya shtatlari joylashgan. Yevropalik rohiblar 1620- yili hozirgi Boston shahri yaqinida qirg'oqqa tushganlar. Bu yerda ularning birinchi manzilgohlari saqlanib qolgan. Plyajlar tizimi shimolda Keyp-Kod yaqinida boshlanib, janubda Keyp-Xatterasgacha cho'zilib boradi. Norfolk va Long-Aylend shaharlari orasida Virjiniya-Bich, Oushn-Siti, Uildud va Atlantik-Siti kurort shaharchalari joylashgan. Men shtatida AQSHda mashhurlik bo'yicha 2- o'rinda turuvchi Arkadiya milliy bog'i joylashgan bo'lib, yiliga 4 millionga yaqin sayyohlarni qabul qiladi.

Florida shtatida turizm 1870- yillarda rivojlana boshladi. Ma'lumotlarga ko'ra, bu «*abadiy yoz*» o'lkasini Juliya ismli ayol 40 dollarga sotib olib, markaziy qismiga «*Mayami*» deb nom qo'ygan. Mahalliy hashamatli otellardan «*Hilton Fontenblo*», «*Bich Harbor Rezort*», «*Ramada Rezort*» va boshqalar dam oluvchilarni qabul qiladi.

Mayami-Bich shahri yirik dam olish va hordiq chiqarish markazi sifatida shuhrat qozongan. Bu yerda kongress-biznes ham rivojlangan. Shimolroqda, Palm-Bich kurortida VIP — mehmonlar uchun qator villalar bunyod etilgan. Florida shtatining mashhur joylaridan Orlando yaqinidagi «*Disney-lend*» hamda Kanaveral shahri yaqinidagi «*Fazoviy tadqiqotlar markazi*»ni ajratsa bo‘ladi. Tashrif buyurayotganlar soni jihatidan Kaliforniya shtati birinchilikni qo‘lda saqlab kelmoqda. Tinch okeani bo‘yida joylashgan bu mintaqa aholisining 90% shaharlarda istiqomat qiladi. Shtatning shuhrat qozongan joylaridan biri — Yosemite milliy xiyoboni hisoblanadi. Kaliforniya-ning bosh sayyohlik markazi Los-Anjeles (1781- yili asos solingan) shahri bo‘lib, bu yerda mashhur kinomarkaz — «*Gollivud*» hamda «*Disney-lend*» joylashgan.

Nevada shtatida kazinolari bilan mashhur Las-Vegas shahri joylashgan. Arizona shtatidagi Grand-kanon o‘zining betakror go‘zalligi bilan turistlarni o‘ziga rom etadi. Bu yerda maxsus turizm rivojlangan, masalan, alpinizm, speleologiya, tog‘ daryolarida qayiqlarda suzish va boshqalar. Grand-kanon milliy bog‘ga aylantirilgan bo‘lib, yiliga bu yerga 3,5 million mehmon tashrif buyuradi. Tog‘li shtatlar — Vayoming, Kolorado, Montana va Yuta o‘zining boy rekreatsion zaxiralari bilan mashhur.

Mamlakat madaniyati asrlar davomida turli xalqlarning madaniyati asosida shakllandi. Shunga qaramasdan uning negizi ingliz madaniyati asosiga qurilgan. Turli diniy mazhablar ham AQSH da boshqa mamlakatlarga nisbatan ko‘proq. Hozirda 250 dan ortiq turli mazhablar bo‘lishi bilan birga xristianlik dini ustun turadi. Madaniyatning turli sohalariga Afro-Amerikaliklarning ta’siri ham katta va keyingi yillarda yanada kuchaygan. Shuningdek bir vaqtlar mahalliy aholi bo‘lgan hindular madaniyatining ham ta’siri mavjud. Kiyinishda va ovqatlanishda aynan AQSH uchun xos bo‘lgan unsurlar ko‘pgina mamlakatlarda tarqalgan. Masalan: «*indigo*» materialidan tikilgan

kiyim (odatda bu materialni «*jinsi*» deb ataydilar) ayni paytda dunyo miqyosida tarqalgan. AQSH madaniyatiga xos boshqa xususiyatlar ham mavjud. Bularning ichida «*Koka-kola*» ichimligi, «*Fast food*» deb atalmish butun boshli ovqatlanish industriyasi (bu tizimga mashhur «*Mak-donalds*» kompaniyasi kiradi) va boshqalar bor.

AQSHga tashrif buyurayotgan xorijlik mehmonlar ikki guruhga bo‘linadi:

1) okeanorti mehmonlari,

2) Meksika va Kanada davlatlaridan kelgan mehmonlar.

Birinchi guruh barcha tashriflarning 62% ni ta‘minlaydi. AQSH aholisi sonining kattaligiga qaramasdan xorijga unchalik ko‘p odam chiqmaydi. Shu bilan birga ichki turizmning miqyosi juda katta. Mahalliy ta‘tillar uzoq muddatli emas (odatda ikki hafta). Shunga qaramasdan amerikaliklar undan unumli foydalanadilar. Mahalliy aholi sayohatlarning ko‘pchiligini avtomobillarda (80%) amalga oshiradi. Sayohatlar 1,5 ming km masofadan ortiqqa cho‘ziladi.

AQSH ning milliy pul birligi — dollar. U butun jahon mamlakatlari iqtisodiyotida muomalada mavjud. Dollar xalqaro to‘lov birligi sifatida ham ishlatiladi. Mamlakatning o‘zida dollar 1786- yilda muomalaga kiritilgan. Ichki bozorda 500, 1000, 5000 va 10000 dollar qiymatiga ega bo‘lgan banknotlar muomalada mavjud. Bu pul birliklarini AQSH dan olib chiqib ketish taqiqlanadi. Shunisi qiziqarliki, AQSH mustaqilligining 200 yilligiga bag‘ishlab 2 dollar qiymatiga ega bo‘lgan banknot chiqarilgan edi. Buning soni juda cheklangan bo‘lib, ba‘zi amerikaliklarning o‘zlari bu banknotni hatto ko‘rmaganlar. Shu sabab, agar AQSH ga sayohat qiladigan bo‘lsangiz, 2 dollarlik pul birligi qo‘lingizga tushib qolsa, uni saqlab qo‘ying, chunki u hozirgi davrda kolleksion buyum, ya‘ni «raritet»ga aylangan.

AQSH transport tizimi yuksak darajada rivojlangan. Hatto taksilarda ham kvitansiya beriladi, mijozlar esa

harakat davrida sug'urtalanadi. Shu bilan birga, litsenziyasi bo'lmagan taksilar tizimi ham mavjud bo'lib, bularda sug'urtalash yo'q. Bunday taksilarni «jipsi» deb ataydilar. Transport turlari ichida AQSH da metropoliten eng xavfli hisoblanadi. Metroga tushganda etiyot bo'lib, ko'pchilik odamlardan qolib ketmaslik zarur. AQSH ga tashrif buyurganlarning hammasi dastlab immigratsion tekshiruvdan o'tkaziladi. Yana bir o'ziga xos xususiyat — bu yerda 21 yoshga to'lmagan shaxslarga spirtli ichimlik sotilmaydi. AQSH energetikasida 110 volt va 60 Hz tizimi mavjud bo'lgani sababli mehmonlarga o'zlari bilan maxsus adapterlar olib yurish maslahat beriladi.

AQSH ning eng yirik shahri hamda iqtisodiy poytaxti Nyu-Yorkda jahon miqyosida eng baland ko'p qavatli binolar joylashgan. Shaharda 60 dan ortiq ko'priklar qurilgan. Ularning uzunligi 20 metrdan 1000 metrgacha. Nyu-Yorkning markaziy qismi «*Manhetten*» deb nomlanib, «*Qoyali hudud*» ma'nosini beradi. Afsonaga ko'ra bu hudud 1524-yili mahalliy hindulardan 24 dollarga sotib olingan ekan. Manhattenga kiraverishda Atlantika okeani bo'yida butun dunyoga mashhur «*Ozodlik haykali*» o'rnatilgan. Nyu-Yorkning eng yirik otellari «*Uolder Astoriya*», «*Sherton Manhetten*», «*Edison Hotel*», «*Leksington*», «*Treveler inn Hotel*» va boshqalar turistlarni qabul qiladi. Turizm sohasida «*Amerika turistik industriyasining assotsiatsiyasi*» (TIA) nomli tashkilot katta shuhrat qozongan.

Mamlakat poytahti Vashington Kolumbiya okrugida joylashgan. Shaharning eng baland binosi Kapitoliy bo'lib, qadimgi Rim me'morchiligi uslubida qurilgan. Diqqatga sazovor tomoni shundaki, Vashingtonda Kapitoliydan baland bo'lgan binolarni qurish taqiqlangan. Shuningdek, poytaxtda AQSH prezidentining qarorgohi — Oq uy joylashgan. Michigan ko'lining bo'yida AQSH ning eng yirik shaharlaridan biri Chikago joylashgan. Bu yerda, «*Sirs bilding*» majmuasida, AQSH ning 109 qavatli eng

baland binosi sayyohlarda katta qiziqish uygʻotadi. Bu inshootning balandligi — 443 metr.

AQSH ning Tinch okeaniga chiquvchi eng yirik bandargohi San-Fransisko shahri boʻlib, amerikaliklar bu yerni «*Gʻarbiy qirgʻoq durdonasi*» deb ataydilar. Shaharda xitoyliklar koʻp boʻlib, «*Chaynataun*» deb nom olgan kvartallar sayyohlarni jalb etadi. San-Fransisko atroflarida uzumzorlar juda koʻp boʻlgani uchun bu yerni «*Vayn Kantri*», yaʼni «*vinolar mamlakati*» deb ataydilar. Mahalliy vinolar mashhur fransuz vinolari bilan bemalol raqobat qila oladi. Amerikaliklarning milliy ramzi sifatida mahalliy ichimlik — «*Koka-Kola*» dunyo miqyosida shuhrat qozongan. Yevropaga Amerika qitʼasidan borgan makkajoʻxori mahalliy aholi orasida hozirga qadar juda mashhur. Bu oʻsimlikning mahalliy nomi — «*mais*» boʻlib, hindular tomonidan 5000 yil ilgari ham yetishtirilgan ekan. Makkajoʻxoridan nafaqat non va yogʻ, balki spirtli ichimliklardan «*viski*» va hatto tish yuvish pastasi ham tayyorlanadi. Bu noyob oʻsimlikdan dunyoda katta shuhrat qozongan «*pop-korn*» tayyorlanadi. Ogayo shahrida hatto «*Pop-korn*» muzeyi ochilgan. Yuqoridagi xususiyatlarning barchasi mamlakatga sayyohlar oqimining kengayishida katta ahamiyatga ega boʻladi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «*dollar*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Martin Lyuter Kingning tavallud topgan kuni*» — 15- yanvar, «*Prezidentlar kuni*» — fevral oyida, «*Memorandum kuni*» — may oyining oxirida, «*Mustaqillik kuni*» — 4- iyul, «*Mehnatkashlar kuni*» — sentabr oyining boshida, «*Kolumb kuni*» — oktabr oyining boshida, «*Faxriylar kuni*» — 11- noyabr, «*Blagodareniye*» — noyabr oyida, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

Kanada — mamlakatning umumiy maydoni 9 970610 kv. kilometr (jahonda, Rossiyadan keyin 2- oʻrin). Hududining 1,5 million kv. kilometri orollarga toʻgʻri keladi.

Aholisining soni — 28 million 975 ming kishi. Poytaxti — Ottava shahri. Urbanizatsiya darajasi — 77%. Savodxonlik darajasi — 97%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 694 milliard AQSH dollari (jon boshiga 24830 AQSH dollari).

Kanada ichki turizmining shakli AQSH nikiga o'xshab ketadi va sharqiy hududlarda mujassamlashgan. Ontario, Kvebek va shuningdek Tinch okean qirg'og'idagi Alberta va Britan Kolumbiyasi mintaqalari ayniqsa mashhur. Tashqi turizmning 40% AQSH, Meksika va Karib havzasidagi davlatlarga to'g'ri keladi. Keyingi yillarda AQSHdan keluvchilar soni qisqarib, Janubi-Sharqiy Osiyodan tashrif buyuruvchilar soni orta boshladi. Shuningdek, Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya va Yaponiyadan kelgan mehmonlar turistlarning katta qismini tashkil etadi. Kanadaning eng yirik shahri **Toronto** bo'lib, hindularning tilida bu so'z «*uchrashuvlar joyi*» ma'nosini anglatadi. Shaharning eski qismida joylashgan tor ko'cha — Bey strit, mahalliy aholi orasida «*Kanada Uoll striti*» nomi bilan mashhur. Torontoni mashhur qilgan inshoot — dunyodagi eng baland teleminora «*Si—En*» bo'lib, uning balandligi 553 metr. Teleminora 1975- yili qurilgan va shu davrdan boshlab, shaharning ramzi va faxri hisoblanadi. Bu yerdagi Niagara sharsharasi xorijlik sayyohlarni o'ziga tortadi. Sayyohlarda Torontoning Milliy balet, Milliy Opera, San'at markazi, Qirol muzeyi, Konservatoriya va boshqa binolari katta qiziqish uyg'otadi. Kattaligi bo'yicha **Monreal** shahri mamlakatda ikkinchi o'rinda turadi. Shaharga 1642- yili asos solingan. Mahalliy xususiyatlardan biri — Monreall xiyobonlarining birida, jahondagi mashhur inshootlarning kichraytirilgan nusxalari bunyod etilgan, masalan, Parijdagi *Notr-Dam* ibodatxonasi nuxsasi va boshqalar.

Kvebek shahrining nomi hindular tilida «suvlarning torayadigan joyi» ma'nosini anglatar ekan. Shaharda tarixiy binolar ko'p bo'lib, servis darajasi yuqori. Shu bilan birga

Kvebek aholisi tarkibida fransuzlar ko‘pligi sababli bu hol o‘ziga xos xususiyatlarni yuzaga keltiradi. Masalan, guldasta sotib olayotganda ingliz tilida gapirsangiz sizdan 20 Kanada dollari, fransuz tilida gapirsangiz sizdan ikki barobar kam pul talab etishadi. Kanadaning yana bir yirik shahri **Vankuver** bo‘lib, unga 1886- yili asos solingan. Vankuverda xitoylik immigratlar ko‘p bo‘lib, «Chayna taun», ya’ni «Xitoy shaharchasi» ancha keng maydonni egallaydi.

Kanadada ovqatlanish tizimi juda yaxshi rivojlangan. Turli millatlarga mansub restoranlar talaygina. Masalan, rus restoranlaridan «*Dinasti star*» va «*Vernisaj*», italyan restoranlaridan «*Rugatti*» mijozlarni o‘ziga jalb etadi. «*Iton*» savdo markazlari turistlar orasida katta shuhrat qozongan.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: ma’lum hududga mansub bo‘lgan fuqarolikning isboti, yetarli darajada mablag‘. Milliy valuta — «*dollar*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Ehtirosli juma*», «*Pasxa*», «*G‘alaba kuni*», «*Kanada kuni*» — 1- iyul, «*Mehnatkashlar kuni*», «*Blagodareniye*» — noyabr oyida, «*Xotira kuni*» — 11- noyabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr, «*Svyatka*» — 26- dekabr.

3.2. LOTIN AMERIKASI

Meksika — mamlakatning umumiy maydoni 1 967183 kv. km. Aholisining soni — 96 million 630 ming kishi. Poytaxti — Mexiko shahri. Urbanizatsiya darajasi — 75%. Savodxonlik darajasi 88%. Meksikaliklar ispan madaniyati bilan birga mahalliy hindularning madaniyatini ham qabul qilganlar. Xo‘jalikda keng qo‘llaniluvchi qurol «*machete*» nomli katta pichoq. Mahalliy binokorlikka xos uylar ko‘p xonali bo‘lib, ichki hovli «*patio*» deb ataladi.

Erkaklarning milliy liboslarini ichida maxsus yopinchiq — «*serape*», keng shlapa — «*sombrero*» (ispancha, *sombra*

— soya) turistlar orasida juda mashhur, ayollarning keng ro‘moli «*reboso*» nafaqat kiyim sifatida, balki yuk ko‘tarish uchun ham ishlatiladi. Suvoriylarning maxsus kiyimi «*charro*» turistlarni, ayniqsa, o‘ziga jalb etadi.

Mahalliy taomnomada makkajo‘xori alohida o‘rinni egallaydi. Bu o‘simlikdan choyga o‘xshash maxsus ichimlik — «*atole*» tayyorlaydilar. Shuningdek makkajo‘xoridan maxsus non — «*tortilya*» pishiriladi. Spirtli ichimliklardan agava kaktusidan tayyorlangan vino «*pilke*», hamda aroq — «*tekila*» keng tarqalgan. Lotin amerikaliklarning taomnomasida qalampir katta o‘rin egallaydi.

Meksikaning eng mashhur bayrami «O‘liklar kuni» bo‘lib, bu bayram meksikaliklarning o‘limga bo‘lgan o‘ziga xos munosabatini ifodalaydi (bu kuni, kallasuyak yoki tobut shaklidagi shokoladlar va hokazolar sotuvga chiqariladi). Ispaniyadan Meksikaga «*korrida*» — buqalar jangi kirib kelgan.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport yoki turistik xarita. Milliy valuta — «*peso*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Konstitutsiya kuni*» — 5- fevral, «*Ozoda payshanba*», «*Ehtirosli juma*», «*Avliyo shanba*», «*Mehnat-kashlar kuni*» — 1- may, «*Mustaqillik kuni*» — 16- sentabr, «*Kolumb kuni*» — 12- oktabr, «*Barcha avliyolar kuni*» — 1- noyabr, «*Inqilob kuni*» — 20- noyabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

Braziliya — mamlakatning umumiy maydoni 8 547404 kv. km. bo‘lib, bu ko‘rsatkich bo‘yicha Braziliya jahonda 5-o‘rinni egallaydi. Aholisining soni 163 million 640 ming kishini tashkil etadi. Bularning 95% braziliyaliklardan iborat. Poytaxti — Brazilia. Urbanizatsiya darajasi — 78%. Savodxonlik darajasi — 80%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 976,8 milliard AQSH dollari (jon boshiga 6456 AQSH dollari).

Braziliya — Lotin Amerikasining eng yirik davlati va o‘tmishda Portugaliyaning mustamlakasi bo‘lgan hudud. Lotin Amerikasining boshqa davlatlari, Ispaniyaning sobiq

mustamlakalari bo'lgan. Mahalliy xususiyatlardan biri — Braziliyada turli millatlarning madaniyatini chatishib ketganligidadir. Bu yerda o'ziga xos etnoslar ham tashkil topgan, masalan, «mulatlar» — oq va qora tanlilarning avlodlari, «metislar» — oq tanlilar va hindularning avlodlari, «sambolar» — qora tanlilar va hindularning avlodlari.

Rio de Janeyro — Braziliyaning yirik turistik markazi. Bu yerdagi tog'da bunyod etilgan Iso haykali shaharning ramzi hisoblanib, butun dunyoga mashhur. Mahalliy restoranlar majmuasi «*Shurashkari*» deb nomlanadi. Rio-de-Janeyroning eng yirik restorani — «*Karretao*». Shuningdek, bu shaharda Lotin Amerikasining eng katta savdo markazi — «*Forum*» joylashgan. Ovqatlanish tizimidagi o'ziga xos xususiyat — ma'lum bir taomni qanday hajmda sotib olishingizga qaramasdan narxi bir xil va ancha arzon bo'ladi. Bu yerda sayyohlarni «*Kopagabana*», «*Mirador Rio*» kabi otellar qabul qilib oladi.

San-Paulu — Lotin Amerikasining eng yirik shahri. Eng yirik oteli — «*Butantan*». Turistlarda, mahalliy «*Ionlar qo'riqxonasi*» katta qiziqish uyg'otadi. Bu yerda bozorlarning soni juda ko'p bo'lib, deyarli hamma narsani xarid qilsa bo'ladi.

Braziliya — mamlakatning poytaxti bo'lib, o'ta zamonaviy shaklda bunyod etilgan. 1960- yili bunyod etilgan bu shaharni, ba'zida «*texnopolis*» deb ham ataydilar. Shaharning bosh me'mori Oskar Nimeyer poytaxtning tashqi ko'rinishini samolyotga o'xshatgan — uning «qanot» qismida aholining istiqomat joylari, «burun» qismida esa asosiy hukumat binolari joylashgan. Shaharda deyarli chorrahalar yo'q bo'lib, «qanot»larda avtomobillar juda kam.

Mamlakatga qimmatbaho elektron buyum olib kirayotgan bo'lsangiz, uning narxidan 30% soliq to'lashingiz kerak bo'ladi. Mahalliy xususiyatlardan biri — bu yerda turli

tropik kasalliklar tarqalgan. Shu sabab, Braziliyada bo'lsangiz har xil hashoratlardan ehtiyot bo'lishingiz hamda qaynatilmagan suv ichmasligingiz lozim bo'ladi.

Milliy taomlardan «*fejdjoada*» (go'sht, guruch va karamli maxsus ovqat), «*vatapa*» (dengiz mahsulotlaridan tarkib topgan taom) va boshqalar mashhur. Amazoniya mintaqasida hindu taomnomasi keng tarqalgan, masalan, «*tachapa*» deb nomlangan go'shtli taomni 4 kun mobaynida tayyorlaydilar. Ichimliklardan, tabiiy hol, kofe juda keng tarqalgan. Spirtli ichimliklardan mahalliy pivo — «*kashasa*» va aroq — «*kaypirina*» iste'mol qilinadi.

Braziliyani butun dunyoga mashhur qilgan narsa — o'ziga xos quvnoq bayramlar, karnavallar. Har yili, fevral oyining oxirida karnavallar bo'lib o'tadi. Bu bayramlarga butun dunyodan yuz minglab turistlar tashrif buyuradilar. Karnavallarda 40 mingtagacha aktyorlar qatnashib, ayniqsa «samba» deb ataluvchi raqs juda mashhur bo'ladi. Agar bu davrda Braziliyaga tashrif buyursangiz, kissavurlardan ehtiyot bo'ling. Braziliyaliklarning aytishi bo'yicha mahalliy o'g'rilar ustaligi jihatidan jahonda birinchilikni egallar ekanlar. Shuningdek, ba'zi maslahatlarimizni ham eslab qolsangiz foydadan xoli bo'lmaydi. Futbol o'yini bo'layotgan vaqtda stadionda yugurish mumkin emas. Braziliyaliklar bilan suhbatlashayotganingizda dunyoda Braziliyadan ham go'zal mamlakatlar bor deya ko'rmang — o'zingizga dushman orttirishingiz hech gap emas.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza, qaytish chiptasi, tropik kasalliklardan emlanganlik to'g'risidagi hujjat. Milliy valuta — «*real*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Karnaval*» — fevral, mart oylari, «*Ehtirosli juma*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Iso badani kuni*», «*Mustaqillik kuni*» — 7- sentabr, «*Barcha avliyolar kuni*» — 2- noyabr, «*Respublika kuni*» — 15- noyabr, «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

IV bob

OSIYO VA AFRIKA MAMLAKATLARI TURIZM GEOGRAFIYASI

4.1. SHARQIY OSIYO

Xitoy — mamlakatning umumiy maydoni 9 557172 kv. km. (jahonda 3- o‘rinni egallaydi). Aholisining soni bo‘yicha dunyoda 1- o‘rinni egallaydi. Hozirda mamlakatda 1 milliard 222 million 310 ming kishi istiqomat qiladi. Poytaxti — Pekin shahri. 1980- yillardan boshlab hukumat tomonidan aholi sonini cheklashlarga qaratilgan dasturlar qabul qilingan (masalan, «*Bir oilaga — bir farzand*» nomli dastur). Yana bir xususiyatlardan biri — Xitoyda aholining umumiy salmog‘ida erkaklarning soni ko‘p (51,2%). Urbanizatsiya darajasi — 30%. Savodxonlik darajasi — 78%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 3 trillion 500 milliard AQSH dollari (jon boshiga 2956 AQSH dollari).

Xitoy — Tinch okeani qirg‘og‘idagi asosiy turistik mamlakat hisoblanadi. Shu bilan birga yaqin davrgacha sayyohlarning ko‘pchiligi etnik xitoylardan, ya‘ni asli kelib chiqishi Xitoylik bo‘lgan turistlardan iborat edi. Xitoyda ularni «*kompatriotlar*» deb atashadi. Ular Gonkong, Makao va Tayvandan tashrif buyuradilar.

Xitoy, 1978- yili ko‘p yillik yopiq siyosatdan so‘ng, «*ochiq eshiklar*» siyosatini yurgiza boshladi. Natijada, turizmning rivojlanishi uchun qulay imkoniyat tug‘ildi. 1980- yillarning o‘rtalarida sayyohlik sohasi rivojlanishining 2- bosqichi kuzatildi. Bu davrda yirik otellar, birinchi navbatda Pekin va Shanxay shaharlarida bunyod etildi. Pekindagi yirik otellar quyidagilar «*Palas*», «*Bambuk bog‘i*», «*Tiantan*» va boshqalar. Shanxay shahrining otellari: «*Garden*», «*Mandarin*», «*Piis*» va boshqalar, Keyingi yillarda Chende shahri ham kengayib turistlarni o‘ziga jalb etmoqda. Chende otellari: «*Uayt Sven*», «*Dongfang*», «*Landmark*» va boshqalar. 1979—1988- yillari sayyohlar asosan Yaponiyadan, so‘ngra AQSH, Buyuk

Britaniya va Avstraliyadan tashrif buyurdilar. Ichki turizm ham rivojlanib, 1987- yili mahalliy sayyohlarning soni 290 millionga yetdi. Boy turistik zahiralari va tarixiy yodgorliklari mamlakatning shimoli-sharqi hamda markazida joylashgan.

1997- yili Gonkong Xitoyga o'tib, «*Bitta mamlakat — ikki tizim*» deb nom olgan siyosat yurgizila boshlandi. Gonkongga turistlar asosan Yaponiya, AQSH, Kanada, Avstraliya, Yangi Zelandiya va Buyuk Britaniyadan tashrif buyuradilar. Gonkongliklar ta'tillarini asosan Tailandda (barcha ta'tillarning 90%) o'tkazadilar. Biznes turlarini esa gonkongliklar Filippin, Indoneziya, Singapur va Yaponiyada amalga oshiradilar. Xitoyning, Portugaliya hukmronligi ostida bo'lgan hududi — Makao (Aomin) 1999- yili Xitoy ixtiyoriga o'tdi. Turistlarning ko'pchiligi bu yerga katerlarda Gonkongdan kazinoda o'ynash uchun keladi.

Xitoyni butun dunyoga mashhur qilgan qadimgi inshoot — «*Buyuk Xitoy devori*» hisoblanadi. Xitoyliklarning o'zi bu yodgorlikni «*Uzun devor*» deb atashadi. Devorning uzunligi 6300 kilometr bo'lib, sayyoradan tashqarida, ya'ni kosmik fazodan ko'rinib turuvchi, inson tomonidan yaratilgan yagona inshoot hisoblanadi. Bu haqida Oyda bo'lib qaytgan amerikalik astronomlar guvohlik beradilar. Turistlarni jalb etuvchi xususiyatlardan biri — Xitoy bilan Nepal chegarasida joylashgan Himolay tog'lari hamda ushbu tog' tizmasida joylashgan dunyodagi eng baland cho'qqi Everest (Jomolungma) hisoblanadi.

Xitoy taomnomasi ham butun dunyoda mashhur bo'lib, jahon restoranlarida keng tarqalgan. Xitoy taomlarini tayyorlash uchun kerak bo'ladigan barcha mahsulotlar avval mayda qilib to'g'raladi. Buning sababi — azaldan Xitoyda yoqilg'i tanqis bo'lib, mahalliy aholi uni tejab ishlatishga odatlangan. Jahonga mashhur taomlardan biri — «*Pekincha o'rdak*», u odatda bayramlarda tayyorlanadi. Shuningdek, ayniqsa biz uchun juda g'ayri oddiy holat xitoyliklarning ba'zi taomlarida bir necha kun va hatto hafta mobaynida hidlangan tuxumlar ishlatishlari. Spirtli ichimliklardan mahalliy pivo hamda 60 gradus quvvatga ega bo'lgan aroq

iste'mol qilinadi. Mahalliy xususiyatlardan biri — xitoylik erkaklarning deyarli hammasi sigaret chekadi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «yuan». **Mahalliy bayramlar:** «Yangi yil» — 1- yanvar, «Xitoy yangi yili», «Xalqaro ayollar kuni» — 8- mart, «Mehnatkashlar kuni» — 1- may, «Qo'shin kuni» — 1- avgust, «O'qituvchilar kuni» — 9- sentabr.

Yaponiya — mamlakatning umumiy maydoni 337750 kv. km. Asosiy hudud 4 oroldan iborat va hammasi bo'lib 4000 dan ortiq orollarda joylashgan. Aholisining soni 125 million 580 ming kishi. Poytaxti — Tokio shahri. Urbanizatsiya darajasi 78% va bu ko'rsatkich bo'yicha Yaponiya jahonda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Savodxonlik darajasi — 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 2 trillion 679,2 milliard AQSH dollari (jon boshiga 21461 AQSH dollari).

Tashqi turizm bu mamlakatda 1960- yillarning oxirida rivojlana boshladi. 1973- yili — 2,2 million, 1984- yili — 4,6 million, 1990- yili — 10 million yaponiyaliklar xorijga safar qildilar. Yaponiyaliklar asosan Tinch okean havzasidagi mamlakatlarga — AQSH, Gonkong, Janubiy Koreya va Singapurga sayohat qiladilar. Yevropa ham yana bir muhim turistik markaz sifatida, o'ziga yaponiyaliklarni jalb etadi. Umuman olganda yaponlar dunyodagi eng ko'p sayohat qiluvchi xalqlar qatoriga kiradi. Shu bilan birga mamlakatga tashrif buyuruvchilar soni nisbatan kam. Jahon turistlarining atigi 0,23% Yaponiyaga tashrif buyurur ekan. Yaponiyaliklar qator mamlakatlarda turizmni rivojlantirish maqsadida, ayniqsa, keyingi yillarda, katta sarmoya kiritmoqda. Mablag'larning asosiy qismi mehmonxona biznesini rivojlantirish yo'nalishiga qaratiladi. Yaponiyaga tashrif buyuruvchi turistlarning soni 1980- yillarda o'sa boshladi. Mehmonlar asosan Tayvan, Janubiy Koreya va AQSHdan tashrif buyuradilar. Yevropaliklar asosan biznes-turlarni amalga oshiradi.

Yaponiyaning poytaxti — Tokio ga 1603- yili asos solingan. Hozirgi vaqtda bu yer mamlakatning bosh sayyohlik markazi hisoblanadi. Turistlarni Tokioda qadi-

miy xiyobonlar — «Xibiya», «Siba», «Asakusa», «Meydzi» va boshqalar o'ziga rom etadi. Balandligi 333 metr bo'lgan poytaxtning teleminorasi shaharning ramzlaridan biri hisoblanadi. Tokioning bosh savdo ko'chasi «Ginza» deb nomlanib, bu yerda deyarli barcha buyumlarni xarid qilish mumkin. Elektrotexnik buyumlarni maxsus, juda yirik savdo majmuasi — «Akixabara»dan sotib olish mumkin. Yaponlarning aksariyati ingliz tilini deyarli bilmaydilar, shuning uchun bu mamlakatga safar qilmoqchi bo'lsangiz, asosiy, keng qo'llaniladigan so'zlarni bilib olishingiz kerak bo'ladi. Shu bilan birga mahalliy madaniyatning asoslarini bilib olsangiz ham foydadan holi bo'lmaydi. Aks holda mahalliy aholi orasida «baka gaydzin», ya'ni «telba ajnabiy» nomini olib qolishingiz hech gap emas. Yaponlarning o'zaro munosabatlarida ko'rishish marosimi katta ahamiyatga ega. Yaponlar suhbatlashayotganda doimo tabassum qilib turishga odatlanganlar. Hattoki fojeali voqealar haqida gap ketayotganda ham yaponlar kulimsirab turadilar.

Umuman olganda, Yaponiyaning o'ziga xos madaniyati mavjud bo'lib, eng qiziqarlisi shundaki, bu mamlakat texnologiya jihatidan yuksak rivojlanganligiga qaramasdan o'z madaniyatining ko'p qirralarini saqlab qolgan. Yapon ayollarining milliy libosi — «kimono» bo'lib, turistlarni o'ziga jalb etadi. Yaponlarda hech bir xalq madaniyatida uchramaydigan xususiyatlar mavjud. Masalan, «origami» — rangli qog'ozlardan turli shakllarni yasash san'ati; «bonsoy» — past daraxtlarni o'stirish san'ati. Bahorda olcha daraxti gullagan vaqtda (Yaponiyada bunday daraxtlarni «sakura» deb ataydilar) mahalliy aholi bayram uyushtiradi. Umuman bu mamlakatda bolalarni yoshlikdan tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga o'rgatadilar. Yapon madaniyatining yana bir o'ziga xos tomoni — mahalliy yozuv. Ushbu yozuv «iyeroglif» deb nomlanib, uning asosi Xitoyda yaratilgan. Bu yozuv asosan 2 qismga bo'linadi: «xiragana» va «katakana» (har birida 47 tadan belgi mavjud).

Yapon taomnomasi ham o'ziga xos. Mahalliy aholi dengiz mahsulotlarini ko'plab iste'mol qiladi. Yarim xom qalampirli

baliq — «*sushi*» ko‘p iste‘mol qilinadi. Yaponlar ovqatni maxsus tayoqchalar — «*xasi*» yordamida iste‘mol qiladilar. Spirtli ichimliklardan guruchdan tayyorlanadigan aroq — «*sake*», iste‘mol qilinadi. Mahalliy madaniyatning eng e‘tiborli tomonlaridan biri — choy ichish marosimidir. Yaponiyada bu marosimga o‘rgatuvchi hatto maxsus maktablar ham mavjud. Yana bir muhim xususiyat — Yaponiyada servis sohasidagi xizmatchilarga odatda choychaqa berilmaydi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «*iyena*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Milliy asos kuni*» — 11- fevral, «*Bahorgi tengkunlik*» — 21- mart, «*Konstitutsiya kuni*» — 3- may, «*Bolalarni himoya qilish kuni*» — 5- may, «*Kuzgi tengkunlik*» — 23- sentabr, «*Sog‘lik va sport kuni*» — 10- oktabr, «*Madaniyat kuni*» — 3- noyabr, «*Shukronalik*» — 23- noyabr, «*Imperatorning tavallud topgan kuni*» — 23- dekabr.

Koreya Respublikasi — mamlakatning umumiy maydoni 98500 kv. kilometr. Aholisining soni 46,7 mln. kishi. Poytaxti — Seul shahri. Urbanizatsiya darajasi 66%. Savodxonlik darajasi — 87%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 452,8 milliard AQSH dollari (jon boshiga 9700 AQSH dollari). Mahalliy aholi o‘z yurtini «*Choson*», ya‘ni «*tonggi musaffolik o‘lkasi*» deb ataydilar.

1999- yili Koreya turizm industriyasining rivojlanishi eng yuqori darajaga chiqdi. Koreya, 1999- yili «*Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti*» (OECD) 39 a‘zosi ichida 1,96 mlrd AQSH dollarli ijobiy balans bilan 13- o‘rinni egalladi.

«*Sayohat va turizm bo‘yicha xalqaro kengash*» (WTTC) tashkilotining xulosasiga ko‘ra 2001- yilni Koreya turizm industriyasining 2000- yilga nisbatan o‘sishi 9,9% ni tashkil etdi. WTTC bashoratiga ko‘ra keyingi 10 yil mobaynida Koreya turizm biznesining yillik o‘sish darajasi 4,4% ni tashkil etar ekan. 2001- yil oxiriga kelib turizm sohasi, Koreyada 420 mingga yaqin kishini ish bilan ta‘minladi. Ish bilan ta‘minlanishning yillik o‘sishi taxminan 0,7% bo‘lsa, 2011- yilga kelib turizm sohasi 450 mingga yaqin kishini ish bilan ta‘minlashi kutilmoqda.

2000- yili xorijga safar qilgan koreyaliklarga doir ma'lumotlar
(safarlar soni hisobida)

Mamlakatlar	Jami	Dam olishga	Biznes — turlar	Tanishlarnikiga bo'lgan safarlar	Rasmiy	Yig'inlarga	Boshqa hollar
OSIYO QIT'ASI	1795996	869387	607693	182740	5671	17812	112693
Shu jumladan Yaponiyaga	565921	219979	104737	104737	1716	6372	54794
AMERIKA QIT'ASI	405695	146291	98136	84687	5671	17812	112693
Shu jumladan AQSHga	339232	120583	88591	71680	1906	10435	46037
YEVROPA QIT'ASI	178935	64907	68788	13541	2095	5328	24276
OKEANIYA mintaqasi	134556	94108	10314	14298	324	930	14582
AFRIKA QIT'ASI	11455	6283	2551	557	60	139	1865
Jami	2859595	1180976	787482	295823	10348	35807	549159
% hisobida	100	41,3	27,5	10,3	0,4	1,3	19,2

Koreyaga tashrif buyurgan sayyohlarning sarf-xarajatlarga doir ma'lumotlar

Oylar	2001-yil	O'sish darajasi, (%)	Har bir sayyohga (AQSH dollari)	2000-yil	O'sish darajasi, (%)	1999-yil
Yanvar	536,7	23,5	1,152	434,4	60,1	271,3
Fevral	497,6	21,3	1,169	410,3	76,7	232,2
Mart	496,8	9,1	1,153	455,3	86,1	244,7
April	483,0	13,3	1,077	426,2	53,9	276,9
May	565,4	10,2	1,191	513,1	53,9	276,9
Iyun	635,9	13,2	1,311	561,9	56,8	358,4
Iyul	—	—	—	673,6	65,7	406,4
JAMI	3,215	-49,6	1,178	6,377	60,4	3,975

• **Koreyaga kirib kelish shartlari:** pasport, viza, Milliy valuta «vona» **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, Respublikaning tashkil topgan kuni — 9- sentabr, «*Davlat kuni*» — 3- oktabr.

4.2. JANUBI-SHARQIY OSIYO

Mintaqaning eng yirik mamlakati Indoneziya bo‘lib, 366 etnik guruhdan iborat. Janubi-Sharqiy Osiyoda turizm XX arsning oxirgi choragida tez rivojlandi. 1980- yili mintaqaga 8,3 million sayyohlar kelgan bo‘lsa, 1991- yili ularning soni 20 millionga yetdi. 2000- yilga kelib turistlarning soni deyarli 25 millionga borib qoldi.

Singapur — mamlakatning nomi «singa-pura», ya’ni «arslon shahri» ma’nosini anglatadi. Umumiy maydoni 636 kv. km. Aholning soni 2 million 877 ming kishi. Bularning 77,4% — xitoyliklar, 14,2% — malayliklar, 7,2% — hindlardan iborat. Poytaxti — Singapur shahri. O‘ta zamonaviy mamlakat bo‘lib, eng yangi kommunikatsion tizimga ega. Shu sabab bu yerda dam olish sayohligi bilan birga biznes-turizm yo‘nalishi ham yaxshi rivojlangan. Mashhurligi bo‘yicha yevropaliklar orasida Tailanddan keyin 2- o‘rinni egallaydi. Turizm sohasi 1965—1982- yillarda rivojlanib ketdi. 1980- yillarning oxirida sayyohlik sohasining yillik o‘shish darajasi 14—15% ni tashkil etdi. 1990- yillarda bu ko‘rsatkich 10,6% bo‘ldi. Mehmonlarning ko‘pchiligini osiyoliklar tashkil etadi (1992- yili — 65%). Keyingi o‘rinni yevropa (15—19%), Avstraliya va Yangi Zelandiya (12%) hamda AQSHlik (6%) turistlar egallaydi. AQSH va Gonkongdan tashrif buyurganlarning katta qismi biznes-tur yo‘nalishida keladi. Ichki turizm ham yaxshi rivojlangan bo‘lib, 1991- yili mahalliy aholi 4,8 million sayohatlarni amalga oshirdi. Singapurliklar asosan Malayziya, Indoneziya, Tailand va Gonkong mamlakatlariga sayohat qiladilar.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «*dollar*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Xitoy yangi yili*» — yanvar, fevral oylari, «*Ramazon*», «*Ehtirosli juma*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Milliy kun*» — 9- avgust, «*Rojdestvo*» — 25-dekabr.

Indoneziya — bu yerni «*ming orollar mamlakati*» deb ataydilar. Aslini olganda bu ibora bo‘rttirish emas, aksincha, Indoneziya 13667 orollarda mujassamlashgan. Orollarning faqat 6044 tasida o‘z nomi mavjud va 992 tasida aholi istiqomat qiladi. Mamlakatning umumiy maydoni 1 948732 kv. km. Indoneziya — insoniyatning eng qadimgi markazlaridan biri hisoblanadi. Aholisining soni 208 million 60 ming kishi. Poytaxti — Jakarta shahri. Urbanizatsiya darajasi — 35%. Savodxonlik darajasi — 82%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 710,9 milliard AQSH dollari (jon boshiga 3576 AQSH dollari).

Mamlakatda 1000 dan ortiq turli til va shevalar mavjud. Indoneziya jahondagi eng yirik islom davlati bo‘lib, aholining 84% musulmonlardan iborat. Davlat xazinasiga mablag‘ tushirish bo‘yicha turizm sohasi 5- o‘rinda turadi (neft, gaz, yog‘och va to‘qimachilik mahsulotlaridan keyin). 1980- yillarda turizm tez rivojlandi. 1992- yili xorijlik mehmonlarning soni 3 millionga yetdi. Turistlar asosan Singapurdan tashrif buyuradilar. Keyingi o‘rinlarda Yaponiya, Malayziya, Avstraliya, Tayvan, AQSH, Germaniya, Buyuk Britaniya, Niderlandiya va Janubiy Koreya mamlakatlari turadi. Ichki turizm nisbatan past rivojlangan. Masalan, 1991- yili xorijga 450 ming indoneziyaliklar safar qildilar.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza (agar tashrif muddati 60 kundan oshsa), qaytish chiptasi, qator kasalliklardan emlanganlik to‘g‘risidagi hujjat. Milliy valuta — «*rupiya*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Ehtirosli juma*», «*Ramazon*», «*Musulmon yangi yili*», «*Mustaqillik kuni*» — 17- avgust, «*Payg‘ambarning tavallud*

topgan kuni», «*Payg‘ambarning chiqishi*», «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

Tailand — mamlakatning yana bir nomi «Pratet-tay». Umumiy maydoni 513115 kv. km. Aholisining soni 59 million 150 ming kishi. Poytaxti — Bangkok shahri. Savodxonlik darajasi — 93%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 416,7 milliard AQSH dollari (jon boshiga 7068 AQSH dollari).

Janubi-Sharqiy Osiyoda yevropaliklar orasida eng mashhur mamlakat. Safarlar soni bo‘yicha keyingi o‘rinlarni Malayziya, Yaponiya va Tayvan egallaydi. Yevropaliklar Tailandga nisbatan uzoq muddatga (o‘rtacha 9—14 kun) kelgani bilan birga, kam pul sarflaydilar.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza (agar tashrif muddati 30 kundan oshsa), qaytish chiptasi, qator kasalliklarga qarshi emlanganlik to‘g‘risidagi hujjat. Milliy valuta — «*bat*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Toj kuni*» — 5- may, «*Budda ro‘zasi*» — iyun, iyul oylari, «*Qirolichaning tavallud topgan kuni*» — 12- avgust, «*Qirolning tavallud topgan kuni*» — 5- dekabr, «*Konstitutsiya kuni*» — 10- dekabr, «*Yangi yil arafasi*» — 31- dekabr.

Malayziya — mamlakat maydoni 329758 kv. km. Aholisining soni 20 million 770 ming kishi. Poytaxti — Kuala Lumpur shahri. Urbanizatsiya darajasi — 54%. Savodxonlik darajasi — 78%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 193,6 milliard AQSH dollari (jon boshiga 10157 AQSH dollari).

Mahalliy turizm bozori birinchi navbatda Singapur bilan bog‘liq. Masalan, 1991- yili xorijlik mehmonlarning 58,3% aynan shu mamlakatdan tashrif buyurdi. Tashrif sonlari bo‘yicha keyingi o‘rinlarda Tailand (9,3%), Yaponiya (7,1%), Yevropa mamlakatlari (7%) mintaqalari turadi. Oxirgi yillarda Xitoy va Tayvandan kelayotgan sayyohlarning soni orta boshladi. Ichki turizm ancha yaxshi rivojlangan. Mahalliy aholi asosan Singapurda dam olishni xush ko‘radi. 1991- yili Singapurga borgan sayyohlarning

soni 9,5 millionga yetdi. Shuningdek, Tailand va Indoneziya mamlakatlariga ham malayzionaliklar ko'p tashrif buyuradilar.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, qaytish chiptasi, qator kasalliklardan emlanganlik to'g'risidagi hujjat. Milliy valuta — «ringgit». **Mahalliy bayramlar:** «Xitoy yangi yili» — yanvar, fevral oylari, «Mehnatkashlar kuni» — 1- may, «Hukmdor kuni» — 1- iyun, «Milliy kun» — 31- avgust, «Payg'ambarning tavallud topgan kuni», «Rojdestvo» — 25- dekabr.

4.3. G'ARBIY OSIYO

Isroil — mamlakatning umumiy maydoni 20770 kv. km. Aholisining soni 5 million 575 ming kishi bo'lib, asosan immigrantlardan iborat. Poytaxti — Tel-Aviv shahri. Urbanizatsiya darajasi — 91%. Savodxonlik darajasi — 95%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 80,1 milliard AQSH dollari (jon boshiga 16182 AQSH dollari). Bu yerga 102 mamlakatdan, asosan yahudiylar ko'chib kelgan. Aholining 83% — yahudiylar, 16% — arablar.

Isroil — betakror madaniy boyliklarga ega bo'lgan mamlakat. Isroilning muqaddas yerlari muhim tarixiy va diniy ahamiyatga ega. Turizm sohasini rivojlantirishda bu hal qiluvchi omil bo'lib hisoblanadi. Quddus shahrida 3 ta yirik din — xristianlik, islom va yahudiylikka oid ko'plab madaniy-tarixiy obidalar mavjud. Tashrif buyurayotganlarning 20% diniy ishlar, ya'ni ziyorat bilan bog'liq. Tel-Aviv shahri Isroilning asosiy turistik markazi sifatida shuhrat qozongan. 1980- yillarning boshida Isroil yiliga 1 milliondan ortiq xorijlik mehmonlarni qabul qilardi. Keyingi yillarda qo'shni Falastin bilan bo'lgan munosabatlarning keskinlashuvi turizm sohasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mamlakatning asosiy kurortlari: Nataniya, Eylat, O'lik dengiz qirg'oqlari va boshqalar.

Isroil taomnomasi nihoyatda xilma-xil. Yahudiylarda cho‘chqa go‘shini iste‘mol qilish taqiqlanadi. Shuningdek, sutli hamda go‘shikli mahsulotlarni birgalikda iste‘mol qilishmaydi. Umuman olganda, yahudiy talablariga javob beradigan taomlar «kosher» taomlari deb ataladi. Mahalliy xususiyatlardan yana biri Isroilda shanba kuni (ivrit tilida — «shabat») dam olish kuni hisoblanadi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «shekel». **Mahalliy bayramlar:** «Purim», «Yahudiy pasxasi», «Mustaqillik kuni» — 24-aprel, «Xanukka».

Turkiya — mamlakatning maydoni 779452 kv. km. (Yevropa qismi — 23,7 ming kv. kilometr). Aholisining soni 63 million 50 ming kishidan iborat va asosan turklardan tashkil topgan. Poytaxti — Anqara shahri. Urbanizatsiya darajasi — 69%. Savodxonlik darajasi — 79%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 345,7 milliard AQSH dollari (jon boshiga 5617 AQSH dollari). Shu bilan birga kurdlarning soni ham 10 millionga yaqin bo‘lib turli siyosiy muammolar ham shu masala bilan bevosita bog‘liq.

Mamlakatning g‘arbiy qismi Yevropada, sharqiy qismi esa Osiyoda joylashgan. Bu mamlakatga har yili 3 millionga yaqin sayyohlar tashrif buyuradilar. Mehmonlar asosan Germaniyadan (40%) tashrif buyuradilar. Keyingi o‘rinlarda Fransiya, Avstriya, Skandinaviya, Beniluks davlatlari, Buyuk Britaniya, Italiya, Shveysariya va AQSH turadi. Keyingi yillarda Rossiyadan kelayotganlarning soni ham ko‘paydi.

Mamlakatning eng yirik shahri va asosiy turistik markazi Istanbul hisoblanadi. Shaharning eng mashhur yodgorligi, o‘rta asrlarda bunyod etilgan «Avliyo Sofiya» (Ayya Sofiya) ibodatxonasi turistlarni o‘ziga keng jalb qiladi. 1934- yildan boshlab bu inshoot davlat muhofazasiga olinib, muzeyga aylantirilgan. Shuningdek, Istanbulda «Topkana» nomli sulton saroyi hamda «Ayyub» masjidi binolari juda

mashhur. Shaharda butun dunyoga mashhur «Kapali Charish» bozor majmuasi doimo gavjum bo'ladi. Turkiyaning poytaxti Anqara, unchalik katta shahar emas. Bu yerda sayyohlarni rom etuvchi «Anatoliya sivilizatsiya muzeyi» joylashgan. Eng mashhur kurortlar qatoriga Izmir (Smirna), Antaliya, Kemer, Belek, Side, Marmaris, Badrum va boshqa mashhur dam olish maskanlari kiradi. Izmirda turistlarni yirik «Richmond Efezus» oteli qabul qiladi. Mamlakatda doimiy ravishda turli turistik ko'rgazmalar bo'lib turadi. Eng katta ko'rgazmalar — «Meditt» (Antaliya) hamda «Emitt» (Istanbul).

Turkiya taomlari juda xilma-xil masalan, «*borek*» (pishloqli gummaning bir turi), «*dolma*» (qiymalangan go'shtni karamga o'rab pishirilishi) va boshqa taomlar. Spirtli ichimliklardan mahalliy vino — «*Kavakledere*» hamda turk arog'i — «*raki*» iste'mol qilinadi. Choychaqa odatda 10% miqdorida beriladi. Turk bozorlarida, ayniqsa SSSR parchalangandan so'ng, Rossiyaliklarning soni ko'payib ketgan. Mahalliy xususiyatlardan biri, Turkiyada fundamentalist musulmonlarni hamda harbiy obyektlarni rasimga tushirish taqiqlanadi. Shuningdek mahalliy dohiy Mustafo Kamol Otaturk to'g'risida nojo'ya fikr bildirish joiz emas — turklar o'z siyosiy arbobi bilan juda faxrlanadilar.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «lira». Mahalliy bayramlar: «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Ramazon*», «*Bahor kuni*» — 1- may, «*Konstitutsiya kuni*» — 27- may, «*G'alaba kuni*» — 30- avgust, «*Respublika kuni*» — 29- oktabr.

Birlashgan Arab Amirliklari — mamlakatning maydoni 83600 kv. km. Aholisining soni 2 million 500 ming kishi. Poytaxti — Abu Dabi shahri. Savodxonlik darajasi — 95%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 80,1 milliard AQSH dollari (jon boshiga 16182 AQSH dollari).

Birlashgan Arab Amirliklari — Arabiston yarim orolida joylashgan davlatlardan biri bo'lib, neft sotish hisobiga

iqtisodiyotini rivojlantirgan. Eng yirik shahri va asosiy sayyohlik markazi Dubay bo‘lib, Yaqin Sharqning bosh biznes markazi hisoblanadi. Dubayda dunyodagi eng yirik supermarket — «*Markaz*» joylashgan. Bu yerda deyarli hamma narsani sotib olishingiz mumkin. Shaharda 1-toifali 23 ta otel bunyod etilgan. Otellarning eng yirigi — «*Forta Grand Jumayriy*». Mamlakatning yana bir yirik shahri Abu-Dabi bo‘lib, turistlarni «*Jazira Bich*» «*Xalida-Palas*» va boshqa otellar qabul qiladi. Birlashgan Arab Amirliklarining Sharja shahri turistlar iborasi bo‘yicha «*Shaxrizoda ertaklaridagi shahar*» qiyofasida gavdalanadi. Sharjaning yirik otellari: «*Koral Bich*», «*Xolidey Inn*» va boshqalar.

2000- yildan boshlab mamlakatda turizm sohasi jadal rivojlanmoqda. 2001- yil 11- sentabr Nyu-Yorkdagi terroristlarning xuruji butun jahon turizm tizimiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Biroq Birlashgan Arab Amirliklari bu salbiy ta’sir doirasidan chetda qoldi. Mintaqada Dubay alohida o‘rin egallaydi. Aynan shu yerda turizm sohasining faollashuvi ko‘zga yaqqol tashlanmoqda. Agar 2000- yili Dubay otellarida 3 million 420 mingdan ortiq mehmon bo‘lgan bo‘lsa, bu raqam 2001- yili 3 million 626 mingdan oshib ketdi. Mintaqalar bo‘yicha tashriflar quyidagicha bo‘ldi:

1) Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika: 2000- yil — 1 million 423 mingdan ortiq; 2001- yil — 1 million 515 mingdan ortiq;

2) Yevropa mamlakatlari: 2000- yil — 934 mingdan ortiq; 2001- yil — 953 mingdan ortiq;

3) Osiyo mamlakatlari: 2000- yil — 758 mingdan ortiq; 2001- yil — 780 mingdan ortiq;

4) Afrika mamlakatlari: 2000- yil — 148 mingdan ortiq; 2001- yil 198 mingdan ortiq;

5) Amerika qit‘asidagi mamlakatlar: 2000- yil — deyarli 121 ming; 2001- yil — 132 mingdan ortiq;

6) Avstraliya va Okeaniya: 2000- yil — deyarli 35 ming; 2001- yil — 46 mingdan ortiq.

2007- yilgacha Dubayda bir qator hashamatli otellarni ishga tushirish mo'ljallangan. Masalan, «*Shangri-La*», «*Treyders*», «*Port as-Salam*». «*Al-Qasr*», «*Royyal Miraj*», «*Arabian Kort*» va boshqalar. Qator yangi kurortlar ham sayyohlarni qabul qilishga tayyorlanmoqda.

Keyingi yillarda arab mamlakatlarida turizm infratuzilmasini rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda. 2002-yil bahorda Dubayda bo'lib o'tgan «*Turizm bozori*» ko'rgazmasida qatnashchilar orasida arab mamlakatlari ko'pchilikni tashkil etishi ham tasodif emas. Mamlakatning «*Emirats*» nomli avialiniyasi dunyodagi eng ishonchli havo yo'llari kompaniyalaridan biri bo'lib, o'ziga xos servis xizmatlarini taqdim etadi. Masalan, bu kompaniya samolyotlaridagi o'rindiqlarning orqa qismlari maxsus teleekranlar bilan ta'minlangan. Yo'lovchilar bu ekranlarda hatto ko'tarilish va qo'nish daqiqalarini ham kuzatishlari mumkin bo'ladi.

Mahalliy xususiyatlardan biri — isroilliklar yoki Isroilda bo'lganlar Birlashgan Arab Amirliklariga kiritilmaydi. Shuningdek, yolg'iz o'zi sayohat qilayotgan ayollar ham mamlakatga qo'yilmaydi. Mamlakatda tozalik va ozodalikka juda katta e'tibor beriladi. Axlat tashlaganda juda yirik jarimalar bilan jazolanadi. Amirliklar, ularni sayyohlar rasmga tushirsa yoqtirmaydilar. Bu xususiyatni eslab qolsangiz foydadan holi bo'lmaydi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «*dirxam*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Ramazon*», «*Musulmon yangi yili*», «*Payg'ambarning tavallud topgan kuni*», «*Abu Dxabi kuni*», «*Milliy kun*» — 2- dekabr, «*Payg'ambarning chiqishi*», «*Rojdestvo*» — 25- dekabr.

Saudiya Arabistoni — mamlakatning maydoni 2 149690 kv. km. Aholining soni 18 million 835 ming kishi. Poytaxti — Ar-Riyod shahri. Urbanizatsiya darajasi — 80%. Savodxonlik darajasi — 62%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 189,3 milliard AQSH dollari (jon boshiga 11414 AQSH dollari).

Deyarli butun Arabiston yarim orolini egallagan yirik davlat. Mamlakatda islom dinining eng yirik ibodatxonasi muqaddas Ka'ba Makka shahrida joylashgan. Saudiya Arabistoni davlat tuzumi bo'yicha mutloq monarxiya bo'lib, mahalliy hukmdor — sulton deyarli cheksiz hokimiyatni o'z qo'lida mujassamlashtirgan. Bu davlatda shariat qonunlari asosiy huquqiy majmua sifatida hukmronlik qiladi. Yuqoridagi xususiyatlar sayyohlik sohasiga ham o'z ta'sirini o'tkazgan. Isroil fuqarolari yoki pasportida Isroil vizasi bo'lganlar mamlakatga kiritilmaydi. Yahudiylarning Saudiya Arabistoniga tashrif buyurishi ham ta'qiqlanadi. Mamlakatga spirtli ichimliklar va hatto pivo olib kirish mumkin emas. Shuningdek, oziq-ovqatlardan kolbasalarning barcha turlari va cho'chqa go'shtini olib kirish ham ta'qiqlangan. Muqaddas shaharlar — Makka va Madinaga musulmon bo'lmagan shaxslarning kirib kelishlariga umuman ruxsat berilmaydi. Shu sabab, Saudiya Arabistonida yevropaliklarni deyarli uchratmaysiz.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza, qaytish chiptasi, qator kasalliklardan emlanganlik to'g'risidagi hujjat. Milliy valuta — «*rial*». **Mahalliy bayramlar:** «*Ramazon*», «*Payg'ambarning tavallud topgan kuni*», «*Payg'ambarning chiqishi*».

4.4. SHIMOLIY AFRIKA

Misr — mamlakatning umumiy maydoni 1 001449 kv. km. Aholisining soni 64 million 150 ming kishi bo'lib, ularning 98% misrliklardan iborat. Poytaxti — Qohira shahri. Urbanizatsiya darajasi — 50%. Savodxonlik darajasi — 48%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 171 milliard AQSH dollari (jon boshiga 3010 AQSH dollari).

Bu mamlakatda turizm sohasi asosan madaniy-tarixiy yodgorliklar, mashhur ehromlar, saroylar va fir'avnlarni ibodatxonalari bilan bevosita bog'liq. Ushbu yodgorliklar Nil

vodiysida (shimolda — Qohiradan, janubda — Osvon suv omborigacha) mujassamlashgan. 1980- yillarda Misr hukumati Qizil dengiz qirg'oqlarida plyaj turizmini rivojlantira boshladi. Reja bo'yicha, bu yerdagi asosiy turistik markaz Xurgada shahrida bo'lishi belgilandi. 1990- yillarda bu mintaqada G'arbiy Yevropadan tashrif buyurgan sayyohlar uchun 7 ta turistik markaz tashkil etildi. 1990- yillarning oxirida xorijlik turistlarning soni 2 milliondan oshib ketdi. Sayyohlarni qabul qilishda Misrning qadimiy shaharlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Qohira — tarixiy hujjatlarga ko'ra milodiy 969- yili tashkil topgan. Shaharda mamlakatning 20% aholisi istiqomat qiladi. Qohiradan shimolroqda 3000 yil avval ham mashhur bo'lgan Misrning qadimiy poytaxti — Memfis shahri joylashgan. Qohiraning eng yirik oteli — «Xilton». Mashhur «*Misr muzeyi*» 1858- yili fransuz qadimshunosi Miret tomonidan tashkil etilgan bo'lib, turistlar orasida katta shuhrat qozongan. Muzeyda mashhur fir'avn Tutankhamon xazinasi ham saqlanadi. Bu yerda hammasi bo'lib 100 mingdan ortiq eksponatlar saqlanadi. **Giza** — Misrning eng mashhur yerlaridan biri. Bu yerda butun dunyoga mashhur bo'lgan ehromlar joylashgan. Shu qatorda fir'avn *Xeops (Xufu)* ehromi alohida o'rin egallaydi. Bu ehromning hozirgi balandligi 137 metr bo'lib, uning qurilishiga 2 milliondan ortiq tosh ketgan. Ehrom yaqinida, balandligi 20 metr bo'lgan Katta Sfinks ham mashhur. Eng qadimgi ehrom — fir'avn *Joser* qurdirgan ehrom hisoblanadi.

Iskandariya — O'rta yer dengizi bo'yidagi bu qadimgi shaharga miloddan avvalgi 332—331- yillarda makedoniya-lik Iskandar tomonidan asos solingan. Ptolemeylar sulolasi davrida Misrning poytaxti bo'lgan. Sobiq qirollarning saroyi — «*Al Montada*» bo'lib, bu majmuaning bir qismi hozirgi vaqtda hashamatli otelga aylantirilgan. Iskandariyadagi «*Yunon-Rim muzeyi*» turistlar orasida mashhur bo'lib, aynan shu yerda katta shuhrat qozongan «*Tanagra*»

haykali saqlanadi. **Osvon** — qadimda Misrning Sudan bilan savdo qiluvchi asosiy markazi bo'lgan. Osvon suv ombori 130 milliard kub. metr sig'imli bo'lib, xalq xo'jaligida katta ahamiyatga ega. Qoyalarda o'yib yasalgan qadimgi Misr ibodatxonalari Abu Simbel yaqinida joylashgan bo'lib, sayyohlar orasida juda mashhur. Bu ibodatxonalar 3200 yil ilgari fir'avn Ramzes—II sharafiga bunyod etilgan ekan. Yaqin atrofda joylashgan Luksor shahrida miloddan avvalgi XV—XII asrlarga oid «*Amon-Ra*» ibodatxonasi joylashgan. Mamlakatning mashhur otellari: «*Xilton Plaza*», «*Merriot*», «*Melya Faraon*» (Xurgada shahri); «*Beron Rezort*», «*Sofitel Koralya*», «*Koral Bey*», «*Drims Bich*», «*Xyutt Rejensi*» (Sharm al-Shayx shahri) va boshqa ko'pgina dam olish majmualari.

Keyingi yillarda Misrda o'tkaziladigan «*Turizm va Savdo*» nomli festival ko'plab mehmonlarni mamlakatga jalb etadi. 2002- yil yozda bu anjuman Misrda 5- marta bo'lib o'tdi. 2002- yili MDH davlatlaridan Misrga, yoz mavsumida tashrif buyuruvchilarning soni 2001- yilga nisbatan 80% ga ko'paydi. Yangi kurortlardan *Matru*, *Safaga*, *Marsa Alam*, *Ras-Sidr* va boshqalar.

Hozirgi vaqtda Misrning «Qadimgi yodgorliklarni muhofaza etish qo'mitasi» oltita yirik ibodatxonani qayta ta'mirlash to'g'risidagi loyihani ko'rib chiqmoqda. Bu inshootlar Luksor hamda Osvon hududida joylashgan: *Kom Ombo*, *Edfy Dendar*, *Karnak* va boshqalar. Bu loyiha, kelajakda amalga oshiriladigan ulkan rejaning bir qismi hisoblanadi.

Mamlakatga kirib kelish shartlari: pasport, viza, qaytish chiptasi, qator kasalliklardan emlanganlik to'g'risidagi hujjat. Milliy valuta — «*funt*». **Mahalliy bayramlar:** «*Ittifoq kuni*» — 22- fevral, «*Ramazon*», «*Pasxa*», «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Musulmon yangi yili*», «*Evakuatsiya kuni*» — 18- iyun, «*Inqilob kuni*» — 23- iyul, «*Payg'ambarning tavallud topgan kuni*», «*Qurolli kuchlar kuni*» — 6- oktabr, «*Suvaysh kuni*» — 24- oktabr, «*G'alaba kuni*» — 23- dekabr.

Tunis va Marokash — Shimoliy Afrikadagi bu mamlakatlar bevosita O'rta yer dengiziga chiqqani sababli turizm sohasi 90% gacha plyaj sayyohligi ko'inishiga ega.

Tunisning maydoni 163610 kv. km. Aholisining soni 9 million 101 ming kishi. Poytaxti — Tunis shahri. Urbanizatsiya darajasi — 57%. Savodxonlik darajasi — 57%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 37,1 milliard AQSH dollari (jon boshiga 4311 AQSH dollari).

Marokashning maydoni 446550 kv. kilometr. Aholisining soni 27 million 955 ming kishi. Poytaxti — Rabot shahri. Savodxonlik darajasi — 50%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 87,4 milliard AQSH dollari (jon boshiga 3111 AQSH dollari). «*Marokash*» so'zi — «go'zal, betakror» ma'nosini beradi.

Mehmonlarning asosiy qismi yevropaliklardan iborat. 1990- yillarning boshida tashrif buyurayotganlarning soni 1,7 milliondan oshdi. Tunis 1965- yilgacha Fransiyaning mustamlakasi bo'lgani uchun hozirga qadar fransuzlar bu yerga ko'p keladi. Shuningdek, Buyuk Britaniya, Jazoir va Liviyadan keladigan mehmonlar ham ko'p. Marokashga ham Marokash xuddi Tunis kabi 1965- yilgacha Fransiyaning mustamlakasi bo'lganligi sabab sayyohlar asosan Fransiya dan tashrif bo'yuradilar. Keyingi o'rinlarda Ispaniya, Germaniya, Buyuk Britaniya va Jazoir davlatlari turadi.

Tunisga kirib kelish shartlari: pasport, qaytish chiptasi. Milliy valuta — «*dinar*».

Mahalliy bayramlar: «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Milliy inqilob kuni*» — 18- yanvar, «*Ramazon*», «*Mustaqillik kuni*» — 20- mart, «*Shahidlar kuni*» — 9- aprel, «*Mehnatkashlar kuni*» — 1- may, «*Musulmon yangi yili*», «*Ayollar kuni*» — 13- avgust.

Marokashga kirib kelish shartlari: pasport, qaytish chiptasi.

Milliy valuta — «*dirham*». **Mahalliy bayramlar:** «*Yangi yil*» — 1- yanvar, «*Ramazon*», «*Taxt kuni*» — 3- mart.

ILOVALAR

1- jadval

№	Mamlakatlar	Sayyohlarning mamlakatda sarf qilgan mablagʻlari miqdori (mln. AQSH dollari)				
			1996	1997	1998	1999
1.	Argentina	2144	2542	6293	2888	2812
2.	Avstraliya	7857	9113	9057	7335	7525
3.	Avstriya	14586	13930	12248	12628	12533
4.	Belgiya	5859	4893	2567	5443	7039
5.	Braziliya	2097	2469	2595	3678	3994
6.	Bolgariya	473	450	496	966	9332
7.	Kanada	7882	8616	8828	9396	10171
8.	Chili	900	905	1020	1062	894
9.	Xitoy	8733	10200	12074	12602	14098
10.	Kuba	977	1148	1326	1571	1714
11.	Kipr	1788	1669	1639	1696	1878
12.	Chexiya	2875	4075	3647	3719	3035
13.	Daniya	3672	3425	3185	3211	3682
14.	B.A.A.*	389	459	535	562	607
15.	Misr	2684	3204	3727	2565	3903
16.	Fidji	283	299	297	244	275
17.	Finlyandiya	1643	1637	1644	1631	1517
18.	Fransiya	27527	28357	28009	29931	31507
19.	Germaniya	18135	17706	16696	16766	16790
20.	Gretsiya	4136	3723	5151	6188	8783
21.	Gavayi o.	11444	10685	10770	11133	—
22.	Hindiston	2609	2832	2913	2935	3036
23.	Indoneziya	5229	6307	5321	4331	4710
24.	Eron	190	244	327	477	662
25.	Irlandiya	2691	3022	3189	3267	3392
26.	Isroil	2964	2955	2836	2657	2974
27.	Italiya	28729	30017	29714	29866	28359
28.	Yamayka	1069	1092	1131	1197	1279

№	Mamlakatlar	Sayyohlarning mamlakatda sarf qilgan mablag‘ - lari miqdori (mln. AQSH dollari)				
		1995	1996	1997	1998	1999
29.	Yaponiya	3226	4078	4326	3742	3428
30.	Jan.Koreya	5587	5430	5116	6865	6802
31.	Malayziya	3909	4447	2703	2456	3540
32.	Meksika	6179	6934	7593	7493	7223
33.	Malta	660	635	648	661	675
34.	Marokash	1304	1674	1449	1712	1880
35.	Niderlandiya	6563	6548	6304	6788	7092
36.	Yangi Zelandiya	2318	2432	2093	1726	2083
37.	Norvegiya	2362	2356	2216	2212	2229
38.	Filippin o.	2454	2701	2831	2413	2534
39.	Polsha	6614	8444	8679	7946	6100
40.	Portugaliya	4339	4265	4619	5302	5131
41.	Ruminiya	590	529	526	260	254
42.	Singapur	8390	8012	6073	5402	5974
43.	Suriya	1338	1206	1035	1190	1360
44.	Slovakiya	620	673	546	489	461
45.	Ispaniya	25388	26690	26651	29839	32497
46.	Shveytsariya	9365	8826	7915	7973	7739
47.	Shvetsiya	3464	3657	3730	4189	3894
48.	Tailand	7664	8664	7048	5934	6695
49.	Tunis	1393	1411	1361	1557	1560
50.	Turkiya	4957	5962	8088	7809	5203
51.	Buyuk Britaniya	18554	19173	20039	20978	20223
52.	AQSH	63395	69751	73301	71286	74881
53.	Zimbabve	154	219	230	177	202
54.	Vengriya	2640	3222	3440	3514	3394
55.	J.A.R.	2125	2575	2769	2738	2526
56.	Armaniston	5	5	7	10	27
57.	Ozarbayjon	70	46	162	125	81

№	Mamlakatlar	Sayyohlarning mamlakatda sarf qilgan mablagʻlari miqdori (mln. AQSH dollari)				
		1995	1996	1997	1998	1999
58.	Belarus	23	55	25	22	13
59.	Gruziya	—	170	416	423	400
60.	Qirgʻiziston	5	4	7	8	—
61.	Latviya	20	215	192	182	118
62.	Litva	77	316	360	460	550
63.	Moldova	4	4	4	4	2
64.	Rossiya	4312	6868	7164	6508	7510
65.	Turkmaniston	—	66	74	192	—
66.	Ukraina	3865	3416	3700	3800	3200
67.	Oʻzbekiston	—	15	19	—	—
68.	Estoniya	353	470	465	534	560
69.	Tayvan	3286	3636	3402	3372	3571
70.	Makao	3090	3085	2947	2638	2466

№	Mamlakatlar	Mamlakat sayyohlarining xorijda sarf qilgan mablag'larining miqdori (mln. AQSH dollari)				
		1995	1996	1997	1998	1999
1.	Argentina	3190	3497	3874	3993	4107
2.	Avstraliya	4587	5445	6150	5388	5792
3.	Avstriya	11663	11782	10712	10324	9803
4.	Belgiya	9003	8562	8281	8794	10057
5.	Braziliya	3412	5825	5446	5731	3059
6.	Bolgariya	195	199	222	519	524
7.	Kanada	10267	11253	11464	10765	11345
8.	Chili	774	806	945	906	806
9.	Xitoy	3688	4474	8130	9205	10864
10.	Kipr	241	263	278	276	289
11.	Chexiya	1633	2953	2380	1869	1474
12.	Daniya	4280	4142	4137	4462	5084
13.	Misr	1278	1317	1347	1148	1078
14.	Fidji	64	70	69	52	66
15.	Finlyandiya	2772	2287	2082	2063	2021
16.	Fransiya	16328	17746	16576	17791	18631
17.	Germaniya	54007	52938	47920	48911	48495
18.	Gretsiya	1323	1210	1327	1756	3989
19.	Hindiston	996	913	1342	1713	2010
20.	Indoneziya	2172	2399	2411	2102	2353
21.	Eron	241	529	677	788	918
22.	Irlandiya	2034	2198	2210	2374	2620
23.	Isroil	2120	2278	2283	2376	2566
24.	Italiya	14827	15805	16631	17653	16913
25.	Yamayka	148	157	181	198	227
26.	Yaponiya	36792	37040	33041	28815	32808
27.	Jan.Koreya	5903	6963	6262	2640	3975
28.	Malayziya	2314	2569	2590	1785	1973
29.	Meksika	3171	3387	3891	4209	4541

№	Mamlakatlar	Mamlakat sayyohlarining xorijda sarf qilgan mablag'larining miqdori (mln. AQSH dollari)				
		1995	1996	1997	1998	1999
30.	Malta	214	219	191	193	201
31.	Marokash	304	300	316	424	440
32.	Niderlandiya	11661	11528	10309	10975	11366
33.	Yangi Zelandiya	1289	1510	1512	1438	1493
34.	Norvegiya	4247	4509	4496	4608	4751
35.	Filippin o.	422	1266	1936	1950	1308
36.	Polsha	5500	6240	5750	4430	3600
37.	Portugaliya	2141	2283	2161	2319	2266
38.	Ruminiya	697	666	783	451	395
39.	Suriya	498	513	545	580	630
40.	Singapur	3885	3726	2848	2676	2749
41.	Slovakiya	330	483	439	475	339
42.	Ispaniya	4461	4919	4467	5001	5523
43.	Shveytsariya	7346	7570	6960	6798	6842
44.	Shvetsiya	5624	6448	6898	7723	7557
45.	Tailand	3373	4171	1888	1448	1843
46.	Tunis	251	251	235	235	239
47.	Turkiya	912	1265	1716	1754	1471
48.	Buyuk Britaniya	24268	25309	27710	32267	35631
49.	AQSH	44916	48048	52051	56509	59351
50.	Zimbabve	106	118	120	131	—
51.	Vengriya	1056	957	924	1115	1191
52.	J.A.R.	1849	1754	1961	1842	1806
53.	Armaniston	3	22	41	45	34
54.	Ozarbayjon	146	100	186	170	139
55.	Belarus	87	119	114	124	116
56.	Gruziya	—	92	228	262	270
57.	Qirg'iziston	7	6	4	3	—

№	Mamlakatlar	Mamlakat sayyohlarining xorijda sarf qilgan mablag'larining miqdori (mln. AQSH dollari)				
		1995	1996	1997	1998	1999
58.	Latviya	24	373	326	305	268
59.	Litva	106	266	266	292	
60.	Rossiya	11599	10270	9363	8279	7434
61.	Turkmaniston	—	73	125	—	—
62.	Ukraina	3042	2596	4454	4482	—
63.	Estoniya	90	98	118	133	217
64.	Tayvan	7149	6493	5670	5050	5635
65.	Makao	137	159	172	146	131
66.	Iordaniya	426	381	398	353	355
67.	Islandiya	282	308	324	396	430
68.	Venesuela	1865	2253	2381	2451	1646
69.	Puerto-Riko	833	821	869	874	815
70.	Urugvay	236	192	264	265	280

№	Mamlakatlar	Mamlakatga tashrif buyurgan sayyohlar soni (ming sayyoh hisobida)				
		1995	1996	1997	1998	1999
1.	Argentina	2289	2614	2764	3012	2898
2.	Avstraliya	3726	4165	4318	4167	4459
3.	Avstriya	17173	17090	16650	17355	17467
4.	Belgiya	5560	5829	6037	6179	6369
5.	Braziliya	1991	2666	2850	4818	5107
6.	Bolgariya	3466	2795	2980	2667	2472
7.	Kanada	16968	17329	17669	18870	19411
8.	Chili	1540	1450	1644	1759	1622
9.	Xitoy	20034	22765	23770	25073	27047
10.	Kuba	742	999	1153	1390	1561
11.	Ki pr	2100	1950	2088	2223	2434
12.	Chexiya	3381	4558	4976	5482	5610
13.	Daniya	—	2125	2158	2073	2023
14.	B.A.A.	1601	1768	1792	2184	2481
15.	Misr	2871	3528	3656	3213	4490
16.	Finlyandiya	1779	1424	1832	2644	2454
17.	Fransiya	60033	62406	67310	70040	73042
18.	Germaniya	14847	15205	15837	16511	17116
19.	Gretsiya	10712	9782	10588	11364	12606
20.	Gavayi o.	6629	6829	6876	6738	—
21.	Hindiston	2124	2288	2374	2359	2482
22.	Indoneziya	4324	5034	5185	4606	4728
23.	Eron	452	567	740	1008	1321
24.	Irlandiya	4818	5289	5587	6064	6403
25.	Isroil	2215	2100	2010	1942	2312
26.	Italiya	31052	32943	34692	34933	36516
27.	Yamayka	1147	1162	1192	1225	1248
28.	Yaponiya	3345	3837	4218	4106	4438
29.	Jan.Koreya	3753	3684	3908	4250	4660
30.	Malayziya	7469	7138	6211	5551	7931

№	Mamlakatlar	Mamlakatga tashrif buyurgan sayyohlar soni (ming sayyoh hisobida)				
		1995	1996	1997	1998	1999
31.	Meksika	20241	21405	19351	19392	19043
32.	Mal'ta	1116	1054	1111	1182	1214
33.	Marokash	2602	2693	3072	3242	3817
34.	Niderlandiya	6574	6580	7834	9320	9881
35.	Yangi Zelandiya	1409	1529	1497	1485	1607
36.	Norvegiya	2880	2746	2702	4538	4481
37.	Filippin o.	1760	2049	2223	2149	2171
38.	Polsha	19215	19410	19520	18780	17950
39.	Portugaliya	9511	9730	10172	11295	11632
40.	Ruminiya	2757	3028	2957	2966	3202
41.	Singapur	6422	6608	6531	5631	6258
42.	Slovakiya	903	951	814	896	975
43.	Ispaniya	34920	36221	39553	43396	46776
44.	Shveytsariya	11500	10600	10600	10900	10700
45.	Shvetsiya	2310	2376	2388	2573	2595
46.	Tailand	6952	7244	7294	7843	8651
47.	Tunis	4120	3885	4263	4718	4832
48.	Turkiya	7083	7966	9040	8960	6893
49.	Buyuk Britaniya	23537	25163	25515	25745	25394
50.	AQSH	43318	46489	47752	46395	48491
51.	Zimbabve	1539	1746	1495	2090	2110
52.	Vengriya	20690	20674	17248	—	—
53.	J.A.R.	4684	5186	5170	5898	6026
54.	Armaniston	12	13	23	32	41
55.	Ozarbayjon	93	90	306	483	602
56.	Belarus	161	234	254	355	—
57.	Gruziya	85	117	313	317	384
58.	Qirg'iziston	36	42	87	59	69

№	Mamlakatlar	Mamlakatga tashrif buyurgan sayyohlar soni (ming sayyoh hisobida)				
		1995	1996	1997	1998	1999
59.	Latviya	523	560	625	567	490
60.	Litva	650	832	1012	1416	1422
61.	Moldova	32	29	21	19	17
62.	Rossiya	10290	16208	17463	15805	18493
63.	Turkmaniston	218	217	257	300	—
64.	Ukraina	3716	3854	7658	6208	4232
65.	O'zbekiston	92	174	253	272	—
66.	Estoniya	530	665	730	825	950
67.	Tayvan	2332	2358	2372	2299	2411
68.	Makao	4202	4690	3836	4517	5050
69.	Iordaniya	1074	1103	1127	1256	1358
70.	Islandiya	190	201	202	232	263

№	Mamlakatlar	Mamlakatga tashrif buyurgan sayyohlar soni (ming sayyoh hisobida)				
		1995	1996	1997	1998	1999
1.	Argentina	3815	4296	4517	4592	9786
2.	Avstraliya	2519	2732	2933	3161	3210
3.	Avstriya	11663	11782	10712	10324	9803
4.	Belgiya	—	5645	7548	7773	—
5.	Braziliya	2600	3797	4014	4205	2679
6.	Bolgariya	3524	3006	3059	2592	—
7.	Kanada	18206	18973	19111	17640	18368
8.	Chili	1070	1092	1263	1351	1567
9.	Xitoy	4520	5061	5324	8426	9232
10.	Kuba	58	55	54	55	56
11.	Kipr	360	365	422	417	470
12.	Chexiya	44873	48614	46070	43608	39977
13.	Daniya	—	5035	4685	4807	4841
14.	Misr	2683	2812	2722	2854	2886
15.	Fidji	68	72	74	78	89
16.	Finlyandiya	5147	4918	5233	4743	5314
17.	Fransiya	18686	18151	17115	18077	16709
18.	Germaniya	—	—	55800	69200	73400
19.	Hindiston	3056	3464	3726	3811	—
20.	Indoneziya	1782	2076	—	—	—
21.	Eron	1000	1218	1354	1450	—
22.	Irlandiya	2547	2733	3053	3330	3576
23.	Isroil	2259	2505	3707	2983	3203
24.	Italiya	—	18173	19073	19352	18962
25.	Yaponiya	15298	16695	16803	15806	16358
26.	Jan.Koreya	3819	4649	4542	3067	4342
27.	Malayziya	20642	23333	26165	25631	26067
28.	Meksika	8450	8848	8910	9637	10352
29.	Malta	163	168	172	167	179

№	Mamlakatlar	Mamlakatga tashrif buyurgan sayyohlar soni (ming sayyoh hisobida)				
		1995	1996	1997	1998	1999
30.	Marokash	1317	1212	1203	1359	1612
31.	Niderlandiya	12320	12810	12860	13560	14180
32.	Yangi Zelandiya	920	1093	1132	1166	1185
33.	Norvegiya	590	692	753	—	—
34.	Filippin o.	1615	2121	1930	1817	1755
35.	Polsha	36387	44713	48610	49328	55097
36.	Ruminiya	5737	5748	6243	6893	6274
37.	Singapur	2867	3305	3671	3745	3971
38.	Slovakiya	218	318	403	414	343
39.	Ispaniya	3648	4224	3980	4794	—
40.	Shveytsariya	11148	12061	12515	11891	12009
41.	Shvetsiya	10127	10390	10818	11422	10500
42.	Tailand	1820	1845	1660	1412	1686
43.	Tunis	1778	1428	1381	1526	—
44.	Turkiya	3981	4261	4633	4601	4758
45.	Buyuk Britaniya	41345	42050	45957	50872	53881
46.	AQSH	50763	52311	52944	56287	58386
47.	Zimbabve	256	69	123	213	331
48.	Vengriya	13083	12064	12173	12317	10622
49.	J.A.R.	2520	2882	2926	3363	—
50.	Ozərbayjon	—	74	100	83	52
51.	Belarus	626	703	969	—	—
52.	Gruziya	228	219	355	433	373
53.	Qirg'iziston	42	—	—	32	—
54.	Latviya	1812	1798	1877	1961	2256
55.	Litva	1925	2864	2981	3241	3482
56.	Moldova	71	54	35	28	37
57.	Rossiya	21331	12261	11182	11711	12631

№	Mamlakatlar	Mamlakatga tashrif buyurgan sayyohlar soni (ming sayyoh hisobida)				
		1995	1996	1997	1998	1999
58.	Turkmaniston	21	29	31	357	—
59.	Ukraina	6660	14913	10074	8241	7399
60.	Estoniya	1764	1547	1616	1659	1780
61.	Tayvan	5189	5714	6162	5912	6559
62.	Makao	46	68	83	105	117
63.	Iordaniya	1128	1141	1233	1347	1560
64.	Islandiya	166	190	203	227	257
65.	Venesuela	534	511	460	524	893
66.	Puerto-Riko	1237	1184	1251	1250	1134
67.	Urugvay	—	—	562	654	778

№	Mamlakatlar	Mamlakatga sayyohlarning tashrif buyurishiga doir ma'lumotlar				
		Ming kishi	O'sish sur'ati (%)		Mamlakatlarning o'zaro nisbati	
			2000- y.	1999—98- y	2000—99- y.	1999- y.
	YEVROPA MINTAQASI	403303	1,7	6,1	100	100
1	Fransiya	75500	4,3	3,4	19,2	18,7
2	Ispaniya	48201	7,8	3,0	12,3	12,0
3	Italiya	41182	4,5	12,8	9,6	10,2
4	Buyuk Britaniya	25191	-1,4	-0,8	6,7	6,2
5	Rossiya	21169	17,0	14,5	4,9	5,2
6	Germaniya	18983	3,7	10,9	4,5	4,7
7	Avstriya	17982	0,7	2,9	4,6	4,5
8	Polsha	17400	-4,4	-3,1	4,7	4,3
9	Vengriya	15571	-14,3	8,1	3,8	3,9
10	Gretsiya	12500	11,4	2,8	3,2	3,1
11	Portugaliya	12037	3,0	3,5	3,1	3,0
12	Shveytsariya	11400	-1,8	6,5	2,8	2,8
13	Niderlandiya	10200	6,0	3,2	2,6	2,5
14	Turkiya	9587	-23,1	39,1	1,8	2,4

№	Mamlakatlar	Mamlakat budjetiga sayyohlikdan tushgan daromadga doir ma'lumotlar				
		Mln. AQSH dollari	O'sish sur'ati (%)		Daromadlarning o'zaro nisbati	
			2000- y.	1999—98- y	2000—99- y.	1999- y.
		YEVROPA MINTAQASI	—	0,6	—	100
1	Fransiya	29900	5,3	-5,1	13,5	—
2	Ispaniya	31000	8,6	-4,3	13,9	—
3	Italiya	27439	-5,0	-3,2	12,2	—
4	Buyuk Britaniya	19544	-3,6	-3,4	8,7	—
5	Rossiya	—	15,4	—	3,2	—
6	Germaniya	17812	-0,2	6,5	7,2	—
7	Avstriya	11440	-0,8	-8,7	5,4	—
8	Polsha	6100	-23,2	0,0	2,6	—
9	Vengriya	3424	-3,4	0,9	1,5	—
10	Gretsiya	9221	41,9	5,0	3,8	—
11	Portugaliya	5206	-3,2	1,5	2,2	—
12	Shveytsariya	7303	-2,9	-5,6	3,3	—
13	Niderlandiya	6951	4,5	-2,0	3,0	—
14	Turkiya	7636	-27,5	46,8	2,2	—

№	Mamlakatlar	Mamlakatga sayyohlarning tashrif buyurishiga doir ma'lumotlar				
		Ming kishi	O'sish sur'ati (%)		Mamlakatlarning o'zaro nisbati	
		2000- y.	1999— 98- y	2000— 99- y.	1999- y.	2000- y.
	AMERIKA MINTAQASI	128993	2,3	5,5	100	100
1	AQSH	50891	4,5	4,9	39,7	39,5
2	Meksika	20643	-1,8	8,4	15,6	16,0
3	Kanada	20423	3,2	4,9	15,9	15,8
4	Braziliya	5313	6,0	4,0	4,2	4,1
5	Puerto-Riko	3341	-11,0	10,5	2,5	2,6
6	Argentina	2991	-3,8	3,2	2,4	2,3
7	Dominikan Respublikasi	2977	14,7	12,4	2,2	2,3
8	Urugvay	1968	-4,2	-5,1	1,7	1,5
9	Chili	1742	-7,8	7,4	1,3	1,4
10	Kuba	1700	12,3	8,9	1,3	1,3

№	Mamlakatlar	Mamlakat budjetiga sayyohlikdan tushgan daromadga doir ma'lumotlar				
		Mln. AQSH dollari	O'sish sur'ati (%)		Daromadlarning o'zaro nisbati	
		2000- y.	1999— 98- y	2000— 99- y.	1999- y.	2000- y.
	AMERIKA MINTAQASI	—	4,4	—	100	—
1	AQSH	85153	5,0	13,7	61,2	—
2	Meksika	8295	-3,6	14,8	5,9	—
3	Kanada	10768	8,2	5,9	8,3	—
4	Braziliya	4228	8,6	5,9	3,3	—
5	Puerto-Riko	2541	-4,3	18,8	1,7	—
6	Argentina	2903	-2,6	3,2	2,3	—
7	Dominikan Respublikasi	2918	17,8	15,6	2,1	—
8	Urugvay	652	-6,0	-0,2	0,5	—
9	Chili	827	-15,4	-7,9	0,7	—
10	Kuba	1756	9,1	2,5	1,4	—

№	Mamlakatlar	Mamlakatga sayyohlarning tashrif buyurishiga doir ma'lumotlar				
		Ming kishi	O'sish sur'ati (%)		Mamlakatlarning o'zaro nisbati	
		2000- y.	1999—98- y	2000—99- y.	1999- y.	2000- y.
	SHARQIY OSIYO va AVSTRA-LIYA MINTAQASI	111894	10,8	14,7	100	100
1	Xitoy	31229	7,9	15,5	27,7	27,9
2	Gonkong	13059	11,5	15,3	11,6	11,7
3	Malayziya	10222	42,9	28,9	8,1	9,1
4	Tailand	9509	10,3	9,9	8,9	8,5
5	Makao	6682	11,8	32,3	5,2	6,0
6	Janubiy Koreya	5322	9,6	14,2	4,8	4,8
7	Indoneziya	5064	2,6	7,1	4,8	4,5
8	Avstraliya	4946	7,0	10,9	4,6	4,4
9	Yaponiya	4757	8,1	7,2	4,5	4,3

№	Mamlakatlar	Mamlakat budjetiga sayyohlikdan tushgan daromadgadoir ma'lumotlar				
		Mln. AQSH dollari	O'sish sur'ati (%)		Daromadlarning o'zaro nisbati	
		2000- y.	1999—98- y.	2000—99- y.	1999- y.	2000- y.
	SHARQIY OSIYO va AVSTRA-LIYA MINTAQASI	—	6,4	—	100	—
1	Xitoy	16231	11,9	15,1	18,7	—
2	Gonkong	7886	-3,8	9,4	9,6	—
3	Malayziya	4563	44,1	28,9	4,7	—
4	Tailand	7119	12,8	6,3	8,9	—
5	Makao	3983	-6,5	25,0	3,3	—
6	Janubiy Koreya	6609	-0,9	-2,8	9,0	—
7	Indoneziya	5749	8,8	22,1	6,3	—
8	Avstraliya	8442	9,3	5,3	10,7	—
9	Yaponiya	3374	-8,4	-1,6	4,6	—

11-jadval

№	Mamlakatlar	Mamlakatga sayyohlarning tashrif buyurishiga doir ma'lumotlar				
		Ming kishi	O'sish sur'ati (%)		Mamlakatlarning o'zaro nisbati	
		2000- y.	1999—98- y.	2000—99- y.	1999- y.	2000- y.
	JANUBIY OSYO MINTAQASI	6415	10,7	11,0	100	100
1	Hindiston	2641	5,2	6,4	43,0	41,2
2	Eron	1700	31,1	28,7	22,9	26,5
3	Pokiston	543	0,7	25,7	7,5	8,5
4	Maldiv orollari	467	8,6	8,6	7,4	7,3
5	Nepal	451	6,0	-8,3	8,5	7,0
6	Shri Lanka	400	14,4	-8,3	7,5	6,2

12-jadval

№	Mamlakatlar	Mamlakat budgetiga sayyohlikdan tushgan daromadga doir ma'lumotlar				
		Mln. AQSH dollari	O'sish sur'ati (%)		Daromadlarning o'zaro nisbati	
		2000- y.	1999—98- y.	2000—99- y.	1999- y.	2000- y.
	JANUBIY OSYO MINTAQASI	—	7,1	—	100	—
1	Hindiston	3296	2,1	9,5	65,8	—
2	Eron	850	38,8	28,4	14,5	—
3	Pokiston	86	-22,4	13,2	1,7	—
4	Maldiv orollari	344	7,3	5,8	7,1	—
5	Nepal	—	9,8	—	3,7	—
6	Shri Lanka	253	19,0	-8,0	6,0	—

13-jadval

№	Mamlakatlar	Mamlakatga sayyohlarning tashrif buyurishiga doir ma'lumotlar				
		Ming kishi	O'sish sur'ati (%)		Mamlakatlarning o'zaro nisbati	
		2000- y.	1999—98- y.	2000—99- y.	1999- y.	2000- y.
	YAQIN SHARQ MINTAQASI	20568	20,3	12,9	100	100
1	Misr	5116	39,7	14,0	24,6	24,9
2	Dubay	—	19,0	—	16,6	—
3	Bahrayn	—	13,8	—	10,9	—
4	Iordaniya	1427	8,1	5,1	7,5	6,9
5	Suriya	—	24,3	—	5,0	—

14-jadval

№	Mamlakatlar	Mamlakat budjetiga sayyohlikdan tushgan daromadga doir ma'lumotlar				
		Mln. AQSH dollari	O'sish sur'ati (%)		Daromadlarning o'zaro nisbati	
		2000- y.	1999—98- y.	2000—99- y.	1999- y.	2000- y.
	YAQIN SHARQ MINTAQASI	—	12,4	—	100	—
1	Misr	4345	52,2	11,3	39,7	—
2	Dubay	—	14,1	—	7,2	—
3	Bahrayn	11,5	—	—	4,1	—
4	Iordaniya	722	2,8	-9,2	8,1	—
5	Suriya	474	14,3	-65,1	13,8	—

15-jadval

№	Mamlakatlar	Mamlakatga sayyohlarning tashrif buyurishiga doir ma'lumotlar				
		Ming kishi	O'sish sur'ati (%)		Mamlakatlarning o'zaro nisbati	
			2000- y.	1999—98- y	2000—99- y.	1999- y.
	AFRIKA MINTAQASI	27621	6,4	4,4	100	100
1	J.A.R.	6001	2,2	-0,4	22,8	21,7
2	Tunis	5057	2,4	4,7	18,3	18,3
3	Marokash	4113	17,7	7,8	14,4	14,9
4	Zimbabve	1868	5,9	-11,2	7,9	6,8
5	Jazoir	866	10,5	15,6	2,8	3,1
6	Nigeriya	813	5,0	4,8	2,9	2,9
7	Mavrikiya	656	3,6	13,5	2,2	2,4
8	Zambiya	574	26,0	25,9	1,7	2,1

16-jadval

№	Mamlakatlar	Mamlakat budjetiga sayyohlikdan tushgan daromadga doir ma'lumotlar				
		Mln. AQSH dollari	O'sish sur'ati (%)		Daromadlarning o'zaro nisbati	
			2000- y.	1999—98- y.	2000—99- y.	1999- y.
	AFRIKA MINTAQASI	—	3,6	—	100	—
1	J.A.R.	—	-7,7	—	24,5	—
2	Tunis	1496	0,4	-4,3	15,2	—
3	Marokash	2040	9,8	8,5	18,3	—
4	Zimbabve	—	14,1	—	2,0	—
5	Jazoir	—	33,7	—	2,3	—
6	Nigeriya	—	—	—	—	—
7	Mavrikiya	585	8,3	7,3	5,3	—
8	Zambiya	91	13,3	7,1	0,8	—

№	Hududning nomi	Poytaxti (markazi)	Tashkil topgan sanasi	Maydoni (ming km ²)	Aholisi-ning soni (ming kishi)
1	O'zbekiston Respublikasi	Toshkent	1924- yil, 27- oktabr. O'zbekiston Respublikasi-ning mustaqil davlat bo'lib tashkil topgan sanasi — 1991- yil, 31- avgust	448,9	24487,7
2	Qoraqalpog'iston Respublikasi	Nikus	1925- yil, 16- fevral	166,59	1493,1
3	Andijon viloyati	Andijon	1941- yil, 6- mart	4,24	2177,3
4	Buxoro viloyati	Buxoro	1938- yil, 15- yanvar	40,32	1405,3
5	Farg'ona viloyati	Farg'ona	1938- yil, 15- yanvar	6,76	2657,4
6	Jizzax viloyati	Jizzax	1973- yil, 29- dekabr	20,49	971,7
7	Namangan viloyati	Namangan	1941- yil, 6- mart	7,44	1914,2
8	Navoiy viloyati	Navoiy	1982- yil, 20- aprel'	110,99	781,5
9	Qashqadaryo viloyati	Qarshi	1943- yil, 20- yanvar	28,57	2146,3
10	Samarqand viloyati	Samarqand	1938- yil, 15- yanvar	16,77	2656,8
11	Sirdaryo viloyati	Guliston	1963- yil, 16- fevral	4,99	642,1
12	Surxondaryo viloyati	Termiz	1941- yil, 6- mart	20,1	1723,0
13	Toshkent viloyati	Toshkent	1938- yil, 15- yanvar	15,59	2352,9
14	Xorazm viloyati	Urganch	1938- yil, 15- yanvar	6,05	1313,3

O'zbekiston qo'riqxonalari

Qo'riqxonalar	Tashkil etilgan yili	Maydoni, ming, ga	Joylashgan o'rni	Muhofaza ostiga olingan o'simlik, hayvonlar va tabiat yodgorliklari
Chotqol tog' o'rmoni	1947	35,3	Chotqol tizmasining g'arbiy yonbag'rida	Archa, Kavkaz tug'donasi; bug'i, to'ng'iz, oq tirnoqli ayi, qor barsi, sug'ur, oq boshli tasqara, Himolay ulori, qora tasqara.
Zomin tog' o'rmoni	1926	10,6	Turkiston tizmasining shimoli-qarbiy qismida	Qoraarcha, o'rik archa, savir archa; silovsin, to'ng'iz, oq tirnoqli ayiq, qizil sug'ur, burgut, boltayutar, kaklik, Himolay ulori.
Nurota tog' yong'oqzori	1975	22,5	Nurota tog'larining shimoliy yonbag'ri	Yong'oqlar; tog' qo'yi, to'ng'iz, bo'rsiq, itolg'i, oq boshli tasqara, burgut, boltayutar, kaklik, qora tasqara.
Zarafshon to'qayi	1975	2	Zarafshon daryosi qayirida	To'qay o'simliklari, chakanda, chiyabo'ri, qunduz, qirg'ovul, zag'izg'on
Xisor tog' archazori	1976	78	Xisor tizmasining g'arbiy yonbag'rida	Savr archa, o'rik archa; to'ng'iz, silovsin, oq tirnoqli ayiq, qor barsi, qizil sug'ur, oq boshli tasqara, burgut, Himolay ulori, boltayutar, qora tasqara
Surxondaryo tog' landshafti	1960	28	Amudaryo va Qo'hitang tog'ida	To'qay o'simliklari; xongul, morxo'r, tog' qo'yi, to'ng'iz, bo'rsiq to'qay mushugi, burgut, oq qarqara, qirg'ovul, ilon. Tabiat yodgorliklari.
Qizilqum to'qay cho'li	1971	3,9	Amudaryo sohilida	To'qay va cho'l o'simliklari; xongul, to'ng'iz, jayron, to'qay mushugi, oq qarqara, qirg'ovul, Amudaryo qiyoyuyrug'i
Bodayto'qay	1971	65	Amudaryoning o'ng sohilida	To'qay o'simliklari, xongul, to'ng'iz, bo'rsiq, to'qay mushugi, ondatra, Xiva qirg'ovuli, oq qarqara.
Kitob geologiya qo'riqxonasi	1979		Zarafshon tizmasining jamubi-g'arbiy qismida	Tabiiy landshaft; toshqotgan o'simlik va hayvonlar qoldig'i; tog' jinslari

QO‘SHIMCHA MA’LUMOTLAR

«*Butunjahon turistik tashkiloti*» (WTO) — 1975- yili tashkil topgan xalqaro sayyohlik tashkiloti. Markaziy qarorgohi Madrid shahrida joylashgan. 1980- yili Manila shahrida bo‘lib o‘tgan turizm bo‘yicha Butunjahon konferensiyasida sayyohlik sohasidagi huquqiy asoslar ko‘rib chiqildi. Shuningdek, bu anjumanda turizm sohasiga tegishli huquqiy normalar ishlab chiqishga katta e‘tibor berildi. «*Manila deklaratsiyasi*» nomini olgan jahon turizmi bo‘yicha muhim hujjat qabul etildi. WTOning rasmiy tillari — ingliz, ispan, rus va fransuz tillari hisoblanadi.

«*Sayohat va turizm bo‘yicha xalqaro kengash*» (WTCC) — Turizm sohasidagi xalqaro nodavlat tashkiloti. Bu tashkilot mehmonxona, aviayo‘nalish hamda sayyohlik biznesining boshqa turlari bo‘yicha faoliyat ko‘rsatadi. WTCC xulosasiga ko‘ra 2001- yili turizm industriyasining jahon iqtisodiyotiga qo‘shgan hissasi 1,38 trillion AQSH dollarini tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich butun jahon yalpi muhsulotining 4,2% ni beradi. Bashoratlarga ko‘ra bu ko‘rsatkich 2011- yilgacha o‘rtacha 4,2% ni tashkil etar ekan. Shu bilan birga qo‘shimcha daromadlarni e‘tiborga olinsa, yalpi turistik biznesning ulushi 2001- yili 3,49 trillion AQSH dollarini tashkil etadi. Bu ko‘rsatkichlarga ko‘ra 2001- yilning oxiriga qadar jahon miqyosida turizm va bu sohaga yaqin yo‘nalishlarda 271 million kishi band bo‘lar ekan. Bu raqam butunjahon bandligining 8,2% ni tashkil etadi. Bevosita turizm sohasida 2001- yilning oxirigacha 78,2 million kishi band bo‘ladi. Bu ko‘rsatkich 2011- yilga qadar 99,3 millionga qadar o‘sishi kuzatilmoqda.

«*Turistik agentliklarning Butunjahon Federatsiyasi*» — qarorgohi Bryussel shahrida bo‘lgan xalqaro turistik tashkilot. Asosan, milliy turistik kompaniyalarga yuridik, moliyaviy va texnik yordam ko‘rsatadi. Boshqaruv organi — General Assambleya.

«Ekskursion xizmat va turlar bo'yicha Xalqaro tashkilot» — asosiy faoliyati: sayyohlik sohasi bo'yicha har yili chop etiladigan turli hisobotlar bilan shug'ullanadi. Qarorgohi Lissabon shahrida. Rasmiy til — ingliz tili.

«Shengen vizasi» — Yevropaning 14 mamlakatiga tegishli shartnoma. Shartnomaga ko'ra bu mamlakatlarda o'zaro tashrif uchun viza talab etilmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

И. Каримов, Т.: «Ўзбекистон буюк келажак сари» — «Ўзбекистон», 1998.

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси» 1, 2, 3-жилдлар. 2000—2002.

Ж. Рахимов, Т.: «Ўзбекистон тарихи» — «Ўқитувчи», 2000.

О. Мўминов, Р. Рахимбеков, П. Баратов, М. Мама-тқулов, Т.: «Ўзбекистон табиий географияси» — «Меҳнат», 2001.

«O‘zbekiston» — CD, EXPO—Gannover, 2001.

«Compendium of tourism statistics» 21st Edition, Published by the WTO, Printed by Spain — 2001.

«Travel trade gazette» (TTG), рос №8—2002.

«Enciclopedia Britannica», Deluxe Edition-CD, 2001.

«Маркетинг в туризме»; «Страны и народы» научно-популярный и этнографический сборник, 1985.

«Туристический атлас мира»—CD, М.: 2001.

«Geografiya»—CD, М.: 2000.

«Ўзбекистон иқтисодий географияси» фанидан хариталар Атласи Тошкент — 2002 йил.

MUNDARIJA

KIRISH	3
---------------------	---

I bob. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING TURIZM MINTAQALARI VA TARIXIY-MADANIY MEROSI

1.1. Toshkent viloyati	5
1.2. Samarqand va Jizzax viloyatlari	6
1.3. Buxoro viloyati	8
1.4. Xorazm vohasi	11
1.5. Farg‘ona vodiysi	12
1.6. Buyuk ipak yo‘li	14
1.7. O‘zbek xalqining urf-odatlari	18

II bob. YEVROPA MAMLAKATLARI TURIZM GEOGRAFIYASI

2.1. Germaniya	35
2.2. Shveysariya	38
2.3. Avstriya	40
2.4. Skandinaviya mamlakatlari	42
2.5. Fransiya	45
2.6. Italiya	50
2.7. Ispaniya va Portugaliya	53
2.8. Gretsiya, Kipr va Malta	55
2.9. Buyuk Britaniya	59
2.10. Beniluks va Monako mamlakatlari	62
2.11. Sharqiy Yevropa	68

III bob. AMERIKA QIT‘ASI MAMLAKATLARI TURIZM GEOGRAFIYASI

3.1. Shimoliy Amerika	73
3.2. Lotin Amerikasi	79

IV bob. OSIYO VA AFRIKA MAMLAKATLARI TURIZM GEOGRAFIYASI

4.1. Sharqiy Osiyo	83
4.2. Janubi-Sharqiy Osiyo	90
4.3. G‘arbiy Osiyo	93
4.4. Shimoliy Afrika	98
ILOVALAR (Jadvallar)	102
QO‘SHIMCHA MA‘LUMOTLAR	125
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	127